

МРАТ

Часопис за књижевност, уметност и културу

година VI   књига VI   свеска XXII   мај 2010

Тра̄з - Часо̄пис за књижевност̄, уметност̄ и културу
Излази 4 пута годишње

Издавач

Народна библиотека „Данило Киш“, Врбас

За издавача

Магдолна Увалин

Главни и одговорни уредник

Небојша Деветак

Уредничкӣтво

Бранислав Зубовић (*о̄перативни уредник*), Мирослав Алексић,
Благоје Баковић, Момир Бакрач, Слободан Елезовић, Емсура
Хамзић, Никола Шанта, Павле Орбовић, Светислав Шљукић
(*ликовни уредник*)

Адреса

Народна библиотека „Данило Киш“

21460 Врбас, Маршала Тита 87

Тел/факс +381 (21) 707-566

e-mail: casopistrag@sbb.rs ; www.biblvrbas.org.rs

Штампа̄ња

Штампарија „Будућност“, Нови Сад

УДК 82(05)

YU ISSN 1451-9437

Тираж

350 примерака

Часо̄пис се финансира из буџета СО Врбас и ПСОК АП Војводине.

Рукописе слати у електронској форми.

Илустрације:

Учесници „Палете младих“, 42. Фестивал поезије младих, Врбас

САДРЖАЈ

Израж ђоезије - 42. фестивал ђоезије младих, Врбас

Јана АЛЕКСИЋ, Кражуревац.....	5
Дражослава БАРЗУТ, Нови Сад.....	8
Ненад БОЈКОВИЋ, Београд.....	12
Бранислав ЖИВАНОВИЋ, Нови Сад.....	14
Ана МИТРАШИНОВИЋ, Младеновац.....	17
Срђан ОРСИЋ, Даљ.....	19
Рајко ПЕТРОВИЋ, Београд.....	21
Филиј Стојановић, Смедеревска Паланка.....	25
Владимир ТАБАШЕВИЋ, Београд.....	28
Катјарина ФИАМЕНГО, Нови Београд.....	30

Израж ђрозе

Милош КОРДИЋ.....	33
Чедомир ЉУБИЧИЋ.....	48
Александра ЂУРИЧИЋ.....	58
Ненад ГРУЈИЧИЋ.....	61
Зоран М. МАНДИЋ.....	70
Дражана ЦАЈЕВИЋ.....	74

Израж на изражу

Љубомир ЗУКОВИЋ.....	78
----------------------	----

Израж гружих

Една Сениј Винсениј Милеј.....	88
--------------------------------	----

Израж сведочансђва

Јован ЗИВЛАК.....	96
-------------------	----

шра̄ раз̄говора

Миодра̄ РАИЧЕВИЋ.....130

шра̄ на шра̄у

Јелица РОЂЕНОВИЋ.....136

шра̄ целулоида

Александар ДЕВЕТАК.....142

шра̄ боје

Давид Кеџман ДАКО.....146

шра̄ ишчишаван̄а

Ђуро ВУЈАСИН.....149

Жарко БУРОВИЋ.....155

Анђелко ЕРДЕЉАНИН.....159

Радомир МИЋУНОВИЋ.....162

Ђуро МАРИЧИЋ.....165

Момчило ГОЛИЈАНИН.....170

Радиша ДРАГИЋЕВИЋ.....175

Јана АЛЕКСИЋ, Крагујевац

МРАВИЊАК

Та прича им није позната
И није разјашњења.
Гонитељ и прогоњени -
Коме припада место, која је граница.

Да ли се то само расправљају
Са одлуком и милошћу
Коју су сами заверовали
Да Судија има за њих.

И љуби човек.
Следи тај пут.
Не сумња и не процењује
Оног што му је сличан.
И завређује опрост
У мравињаку грешних.
Он заиста љуби

А подвиг, подвиг је усисао мравојед...

ХРАМ

Заиста, заиста ми кажеш да је цела Истина
Сачињена од трунчица парадокса
На којем се хронично клацкам...

Када се из тог црног пунта
Као из храма, запитан и окрепљен изађем
У ову љуштуру од света,
Ћутљиво и самозадовољно ћу ускликнути:
„Множите се миле крајности моје!“

НИГНИДНА

...А било би јасније да сам утрошио све мрвице
Него што сам чувао целе комаде
За оног који их неће појести,
Док се нису потпуно убуђали...

Све би било у загушљивом шпајзу
Прозрачније и читкије,
попут уштогљених полица са разнобојним
вакумираним теглицама у паучини устајања...

А никако није на празноликој нигдини
На зевљивим улицама - киклопима у ланцима,
Плочницима који гризу за кораке,
Док се растресам на ветрометини, трошно, трошно...

КОНАК

Увек се нађе конак.
Неки га одмориштем, застојем на друму зову.
Конак, реч превремела, недопадљива, а преживела;
Истим словом почиње и завршава
своје путештвије привременог бића,
као круг од једног до другог пристаништа што га описује
на калдрми за њега поплочаној;
од једних до следећих тешко отворивих врата предаха на
која куца;
прозора уских гледања на пут пређени
и пут што тежину његових корака чека да осети.

Тих је застоја више, неизбројивих.
Затекну се често када су најпотребнији.

*А у њему немоћ.
Свуда је њриписак њолежао као њронунџо њело.
Преко њежових леђа је маршем десетине њешадија њрешло.
У њежовом срцу небројено лица и њрича,
Колико их и конак за ноћење у себе њрима.*

Испушта неми крик земље
и зов далеком претку, невидљивом наследнику.
Тај звук је време на модрим уснама,
Затамњеним трпњом и безгласом;
Упућен непомичној звезди, конаку на небу,
Што једина име за забруји гласом неприметног трајања.

Драгослава БАРЗУТ, Нови Сад

ЗАДОВОЉСТВО У ТЕКСТУ

Синиши Туцићу

Моја мајка је професор.
Мој отац је рудар.
Од њега сам наследила страст за читањем.
Волео је да чита из рупе, дубински.
Сваког јутра они су заједно кретали на посао.
Тако је било једно време.
Онда сам се родила ја.
Тата је узео боловање.
Мама је наставила да ради.
Баба је купила телевизор.
Ја бих гледала цртане филмове,
док је тата ложио ватру и љуштио лук.
Онда сам ја добила жутицу.
Телевизор се покварио, а баба је умрла.
Мама је и даље радила, сваког радног дана.
Тата је прочитао садржај плаве коверте.
Тата је отишао.
Мама је наставила да ради, сваког дана.
Тата ми је недостајао увече.
Ја сам чистила лук. Зими ложила ватру.
Није се палила као тати.
Једном је мама исправљала писмене задатке,
ја сам читала новине, и њима палила ватру.
У четвртом разреду читала сам Белу гриву.
На првој години факултета читала сам Белу гриву.
Једном сам пала са коња, и сломила десно колено.
Тата се вратио и посетио ме у болници.
Купио ми је нови телевизор.
Мама је радила, и даље.
Са двадесет година читала сам здравствени налаз.
Ставила сам га између корица Фукоа.
Историја лудила у доба класицизма.
Књига је била позајмљена.

Мама и тата су се разишли.
Мама је наставила да ради.
Тата је отишао.
Онда сам и ја отишла.
Са двадесет и четири године искочио ми је чмичак.
Имала сам три места за читање тела:
јетру,
десни капак
и десно колено.
Људи су углавном нормални.
Људи углавном не умеју да читају.

МОЈ FAKE МУЖ

Он је мој fake муж
Он је диван fake муж
Моји родитељи га обожавају
Са нама присне породичне везе
одржавају

Моји пријатељи се туку у мраку
Моји пријатељи се туцају у мраку
Ја и мој fake муж не радимо ништа
у мраку
Ја и мој fake муж узгајамо каријере
у браку

Мој fake муж има дечка
и неколико sex варијанти
Ја имам девојку.
Понекад сви заједно вечерамо
Понекад сви заједно спавамо
Чула сам да се то зове ПОЛИАМОРИЈА
на face-у постоји група за то

У нашем савршеном браку
Мој fake муж није агресиван
Ја нисам хистерична
Ми смо нежни
За друге - безнадежни

У нас је све к`о у мужа и жене
само што није сласт и страст
између нас све разлике ћуте

...
тик-так, тик-так, тик-так...

РАСПЕЋЕ

Није ме одмах разапела.
Није, ни као жртву ни као жваку.

(Ако морам да се повредим,
сличим најлону на штапу за пецање)

Прво ме је на чачкалицу метнула.
Не као сир и као саламу.

(Док путујем слична сам
папирном сунцобрану)

Онда ме је на холду држала, левом руком.
У десној лимунаду,
Још сам ту,
изнад чаше
а испод њених очију и усана.

Није имала намеру да ме учи бојама на семафору.
Стани, крени, по way, ни у сну.
А ја сам прешла на плаво, по којем су пливале
рибе, не црвене ни златне.
биле су само велике или мале.

...

На кревету хрпа мојих, разбацаних јутара.
Све их је смотала, премотала, намотала
у кожни повез замотала.

Е, онда је ме је разапела.

НИЈЕ СТВАР У ТОМЕ

Разум и ум нису умели разумети
зашто није довољна заједничка четкица за зубе,
и спојени кревети као спојени судови -
усуди за усудити се

Извините ме, овом часу нећу да присуствујем
Никада ми неће поћи за језиком да лижем и плујем.
Истим језиком.

Ок, знам да се језик мења.
али ово није ствар промене нити компромиса.
Ово није ствар.

Ствар је:
поклон као рођендански
или
бицикл као заједнички
или
комп као наш

Ствар је прилично јасна.
Сви је могу узети у руке.

Али ово није ствар.

Ако неко зна шта је
нека ми то каже
бићу у оближњем кафићу „Покушај“,
ту на Врачару.

Ненад БОЈКОВИЋ, Београд

МИНУТ ВАТРЕ

1
крварим на туђе ране
као да нисмо заједно ту лежали
послагани неком чудном вером.
ти ме не видиш. слеп си за мене.
где мислиш да је све.
наша чекања и мангуплуци.
доста сам гладан тога што ми нудиш
као памук се кидам а леп сам
лепши од пијанства и голе девојке
леп сам за све што немам.

осећам да си тиши од ветра који умире
затворен кораком који ниси смео рећи.
колико те већ нема. колико си пуки туђинац.

оружје. мисао. ништа.
све имам
поредим се са песмом која се не да срочити.
нафталин. кестење. ништа те не може
лишити стида нестајања.
мољци су најбољи људи.
мољци памте ранице.

2
прост модернизам лишаја и карамеле.
чауре подивљалих анђела и уфлекани брусхалтер:
све је то та брбљива клапа:
тежња за што дужим оргазмом.
хијене. ксенофан. философија једног
самодовољног. мокар сам. цедим се.
цедим се собом. аутореференцијалан.
пробуди се из оклопа и заорава на
оно што умеш.
карбуратори пуне језера наде.

ти ниси језеро човече. ти си нешто налик
на јефтину бару.
нешто промукло и гипко. волео бих да те имам.
волео бих човече да те усадим у тело неког тврђег.

као прљавштина си присутан:
небитан. постојан. постојан местима која сврбе.
и шта ти уосталом знаш. колико боли
тебе то што пролазиш.
боли ли те макар као трешња.
као ископано срце пса.
или као ћутање на које си се заветовао.

3

плин носи у себи као лек. пусти тај дим.
не плаши се. чувај свој племенити плин. као душу.
вече може да испари. нека.

нож који кријеш у туђој слици отвори.
слободно. волим те као гуштере и плазму.

тајне искре окачи о криву тајну. међу нама нема тајни.
твој сам роб. глув. јадан. незамисливо мали.
имам таленат да те убијем на лицу места. као
недорасло жгепче. умем ти просути лажљиву сенку крви

од тебе желим да се истински одрекнеш мене.
заједно ћемо се решити неподношљивости.
обострани смо. двојица нас је. као
ледена ватра смо игриви.
плешемо у нама. замало хомосексуални.
гледамо изван перцепције чула. изван глади.

4

смејеш се. младолик си.
нико никада не би посумњао да си луд.
ноћу се плашиш мрака
дању ти смета дан.
у окошталом муку се увијаш као
нагажена глиста. твоје су речи неразумне.
спаваш са туђим сновима у устима.
изјутра се облачиш у туђа тела.
кад би те неко назвао демоном
био би бескрајно бесан.
бол на који си навикао умотаваш у украсна сећања.

ко си. ко си у мени.
одазиваш ли се мојим именом.
или именом упорног странца.

Бранислав ЖИВАНОВИЋ, Нови Сад

ЖАЛОСНА ВРБА

*Каг умрем, чекај ме
На води међу врбама*
Момчило Настасијевић

У ноћи мокре очи, да л` су попрскане ветром
Или сјаје тако хладан пламен помогнут светлом?...
Носим крила и ланце, сапет, јер стављен је вето
На редове и све што ми је икад било Свето.

У лице не дам прабини, чкиљим да ишта видим,
Живци на ивици нити, догорели фитиљи.
Сви пејзажи у магли или ти мутни видици,
Слице нарушава имиц силеута на штикли.

А између нас двоје боре вишеслојне коре,
Саклупљам остатке смоле, целивам ти корен,
Дигни гране да барем станем па их спусти опет
На раме, кад ничице паднем пред налете воде.

Гризем доњу усну средњим словом њеног имена
Ако питају којим, реци - задњим, речи љубав.
Жалосна је врба остала незагрљена,
Луд на ветрометини крвавих усана бунцам...

ПРЕВИД

Ево ти дан, дај ми тај мрак и сви смо срећни!
Равноправна расподела плена на сред бојишта.
Храмови су порушени, страхови су вечни,
Нема епске немани без непроходног скровишта.

Када могла би да бираш врсту већења
Да ли било би од превелике дозе времена?
Пешчаник цури, линч на Морфејевим грудима,
Носиш мајдане у бубрегу, хелијум у плућима.

Како зинеш у теби штуцају илузије,
Што да кријеш да си заведена шапутањем змије?
Облаци од памука лишће те јаука
Онога тренутка кад се загрцнеш од јабука.

Ломим узглавље чекићем, кревет и балдахин палим,
У вулкан сипам семе снова који би ме крали.

АЛЕФ

Алефе, надам се да више нећу имати шта да кажем.
Кефало се опире, точи грозничаве строфе,
Бонсек сече локот сумње - третман саботаже,
Прштање у парампарчад, прње стрпане у кофер.

Хербаријум ишчашених редова ван корице.
На трпези су оглодане кости после гозбе.
мали ритуали припитомљене доколице,
Орошен под диригентском палицом сове.

Тишина од стакла, накострешена длака.
Реч - бумеранг, балав од зала и зјала.
Вучем занос за нос, шпартам Маљевичев *Квадрати*.
Не кашљем окајања због верности Пакла.

Опипавам пулс, чини се да издише...
Пишем да више не бих морао да пишем.

ПОТРОШЕНОСТ РЕЧИ

*Не хваљај ме за реч
Поломићеш ми слова
Јован Јакшић*

Каријес је доказ да су речи кварљиве.
Пломбе су споменици на поклеклом кутњаку.
Што су речи старије то су више варљиве -
Чини оно здравије - *сиђурности је у ћушању!*

Грбови се не виде зато што се чују.
Сабласници ваздушаста бесциљно хује.
Без крајњег борашишта остају да брује,
Пирују са живима док се нове не скују.

Но можда је језик носилац тих клица -
Одсеци га и цело племе је спасено!
Док опет у тишини на основу скица
Не смислимо нови и оживимо рабљено.

Јер све је већ именовано и римовано.
Пуноће су испијене до последње капи.
Остаје нам да певамо испевано.
Друм врти се у круг, коњу липсавају сапи.

С. Симић - Портрет мога деде, цртеж на платну

Ана МИТРАШИНОВИЋ, Младеновац

БЕЗУСПЕШНИ ОМАЖ БОЈАМА

Панк је мртав а и ја са њим.
У техно свету за мртву мене нема места.
Реинкернацијом у new age богињу
жену андроида
слободићу се страсти
модерне еманциповане жене
за пенетрацијом,
искочићу изван себе изнад друштва,
пишаћу супер безоловни турбо дизел уместо крви
по застарелим машинама и апаратима
само Вас молим
до тада
чувајте шибице.

ПРЕД САН

Желим да видим дугу изнад облака
једног јутра кад сенке нестану са прозора.
Желим да тог свежег јутра
започнем дан на осунчаној тераси
уз доручак кафу новине и Morphine у позадини
пре него што кренем да бијем неке нове
шарене битке у шареном свету.
Желим да започнем нови дан
у право време на правом месту.
Сагре diem опсујем тонући у сан
док гледам Сунце како се пење изнад града.

ОВДЕ И САДА

Апокалипсу одложимо за сутра
кад нам вране мозак попију
и кад се земља стопа са небом.
Седећемо загрљени на крају света
жваћући бљутаве приче и опушке
док чекамо да стигне пресуда.
Човек је у том процесу
роба потрошна као тоалет папир.

МИШЕВИ СИВИ

замисли их само
они живе у сивилу плитких слојева
на последњим спратовима солитера
(каква иронија)
од смога не виде
ни сунце ни месец ни звезде
мутиране птице укусни су љубимци
они као рибе у блату
имају тек новине
које им безобзирно причају
нешто велико и шарено
дешава се само неким другим
потпуно погрешним људима

С. Симић - *Порфирети мога деде, црцанеж на плашину*

Срђан ОРСИЋ, Даљ

КРОЗ ВАСИОНУ И ВЕКОВЕ

Уствари, нећу на Итаку!
Њена лирика је лепа,
Али ја сам кратковид:

Песме муза су лелек,
Кафанско родољубље
Себара у блату.

Ђурђевданску хајку
Ките лорови венци:
Мој лук не напиње нико.

Ширим неношеном злату
Празне руке бола:
Другачија се пева песма.

Остарио и портрет.
Срастајући с лиром
Слутим постојање.

Даље путовање
Спречава мој окрет:
Славим растајање.

ТОРАЊ У РАВНИЦИ

Тамо, где дере Месец
Јабука са крстом,
Носи ме кошава

Тамо Дунав ми тече
Да ћошак свог облака
Умочим у блато. У муљ.

ПИЈАНА ЛАЂА

Дело ножа ил кичице
И модели из Париза
Шидијанке купачице
Провирује сенка иза

У сред зиме ко у мају
Платно, боје, уље, четке
Пар слика на штафелају
Па рукољуб за све претке

А у снегу топлом, милом
Благостање богомдано
Како знам и умем стилем
Само бројком потписано

Црква, баште и сокаци
Без нападне видљивости
Зверски их у раку баци
Боже, спаси и опрости.

УЛИЦА

Нигде живе душе
Мртве можда ходе
Кулисе се руше
Миши коло воде

Свиње једу мртве
Нека ватра тиња
Целати и жртве
попут аветиња

Музика, сирене
Хадски звуци, граја
пси рата, хијене
Крешендо пре краја

Траже спас у боци
Ослободиоци.

Ратко ПЕТРОВИЋ, Београд

БЕЗ ДАХА

цртао сам те разређивачем
по украденом Пикасу

говорио, како ми
ни смак света не би
покварио тај дан у
ком те сретнем

сећаш се?

али сва та моја поезија ноћи
била би само чипкаста
предигра прљавом јутру

декор...
никакав ватромет
нових уздаха

у сваком посезању
ка комадићу тебе
остао бих замрзнут
негде у корену додира

и онда бих
чекао птице

да трепну крилима

јер ја никад
не склапам очи
док си ту

ШАКЕ

ево
гледај ми руке

види на шта личе
руке
оног који
грли и хвата сунце

рањаве и расцвале
и квргаве
и кривопрсте

надуле се,
ко да роним сузе
заривен лицем у њих

било би песнички
вадити се на то,
али не би било мушки

А и мислим да је
разлог што су такве,
далеко више мушки
него песнички

и ја хоћу
да те грлим њима?
оваквим?

мора бити да сам луд?!

SCHWEINE

Сутра неће бити важно.

Када сам се вратио кући,
остало је само дугме
твоје плаве хаљине
на патосу испражњеног
ормара.

Твој парфем
у ваздуху.

Три корака лево од спаваће....

Само што си отишла.
Верујем да је баш тако...

Можда си се предомишљала
до последњег трена?

Мора да је било јако страшно
да се ти тако одлучна
предомишљаш и ломиш...

А сада је ту само дугме.

Можда случајно,
можда намерно...

Не знам шта би ми
било драже?

Кажипрстом га гурам
од ћошка до ћошка,
док седим у овој празној,
двометарској кутији
и звук делује као да пара дрво
и као да долази из саме главе.

И ехо мириса твојих хаљина
добро урезан у ораховину.

Свака боја, свака хаљина,
други мирис.

Али ја сам волео плаву.
Она је мирисала баш
на тебе...

На тебе изјутра.

И сад...шта?

Седети још мало...
то је добро.

Не предуго.

Онда стати на вагу
и измерити се...

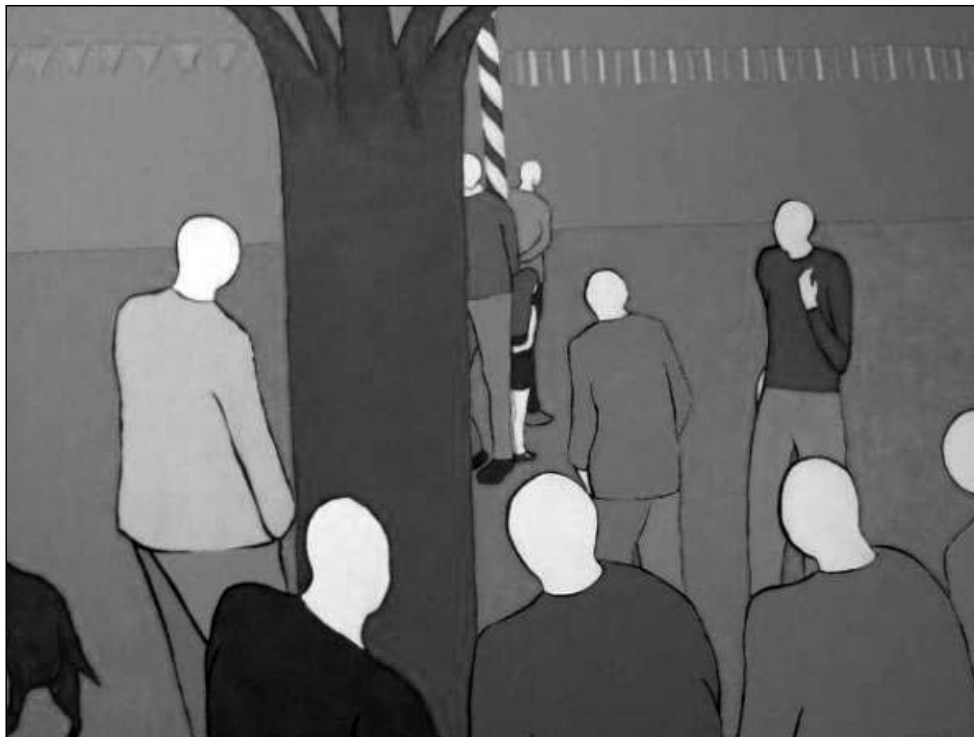
Добро је знати
колико је свиња
тешка.

КРАЈ

Што је требало рећи - речено је.
Што је требало прећутати - вриснуто је.
Што је требало довршити - досађано је.
Што је требало слагати - није.
Што је требало одиграти - прескочено је.

Што је требало пустити - биће.
Што је требало продати - поклоњено је.

Што је требало поставити на ноге - већ је проходило
ено га оде...

А. Ивић - Карневал, уље на џлајну

Филип СТОЈАНОВИЋ, Смедеревска Паланка

ЗАЛУД ПЕСМА

А шта да се небо отвори
И да Бог у кога сви
Тако страшно верујете
Каже да ће од сад бити
Један језик, једна песма.
Један народ, једна земља.
Једно име, једна жеља.
Шта бисте чували од заборав,
Ужасних лопова и властољубива човека?
Себе, зар не?
Чувајте и сада себе,
Јер сами сте вредност и мерило,
Пропаст и спас у једном једином.
Залуд језик,
Кад га нема ко говорити.
Залуд је песма,
Кад је нема ко испевати.
Залуд је народ,
Кад га нема ко представљати.
Залуд земља,
Кад јој нема ко заставе носити.
Залуд име,
Кад се нема коме наденути.
Залуд жеља,
Кад је нема ко остварити.
Залуд, залуд речи...

ПРОЛЕЋНА ПЕСМА

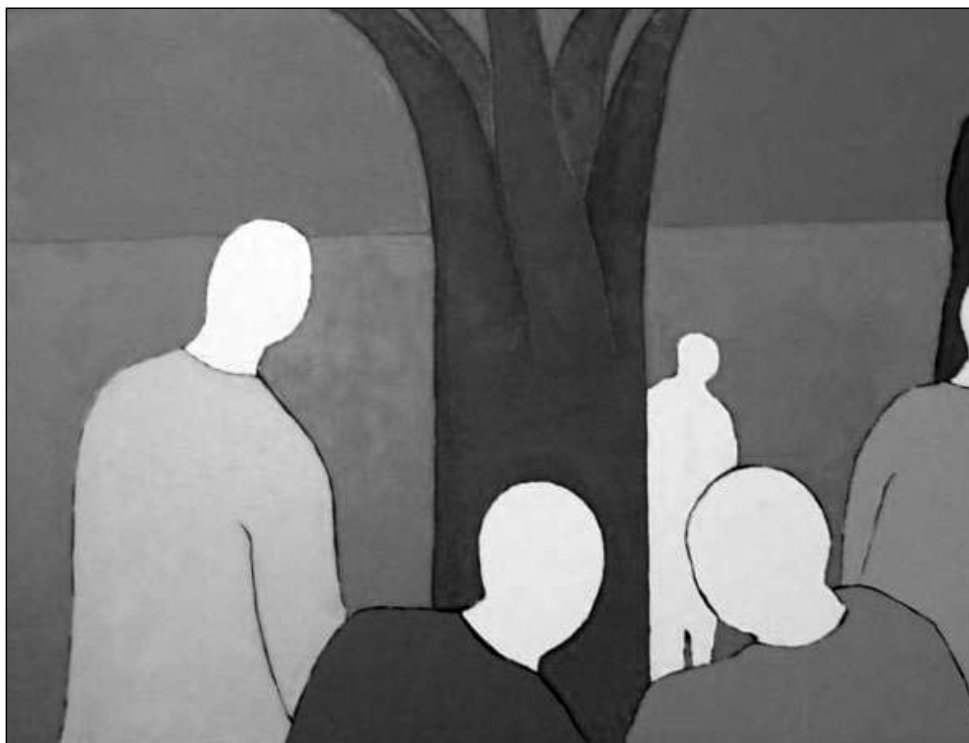
Удари сунце кроз густе облаке
На бели снег па с њега у очи.
Долази пролеће, чујем му кораке,
Куца на прозор, к'о киша у ноћи.
Беле пахуље се беспомоћно даве
У њиховим јадним и палим сестрама,
На зеленим иглама чувају главе,
Од светлости и тоpline пролећа.
Родитељ свих доба с чудном веселошћу
Господари равнотежом чим стане на бину,
Веселост преноси, безбригу доноси
Чим са небеске позорнице отера хладну зиму.

ЈУРКЕ

Сунце још увек спава,
Моја јава се ретко сети сна
Али сан се често сети јаве,
Оно треће ми дозвољава да знам,
А не да му име дам.
Будан сам, замишљам плаво небо
И облак на коме пловим по њему.
Ветар који се дружи са мојим једром
Жмури да не види своју сенку.
На великом огледалу страхова
Мржња ме зове да се вратим,
Свежину мојих ситних трагова
вечно и обазриво, нечујно прати.
У даљини чујем шапат спокоја...
И жури да побегнем.

ВЕРУЈЕМ

Верујем да човек и месец су слични,
Да дух човеков на месечеве мене личи.
Верујем да истим тајнама
Бораве у различитим просторствима.
И када их не видимо у на трен их нема,
Они се вешто крију у облацима и илузијама.
И када су уплашени и половично сјајни,
Ти болни страхови увек бивају побеђени,
А сјај њихов и пуноћа,
Увек дотакну границе недодирљивога.
Верујем да круже око сличних ствари.
Месец око земље, а човек око разних ствари,
Почетка и завршетка, око скривености и око тајни.
Служе својим оријентирима, око којих описују круг,
Труде се да надокнаде изгубљено време,
Да не би плаћали дуг свемиру.
Верујем да пате да патња чини
Њихову бескрајну енергију која их држи на висини.

А. Ивић - *Окупљање, уђе на платину*

Владимир ТАБАШЕВИЋ, Београд

ПЕЛУД, ЗЛО

Вече се завршавало уз пријатну музику
Сви су заборавили на винску флеку у облику лептира

Јутро је слинило на прагу

Опијени моћник, близак пријатељ,
Шамарао га је не дозвољавајући му да наступи

Ниоткуд, страх је ушао у кост забаве, кичму

Лепљива се песма разливала по лицима наместо суза

Полузгрчена сенка је сваког отпратила до куће

Сутра се ћутало о томе, упорно

Лептири су слетали на шољице јутарње кафе

МИРУЈУЋИ, ДОДИР ОГЛЕДАЛА

Сећам се тог јутра, отац је јео банану

На мом дрвеном коњићу се њихало непознато дете

Комшија је женио сина из оштру појединачну паљбу

Млада је сломила штиклу по изласку из цркве

Ваздух је крилима секла рањена голубица
Метак грејући својом мутном, птичијом дупљом

Донела је птићима своју, ипак пеликанску, крв

И залепршала у нечијој безгласној молитви
Као неприматан тик

МУЗИКА, СТРЕЛЕ

Све је опипљиво док му не приђем
Онда нагло губи боју и облик:
Постаје као лапавица, незанимљиво и трошно

Имам толико ствари потребних за крај сећања:

Куросавин шал,
Копију личне карте Бертранда Расела,
Прошлогодишњу зиму у тегли,
Сећање на промуклу девицу,

Виолину неуспелог уметника
Утробе испуњене зарђалим лишћем

И спремност на последњи тон

Њених жица напетих као породиље

ПУТЕВИ, ИЗВАН

Док очуху намештам кравату тик пред одлазак у Ванкувер
Зачуђујуће дуго његов никотински задах остаје за њим

А негде, у планинама, кажу постоји и неки мартир, који
У лету хвата истину за сломљену ногу,
И баца је, овај занесењак сопственим подвижништвом,
Равно у крављи измет

Довољно дуго истрајан,
Свет се пуни и празни као срчана комора

Речи су крв у жилама стварности:

Све изван мене је више ја него све у мени

Катарина ФИАМЕНГО, Нови Београд

КРИК (Мунк)

То није болни тренутак
већ вечност колотечине
заробљена у материји

Дани и дани
и исти дани
и исти дани

Аутоматски створ
дише једе хода говори

У један сумрак
пукне му осовина

Небо је компромис
боје крви и масница

Сутрадан је сигурно
наставио даље
после првог сервиса

МЕЛАНХОЛИЈА И ТАЈНА УЛИЦЕ (Де Кирико)

И моја сенка је
једном остала прикована
у старој улици

Одраз детета
у одразу асфалта

Желим опет
да додирнем стопалима
ту земљу

И да се безбрижно
играмо

Сећање

Урезано речима

Послато у свет

ПОСЛЕДЊА ВЕЧЕРА (Да Винчи)

Сто постављен
за имагинарног госта
(свако мора да се послужи)

Нелагодно жваћемо
после неког времена
се навикнеш
(на све)

Такав је ред

Званични повод
нас је окупио

Одати поштовање

Мучнина

Видимо се за 40
(једног дана ћемо
сви имати резервацију
за чело стола)

ЗЛАТНЕ РИБИЦЕ (Mañus)

Можеш то
и на овај начин:

Извучемо срце на длану
раставиш на румене
мрвице

Мрвице добро укиселиш
и оставиш да плутају

Видећеш, после неког времена
мрвице развију
сопствене бубице

Разлете се на све стране

Као црвене рибице
веслају перајима кроз простор
и подсећају на бомбоне

Али, нису безбедне за конзумацију

Само за посматрање

М. Шкрбић - Ограз, у'бе на и'латину

Милош КОРДИЋ

НИ ЖЕНСКЕ ЦРНЕ ЧАРАПЕ НИСУ ВИШЕ КАО...

Оне који производе овако некавалитетне женске црне чарапе, требало би овом чарапом, овако, око врата, знате оно... свилен-гајтан... кррррљк... исплази језик... колутне очима... иии - готово, казала је Стефану Кукуру супруга господина Зеке. Они су комшије. Говорећи, госпођа Зекиница је десном руком, левом је држала торбу, показивала како би она то. И насмејала се, додавши како се само шалила, Опростите, молим вас, само сам се.. онако... И Кукур се насмешио. Не широко и отворено као она, али јесте се насмешио. Госпођа је то казала, нема томе давно, док је пребирала по женским чарапама, уредно сложеним на тезги испред Кукура, на Женској државној пијаци *Росна њ*. На којој он продаје искључиво женске чарапе. Иначе је прст судбине навео породицу Кукур да купи стан баш у стамбеној згради у којој живи и породица човека кога зову Зека. Он је један од најстаријих станара у тој згради, коју су њени градитељи назвали Хималајка. Па је тако и остало. Највиша је у том делу града. И најближа Сунцу. Као што су и Хималаји најближи... Зекина породица међу првима је које су се уселиле у Хималајку, после предаје, односно уручења кључева. И даље живе у њој. Станови у Хималајци куповали би се као у ретко којој у Ардури, само да су чешће на продају. Нигде толико сунца као овде, чује се од једних. Нигде ваздуха као овде, ваздуха с мирисима липа, цвећа, птица, деце, жена, с мирисима свих годишњих доба, чује се од других. Овде се Зекино лице румени. Шарене зенице ситних окица, стиснутих набумбуреним капцима, вазда нешто меркају, зверкају, траже. И изненада се шире, истежу, као да ће прснути нека невидна нит што их држи да не испадну из беличасто-крвавих лежишта. Прст судбине, да, а на једвите јаде скуцали смо... за бедне паре продали оно тамо откуд смо прогнани, па и позајмили, задужили се и купили, размишља Стефан, док се и без кише свија у кишну глисту свога, осећа, не јединог живота. Он нас је, прст, навео, довео... е, Зека... Зека...

(Да, и ја сам лајао у Е.)

Да, сунчана бања, вели Кукуру набилдовани и као од стене одваљени Зека. Обријан до главе, млађи је то човек, до тридесет и пет година, с дебелим златним ланцем око врата, као да му је говеђи, у фирмираној одећи и с најскупљом обућом на ногама, он се кризи, под чијим се ударима свија кичма ардурској сиротињи, смеје у лице. И говором и ходом такође инати.

Дуго је требало Стефану Кукуру да препозна Зекин говор и ход и да их врати у себе. Да их врати из оних предела у којима су били с њим, у којима их је упознао. Да их врати па да их повеже с телом коме припадају. Памћење најпре изгуби нечији говор, затим и ход. Затим пролази тело из кога је нестало оно што се тако добро знало. И мислило да се и упамтило. А није. Онда долази време кад се зрно по зрно враћа у чинију из које се расуло то што је било нечији говор, шум гласова, речи. Као што се и ход враћао; ход с љуљањем, с померањем рамена и лево и десно, с повијеним леђима, или усправан ход. Какав је и Зекин ход. Само сећања држе и чувају свет, мозга Кукур.

Ваздушна бања, говори му за тај део града проћелави таксиста Калан. У поверењу шапуће он Стефану како је срећа што у њиховој згради живи и таква личност, такав јунак, мајор добровољачких... ових, оних... чегртуша... како ли се оно они... угледан бизнисмен, коме су сва врата у Ардури широм отворена. С пута му се склањају и мафијаши, појединачно, као и целе банде појединих квартова. Можда он јесте а можда и није подземље. Можда. Не знам. И који живи овде, на светлу дана - с нама, а ноћу - богзна где. И који је легенда, господине Стефане.

Мислите на Зеку? упита Стефан, прострујен дрхтајем што га изненада спопаде. Изви врат, окрену главу напрежући се да једним оком ухвати Калана на небу. Јер му се учини да се Калан одлепио од земље и одлетео.

Махнувши рукама као крилима, Калан потврди да је причао баш о Зеки.

Они који су отишли из Хималајке, и који све ређе одлазе, разлоге за продају станова тумачили су и тумаче честим киселим кишама. Док је сува, лепа, несагледиве доброте, начитана госпођа Тетана Киш-Липован проносила неко време глас о томе како је Хималајка уклетата. Нешто као уклетати дворац господина Дракуле.

Она добро памти оно *џусџо* време, као да је било јуче, кад су у Народној револуционарној библиотеци града Ардуре заиста биле најтраженије књиге о грофу Дракули. Све док Народно револуционарно веће града, одмах после Прве народне и свеопште револуције, на чијем је челу, на челу Већа наине, тада био легендарни покретач ардурског читања, друг Бано Банар, све док није, то Веће дакле, под строго пов., број тај и тај, са с. р. Банаровим потписом, донело указ о штеточинском утицају такве литературе на широке народне масе. Забранивши је, наравно. Као и романе Агате Кристи, романе о Дивљем западу, а забрањен је и *Дон Кихот*. Масе нису ни свесне да Дон Кихот, на пример, у целом том роману о себи јаше на

оној сипљивој кобили и млати празну сламу - од ветрењаче до ветрењаче, објашњавао је Банар. И шта уопште масе знају шта је добро за њих, за масе, још је казао да је то још давно друг Лењин... А сећа се госпођа Киш-Липован.

И за све то, за ту дракулску уклетост, криве су подмукле жиле подземних вода, проносимо ми и даље глас госпође Тетане. Само то, и ништа друго, објашњава она, довело је до тога да се у стану број 19, у сну свога старијег сина обесио од тумора на мозгу оболели прогнаник и подстанар Зара, да је у стану број 26 дебела и кромпираста госпођа Шницлов, врсна пророчица, с екстра умећем читања судбина из пасуља курузарца, месарским ножем избола супруга Моту, ноторну пијаницу и кућног терористу, тако је казала истражном судији, који би, да је имао бркове, био пуки пукијани друг Стаљин, тај судија наине, а не избодени Мота, који није више био налик ни на шта, осим на сопствену избоденост, а то причају они који су га видели, ја нисам, да је у стану број 33 из чиста мира шенуо рашљар Паночка, деда увек дрогираног Баје Бије, гитаристе и фронтмена групе *Избељички орџазам*, који је дошао на идеју да групу тако назове кад је код пријатеља избеглица у кутијама помоћи из Црвеног крста видео хрпе кондома, који су им удељивани ваљда због тога да се прогнаници, избеглице, не множе даље, доста их је, ко је стигао - стигао је, Аустроугарска посла која трају век и по, с крвавим последицама, речи су госпође Тетане.

Она је две године пре тих чудних догађања осетила како јој се у кости увукао црв из јабуке па неће да изађе. Од тог дана не пада јој на памет да загризе јабуку. А будући да су највећи светски произвођачи јабука, што она има у малом прсту, Сједињене Америчке Државе, Француска, Кина, Турска, Италија... па где стоји да нам тог црва с јабукама нису баш они...

Који - они? питао је комшија, бивши брица а сада пензионер, Мирослав Микулович, пасионирани решаваач шаховских проблема и укрштених речи, који је у младости узгајао голубове и пуних петнаест година био непревазиђени десни халф Фудбалског клуба Ардурски. Увек глат избријан, намирисан и наглув.

Па, Американци! Као што су нам увалили и кромпирову златицу. Целој Европи су је увалили, само да знате! А мој деда по мајци имао је, у свом селу, три огромна стабла јабука американки. Доцније сам плодове тих јабука препознала као златни делишес. Али су дедине биле неупоредиво крупније. Нису биле тако слаткасте и суве. Биле су баш сочне и кискасте. Мogle су дуго да се чувају - зима, пролеће... их! их! За разлику од ових, стотину пута прекалемљаваних, сортних. Да ли је и њих господин Мичурин... Не, није. Онда би их звали рускиње. Не, нису рускиње.

Док је са читањем књига о господину Дракули, сећа се она, а тога се сећа и седи јој десни халф Микулович, коме увек из уста вири сламчица или шпрањница некакве лучкице, или трешчице, па повремено чачка... али то сад нема везе... него је она престала да чита те књиге, а то смо хтели да кажемо, давно, давно. Кад је она хтела. А не кад је то указом одредило Народно револуционарно...

Што је то, тада, у то густо доба, било баш нешто. Није она као ови подрепашаи, ови снисходљиви узмигољци. Немаш зашто ни оком да га ухватиш, а он - мало семинар у Будимпешти, мало у Бриселу, и ето ти га на - државни секретар за ово или оно, и ето ти транзиције, причала је госпођа Тетана. И објашњавала Микуловичу, сасвим тихо, смирено, као кад се сармице крчкају, спотиха, тако је она њему крчкала: Кад нас све претворе у црве, пожелећемо ми да се вратимо у своје јабуке, из којих смо се и изјабучили, исцрвили, свеједно. Али јабука више бити неће! Не, неће... јабука...

Њене су речи лек! једном је таксиста Калан баш тако за Тетану Киш-Липован казао Стефану Кукуру. Па ће таксиста даље, шапатом: Зека је чиста лирска душа. Хода нашим парком и посматра како трепери лишће, како се година облачи у пролеће а свлачи у јесен, како птице изводе оно, знате, у паровима... А онда дуго стоји поред брезе и нешто рецитује. Мислим да се ради о Јесењину. И да знате - пише и песме. И нигде их не објављује. Пише их искључиво за своју душу.

Он, који је мучио и мучи, он, који је убијао и убија, он, који не познаје ни сунца ни месеца, зар он да пише поезију?! Слуша лишће како трепери!? У парку!? скоро да је врештао Стефан. И сам затечен храброшћу да се отворио, да коначно потече из њега нит приче што га је мучила и унутра гневела. Испружи руке у правцу таксисте, који се умало не скљока од страха.

Да би се, након што су се обојица смирили и дошли до себе па сели у оближњи рибљи ресторан, наручили по пиће, гирице... да би се Калан поверио Кукуру:

Већма се плашим чињенице што знам да и ви знате да је он убијао и да сада убија, него што се плашим за сопствени живот. До сада сам мислио да то једино ја знам. И није ме било страх. За разлику од њега који се, веле, плаши баш кад је сам, кад га не прате они његови телохранитељи, шта већ јесу. А он је ретко кад сам.

А оно у парку, кад је сам па посматра брезу, рецитује, пише поезију, пасе траву, једе мраве... шта ли...

То сам, онако... измислио, да вас одвучем. Да извучем из вас и што даље да склоним то што вас прогони. Најлепше ће бити да те своје муке поделимо између себе. Оног трена кад ме ухвати, пренећу вам један део тога што ће ме притискати и грести. Ви то исто урадите кад вас ухвати. Јесте да је то скромно, мало, али је човек у питању, један човек, ви, ја, а не цео свет. Мали смо ми за цео свет. А, опет, и ми смо део тог целог света. Бог је и нас укључио у спасење. Уколико спасење уопште постоји.

Значи, и ви сте лајали у Е., у чуду ће Стефан.

Да, и ја сам лајао у Е., вели таксиста.

(Руја без дна)

Стефан Кукур је вратио говор и ход Зекин у своје сећање. И чувао га у себи као тешко стечену бочицу отрова, која би могла да послужи као лек. Онда је почео да га нагриза црв из његове унутрашње јабуке. Одгонетнути и повраћени Зека много је за гото-

во пусто тело Кукурово. За тело које је скучена сенка бившег човека.

За Зекину породицу кажу да их за овај део града веже управо сунце. Број сунчаних дана беше одлучујућа чињеница за живот овде где јесу. И не само за Зекину породицу. Рачуница је рачуница, говорио је он Кукуру приликом изненадних и кратких сусрета испред зграде. Кад је ветар слободно чешкао Зекину ћелу а сунце цврљило зрачцима из те најскупљим уљима поуљене ћеле. Исијавало је зрачке и кроз ветар их треперило баш као да је у питању стег блиставе победе, За земљу Отаџбину! узвикнуо би Зека и ударио Кукура шаком по плећима. Од чега би Кукуру клецнула његова трула, издајничка колена, како се о Кукуровим коленима изражавао Зека. Па би он Кукуру гласно: Хтели сте свет у коме сви бисмо били сиротиња, беда, сви једнаки, са златним кашикама а празних тањира испред себе, хтели сте свет без Бога и вере, свет тих ваших Марксова, Енгелсова, Лењинова, Чаушескуова, Хонекерова, Брозова... и којих све не, свет у коме ћете ви, такви, избегли, прогнани, црвенотрули, да владате! Комунистичка гамад! Уништићу вас, вратићу вас тамо откуд су вас... спрашићу вас у делту Донаба па тамо трулите!

Стефан је слушао, нем, блед, и жалио га. Да каже било шта, а желео је да каже како он, Зека наима, не зна ништа о избеглима... због чега је, када је, где је то све почело, и шта бранити, од кога, ко, не би вредело. Истина не живи у силницима. Речи истине њима не значе ништа. Истина је у њима одавно појела своју слободу. Уништена и дрилом претворена у окрутност, у лаж, бласто, ђубре... Ту нема лека за речи зла, убијања, мржње. Ту нема наде за било какву истину. А како му помоћи? Ћутаћу, закључи он.

Упућени кажу да је Зека пуних пет година бележио сунчане дане у току године. И као у огледалу добио оно шта је желео. Према томе, киселе кише, подземне воде и несрећне случајеве по становима, А где их нема, рећи ће, не једном, кошчата и брката госпођа Калан, требало би одбацити и заборавити као лањски снег, слаже се Кукур и са својом женом, која то исто мисли.

Породица Кукур купила је стан у Хималајци пре пет година. Стефан тада још није био отпуштен с посла. Тада, одмах после промена, приватизације. Али је као вишак радне снаге испрашен пре две године. Иначе је дипломирани инжењер пољопривреде. Стекао је углед врсног стручњака у Радној јединици *Силоси сџирних жшџа* ардурског Пољопривредног добра *Злајино џеле, злајина кока*. У *Силосе* је случајно *ускочио* док је још био без игде ичега. А онда је држава Радну јединицу издвојила из састава Добра и провидним је абра-кадабра трајберајем довела до просјачког штапа. Да би је Агенција за приватизацију на лепе очи продала Италијанима. Од њих је *Силосе* купио господин Багатело Свепокупович, чија је Светла холдинг, са седиштем у главном граду земље Отаџбине, после тога купила и Пољопривредно добро.

Баш ме брига за њихове силосе и њихове Италијане, за Свепокуповича, за руско златно теле и енглеску златну коку. Једино ми је жао нашег Стефана, који је већ једном остао без игде ичега,

знала је да каже добра и храбра госпођа Киш-Липован.

А само три дана пре отпуштања кренуо је Стефан Кукур код стоматолога: на израду нових зуба. Своје је изгубио у време отаџбинских грађанских ратова. Кад је све и пре ратова било готово. Кад се све знало шта ће и како ће... Кад га је полиција... Као и многе, многе друге, најчешће избегле и прогнане. Па је одведен богзна куда. Да би до његове породице стигао глас да се налази у добровољачком кампу *Гарде звечарки* у Е. Звечарци су своју борбену готовост *развили* далеко од било каквог фронта, или линије раздвајања. Ту су Стефана привезали ланцем за челични стуб, поред овеће кућице за псе. И уз лајање дуго три минута, а затим је три минута морао да цвили, био је редовно и пребијан. И то због тога што се није сам јавио у те њихове добровољце. Него се морало да га се, ето, изненада... И није био, велимо, сам. Стотине њих, пребијаних и на свакакви начине мучених, и то од стране својих сународника, од стране својих Отаџбинаца, од стране оних који су се прометнули у звери, а народ лепо каже: Ко ће кога - ако неће свој свога! стотине и стотине њих је лајало, режало и скичало у том кампу. Одатле и потичу та *ћирула издајничка колена*, која му спочитава Зека. Касније ће Стефан сазнати колико су они починили злочина и над припадницима других народа, вера, идеја... А не само над својима. Али...

Затим је Стефан стао са израдом зуба. И окренуо се продаји женских чарапа, на *Росној њ*. Чарапе му је у иностранству набављала супруга Натанија. Чија идеја и јесте да она путује и набавља а он да продаје. Женском свету много је изазовније кад женске чарапе продаје мушкарац, и то леп и виђен мушкарац, као што си ти, слатка моја јабуко погачарко! него кад их продаје каква женска оштроконђа, као што сам ја, како ти знаш да кажеш, казала је Натана, па се и насмејала. Кад се узму у обзир све околности, неће бити ни потребе за новим зубима, а о њима смо хтели, уколико не буде било шта да се једе, А по свему судећи - неће, јер одавно су умрле приче о голубијем млеку и јаребичјим јајима, те шта ће ти нови зуби! додала је госпођа Натана, која се смејала уз неравномерна застајања и халапљива гутања ваздуха. А коса јој је побелила оне ноћи кад су одвели Стефана. Док су стан у Хималајци купили од породице Стенчик. Стенчицима, бренованих коса и здравих зуба, као да су им порцелански, тај једноипособни станчић био је тесан. Јер их је било као мишева: петоро деце, баба Лиза, коју су несташна деца прогласила лудом, деда Викша, који је примао некакву црквеницу од пензије, бабина сестра од тетке, госпођа Рестинија, која је због глувоће навијала радио-апарат до даске, затим Живор, син деде Викше и бабе Лизе, и Живорова супруга Велира.

Госпођа Велира, између чијих трешњастих усана, док ради, светлуца по неколико тек микроскопском оку приметних иглица чиода, била је кројачица. Посао обавља у стану. На црно, наравно. Међутим, нико жив, осим господина Зеке, није знао, а није могао ни у сну да сања да се она, још увек здраводржећа, на почетку тридесет и треће године, до које као да ју је донео оркан, таквом она брзином јури кроз живот, незнатно опуштених али упадљиво крупних дојки,

и поред тога што их је ћапћало петоро деце, и блиставих и заобљених листова ногу, који јој се посебно истичу при ходу у ципелама или сандалама с високим потпетицама, и са црним чарапама на њима, на ногама наиме, а о заобљеној и напућпуреној гузи да се и не прича, Дивна и баш као млада кобила, тако је једном Кукуру шануо комшија беж-Сакур, кад се малкице та прича отворила и почела да капка по чаршији, те нико жив, рекосмо, ни у сну није могао да сања о томе да се она тајно састаје са двојицом новокомпонованих бизнисмена, коју годину млађих од ње, Али, коме још и то смета! казао је беж-Сакур, где утроје, у Сребрном апартаману ардурског хотела *Метсеор*, упражњавају... а то јој је средно Зека, Јер беда, немаштина, дечја уста траже сваког дана, слаже се и Кукур са беж-Сакуром, који је зинуо, као да ће га у своја мишја уста. Те, ето, чиме се све бави тај Зека, размишља Кукур док слуша тананог беж-Сакура.

Кућни буџет је, децо моја дечија, вечна рупа без дна, знала је безброј пута да каже баба Лиза, коју су, велимо, несташна деца прогласила лудом.

(Као да ља је змија шарка цейнула)

Живор је поседовао аутомеханичарску радионицу. Неколико година и Стефан је код њега одржавао свој стари аутомобил. У коме су се кроз три државе провезли супруга му Натанија и он. Спасевајући се од зла оца и горег ножа. И као прогнаници - скрасили се у Ардури. Док су им деца раније... на две стране света. Њихов стари москвич одржавао је, дакле, мајстор Живор. И то до оног дана, једне од дивљих година дуговеког ардурског постојања, кад се време са свих страна сужавало, кад је многима, из дан у дан, било све тешње, кад су се свилени гајтани обмотавали око све тањих и блеђих вратова житеља целе земље Отаџбине, па и Ардуре, наравно, кад су му, Кукуру дакле, казали да је Живор, једноставно, нестао. Недуго после тога Велира је продала радионицу. Живора су, у новинама, прогласили несталим. Док су се двојица бледих, новокомпонованих бизнисмена изгубили из њеног живота... само тако.

Заувек, казала је баба Лиза, којој се, у суботње тихо вече, кад снаја и она остаху саме, та цела тајна прича отворила - као на длану. Да би из бабиних уста, кроз суву капалку беде, тајна искапала у свет свог баш накарадно обликованог живота. У коме ће се, најчешће међу пубертетлијама, шушорити прича о умећу Велирином са двојицом, у исто време. А кроз то су је незауостављиво водили разуларени демони у њеном још младом и здраводржећем телу. Велира је, неколико вечери касније, шапнула свекрви како ће се и она прогласити, у новинама, наравно, изгубљеном, Јер шта ће ми шиваћа машина, игле, конци, прсти, напршњаци... без мога Живе, цвркулала је, док је баба Лиза казала да би јој било боље да се прогласи изгубљеном у глави и међу ногама, него у новинама, па се Велира слатко насмејала и пољубила свекрву у чело, Паметнице моја стара, казала је и кренула ка вратима, а баба Лиза је викнула за

њом: Мама ти је стара, парипачо једна парипаста! Јебем ти курве, све су исте! још је додала госпођа свекрва, па се и она насмејала.

То ти је, сињи мој синко, најсунчанији крај у нашем граду, говорио је деда Викша Стенчик, бивши вактар у Отацбинским државним железницама и чинелаш у Ардурској ватрогасној блехмузици, Стефану Кукуру приликом Стефанових обилазака стана и договарања око продаје, односно куповине. Кад са свих других делова града сунце оде, и напослетку зађе за Стрму планину, па се, тамо, негде, спусти и иза далеких равница, ми га још увек имамо, не напушта нас. А кад нам се учини да је отишло, да нам је у невидело као у причин зашло, оно односи и наше јецаје себи у сан. И у том сну све се смирује у лепоти тог нашег привиђења, наше будућности за којом упорно ходамо а никако да јој се бар малко приближимо, а камоли, мило нам било, да је стигнемо, објашњавао је деда Викша пребацујући, у исто време, своју црну лулу из руке у руку.

А онда се Кукур сетио да је, а има томе, код мајстора Живора, у радионици, видео Зеку. Тог округлог зликовца, тако је казао својој Натани. Оно у шта није хтео да је уводи јесте то - да је баш ту ухватио нити хода онога који га је у кампу... Тај кратки искорак десном ногом, па подизање леве руке, јер Зека беше левак, па замаха... и - туп! бап! буп! трас! палицом за бејзбол, електричним пендреком, говеђом жилом, ланцима... већ, према томе... То се не заборавља. Таксисте Калана ту још није било ни у наговештају. Док му се Зекин говор вратио, рекосмо, много раније.

Натана је у тим тренуцима, на старој дрвеној дасци коју је добила на поклон од госпође Киш-Липован, сецкала свињске уши и ногице, спремајући их за кување пихтија.

Имао је браду, рекао је Стефан, прилично нервозан, пуцкетајући прстима као да су у њих уграђене каписле.

Никад он није носио браду. А заборавила сам да ти кажем да сам недавно сањала како се Живор однекуд јавио. Да ли је то била Аустралија, или Канада... не сећам се, говори она. Не допуштајући Стефану да прича о томе како је видео Зеку, с брадом.

Копкајући по историји Зекиног живота, Натана је ишчепркала причу о том човеку као о некоме.

Вероватно је да он јесте негде неко. Прича се да су њему првом у нашој згради увели телефон. Њему су жутом бојом, на паркиралишту испред зграде, обојали место за паркирање аутомобила. Али без регистарског броја. Њему суботом и недељом довозе хрпе дневне и ревијалне штампе. По њега ноћу долази некакав цип. Има и телохранитеља... једног, двојицу, тројицу... не знам. Увек му један од њих за време киша и снегова, на каквим скуповима и на сахранама обавезно, држи кишобран изнад главе. Он је први у нашој згради имао мобилни телефон. Чула сам да његова госпођа одлази најскупљем фризеру у граду. Сваке године они деци убогих Јовира купују одећу и обућу, цијука Натана, све блеђа у лицу.

Знаш ли ти да сам виђао Живора како одлази код Зеке. Нађемо се испред зграде, Куда? питам, а он: Код Зеке. Иако су Стенчици сада на другој страни града.

Какве везе могу имати Зека и Стенчици? пита Натанија, избегавајући да помене Велиру. А да је поменула, Стефан би се уплео у одгонетавање подвођења Велириног; односно, питао би и о томе каква је у свему томе могла да буде и Живорова улога.

Не знам какве везе могу имати, вели Стефан, не престајући да слаже женске чарапе у фирмиране картонске кутијице, које му је штампала Штампарија *Берштамл*, у којој ради његов брат од не тако блиског ујака. И који га је заиста једном молио да му среди пролаз до госпође Велире. На шта му је браца Стефан, као у бунилу, као да га је змија шарка цепнула, тако се беше бречноу па казао: Да ли си ти нормалан!

(Док и вас једног дана не ђокрсте)

Да ли ви, Григорије, знате да сунце над овим, нашим делом премиле нам Ардуре поседује посебну ретност. Хоћу рећи - није густо. Не притишће као по другим квартовима, прича Кукуру једно јутро Зека.

Григорије? пита се, у себи, Кукур и гледа у сунце. Сети се поражавајућег сазнања: стан је купио у згради у којој живи и Зека. Био је девети дан по усељењу, кад га је први пут срео. Кад је у његовим очима, очима убице, угледао сунце као зрчак тамне и уклете морске, а не небеске звезде. У зрчку су се виделе огољене наше муке и бруке. У таквим очима нема било шта да нам сија, да нам се пали и гаси.

Стефан је, после виђења са Зеком, узео конопац па ће у оближњи парк. Да се склони, заувек. И таман кад је изабрао дрво, и грану, из мрака изрони Зека. Три пута је покушавао. И увек - он! Па су се муке и смириле. Но, велимо, само драги Бог и њих двојица, а однедаво и - тројица, знају шта је и како је било. Где је почела та мучна приповетка ђавола и његовог шегрта. А оно, изнутра, та мука, ти страшни демони несреће и бола, та унутрашња срамота кад човека из човека прогнају у пса луталицу, у пса избеглицу а на ланцу, заиста ломе и прогоне. Е, оне, та несрећа и та срамота не могу се било с ким поделити. Оне припадају искључиво власнику тела у коме су настале, у коме живе. И баш кад би Стефан пожелео да их се реши, јер конопац ће о дрво, о његову за вешање чврсто изведену грану, испречи се - он!

Појава таксисте Калана донеће извесно олакшање у огољени и огуљени живот Стефана Кукура. Кад год је он сањао нешто од онога... из кампа, ујутро би му Калан шапатом о томе како је он сањао, прошле ноћи, то и то. И то баш то што је и Кукур сањао. Кад је Стефан посматрао Зекин ход, слушао његове шубоњаве и одвратне речи и претварао их у речи увреда, претњи, које му их је Зека изговарао у кампу, сутрадан му се Калан поверавао причом о томе како му се јуче догађало исто то. То с посматрањем хода и хватањем Зекинога говора. Њих двојица достигли су и такав степен сарадње - да су се поверавали један другоме и о томе како им се догађа да су баш јуче видели његов ход. А нигде њега. И како су му *ухваћили* говор који су претварали у његово лајање, а његовог тела

ни у слутњи, Баш је складно и разговетно лајао, казао је Калан.

Лепо је, прича таксиста, видети ход који познајете, а нема онога ко хода. Као да смо га истерали из тог хода. Тако је и с говором. Слушате речи које су вам познате, а нисте присиљени да посматрате оно огавно, рошаво лице и шарене, кокошје зенице.

И још нешто, појашњава Стефан, можете да идете упоредо с његовим ходом, а не морате слушати како тешко дише, не морате удисати зној из његовог набубрелог тела. Па док прича, ви усвајате оно шта ви хоћете, а све оно ђубре што га избацује на уста - одбаците. Мада... А шта то код њега, што излази из његових уста, није ђубре.

Добро је, помислио би тада Стефан. Могу бар са неким да поделим то зло које се увукло у ме па гризе, утањује ме, свењује и утуљује, прати и прогања.

Да ли сте лајали у сну, Стефане? питао би, понекад, господин Калан.

Лајао сам! Него шта сам него лајао! И за пуног месеца - најјаче! Како је само одјекивало моје ав, ав, ав... и моје завијање на тај мени тада вучји Месец, и на дивље шумске звезде изнад и испод њега! Као и ваше руке што видим на небу. Летите.

А онда Стефана из сна избаци господин Зека:

Не мислим на сунце као планету. Планета је нешто сасвим друго у односу на ово пространство које нас обасјава и греје. Ради се о мноштву сунца. А не сунаца. Јер знам да га ви бисте написали великим словом С.

Ја сам мислио баш на планету. Но ме ви збуњујете речју *реџи-ност*, упада Кукур.

Не јогуните се. Имате времена да научите, господине Глиго, вели Зека па удари Стефана по плећима и продужи ка свом аутомобилу.

Кога год станари да изаберу за председника Скупштине станара, а бирали су и проћелавог таксисту Калана, и младог Каратија, и златних руку сјајног мајстора Јовира, на крају испада да су увек изабрали Зеку. Присутан на сваком састанку станара: предлаже и одлучује. У појединим моментима стишава своју еруптивну снагу, увлачи се у сопствену сенку као у оптичку варку, претвара се у њих. Уверен да и то спада у пут ка толико жуђеној доминацији. То је његова жртва, то претварање у њих. Али не и претварање у њихов чемер и јад.

Због тога наша зграда и јесте заиста уредна и очувана, каже Кукуру његова Натана, Док год живим у овој згради, а то ће потрајати, увек ће бити онако како ја кажем, рекао је Зека на једном од састанака, додаје госпођа Натана.

Њему може да се обрати у свако доба дана и ноћи, уколико је у стану, за било какву интервенцију кад су болест, уписи у школе, на факултете у питању, кад неко жели да купи какву старудију од аутомобила, диплому каквог заната или неке друге школе, ниже, више, свеједно. Зека саветује и помаже. Не може се рећи да неће. И још једна ситница: на плочици код интерфона, на поштанском

сандучету и на вратима његовог стана нема му ни имена ни презимена, прича Стефан.

Бар да је презиме ставио, вели Натана, на часак смркнута, чудна, бела.

Да, заиста, како се он уопште презива? Ни у кампу *Garpe звечарки* никад нисам чуо ни његово име, а ни презиме. Осим тог, вероватно, надимка: Зека. Не, ништа. А знаш и сама да се њему, овде, сви обраћају искључиво са *господине*.

Евентуално са *комишија*, вели Натана. Али тако само онај ко се усуди, Григорије, Глиго, додаје она.

Откуд знаш за то - Григорије, Глиго? пита он.

Једном ме је питао: Шта ради господин Григорије, односно Глиго? Он о нама све зна. Као и то да смо ми из земље Домовине, Сви ће наши крајеви у тој земљи поново бити наши, у догледно време, само стрпљења, још је додао.

Он је један најодвратнији и најкрволочнији...

Не распитујте се за свог Стенчика. Он је на специјалном задатку, преноси Кукуру његова жена оно што је њој казао Зека, Ми се уопште не распитујемо, казала сам, Знам ја вас, ви непрестано нешто њушкате око мог поштанског сандучета, загледате ми се у врата - нисам ли поставио плочицу с презименом, кроз прозор посматрате док паркирам аутомобил, ваш ме Григорије увлачи у причу о сунчаним данима и, на крају крајева, госпођо Кукур, шта ви имате да се распитујете о томе ко се и у ком стану обесио, отровао, ко је кога искасапио ножем, ко се трује црвом из јабуке, вели он, О, Боже ме ослободи, казала сам ја, И шта ваш Глиго има да прича о томе како је мене видео у радионици код господина Живора, и то с брадом, рекао је. А ја сам почела да се крстим, Само се ви крстите, госпођо Кукур, док и вас једног дана не покрсте као што су тог вашег Григорија покрстили, вели он, окрену се и оде.

(Знала сам: сачекуша)

Стефан се добро сећа да је, одмах после уласка у стан, скинуо плочицу с презименом Стенчик и ставио нову, с презименом Кукур.

Својим очима видео сам списак станара који је тај зликовац исписао својом руком. И видео сам да је на том његовом списку било и наше презиме, објашњава Стефан Натани. Да би недуго после тога заувек нестало. Као што је с тог списка нестало и уписани стан под бројем седам, који би требало да је стан тог зликовца. И то стан, два стана, три стана... претворена у један стан, а с двоја врата, и то - челична. А прича се и о његовој вили на Кедрињу, које су назвали по давно засађеним кедровима који се нису примили, а коју, вилу наиме, изнајмљује некој иностраној фирми... е, да ме убијеш не могу сада да се... чијој оно... не, не могу...

Госпођа Натанија слуша, ушива дугмад на његовој старој кошуљи, тресе јој се доња усна, убоде се иглом у прст, па ће: Јоој!

И Кукур је одавно престао да једе јабуке. Умислио је да пут црва кроз јабуку може лако и једноставно да пређе у пут црва кроз

њега, човека. Где стоји да храбра госпођа Киш-Липован није у праву. Јер шта ако се црв из јабуке увуче у кости?! пита се он. Па помисли како ће, чим падне ноћ, поново... оно с конопцем, у парку.

И господин Зека престао је да једе јабуке. Тако ми је казао, вели Натанија пошто беше приметила да је и њен супруг престао да једе јабуке.

До тезге ми је неки дан свратила његова жена и купила три паковања женских црних чарапа, вели Стефан.

Зар и његова жена обилази *Росницу*?! чуди се Натана.

Обилази, често обилази. Разгледа. Нешто и купи. Сажали се. Не извитоперује се у оно што није. Не сева на нас са својих висина. Упитоми се са сваким, уз реч по реч.

За њих се прича, а то ти никад нисам ни поменула, да у стану држе удава.

Боу!

Не ни удава ни боу него - питона! исправља се, кроз љутњу, госпођа Натана.

Празне приче, смирено ће Стефан.

Кошчата и брката госпођа Калан, стиснутих усана, у поверењу, дабоме, цеди Натани и Стефану причу о томе како је Зека обичан криминалац. Ратни профитер. Препродавац оружја, девиза, дроге, увозник нафте, цигарета... А то тврди матори беж-Сакур, из стана број три.

Три дана после приче госпође Калан, кад је с прозора зграде у којој живе сунце повукло сени својих крила ка западним странама света, неко куца на врата стана породице Кукур. Стефан отвара. У предсобље улази, усправно као споменик слободе, господин Зека. Заиста - без браде.

За земљу Отаџбину! дрекну Зека.

Изволите, седите, вели Стефан.

Може ли кафица? пита Натана.

Пиво или нешто жешће? пита Стефан. Имамо добру домаћу ракију, коју смо добили...

Хвала, не пијем алкохол. Може чаша чесмоваче, вели господин Зека.

Он је први пут за ово пет година, колико је породица Кукур у Хималајци, свратио до њих.

Живор је умро, вели господин Зека.

Живор је убијен, вели господин Стефан.

У Канади, у Фокс Стриту, градићу северозападно од града Едмонтона, у западном делу Канаде. Радио је у сервису теретних возила, са неким вашим избеглицама, сео да предахне, па га је у предаху погодило. Само му се одједном обесила глава. Како је на том месту прокишњавало, а тог дана је киша... тако је он неколико часова киснуо, мртав и никакав. А други ми је глас стигао о томе како је њега угризла бесна лисица, а њих у околини Фокс Стрита има... објашњава Зека.

Глупос... односно у Аустралији, код Дарвина, градића у северној Аустралији, у мору, ушао да се окупа па га је једна од оних

најотровнијих, морских...

Мислите на змију? Да га је она докрајчилага? Пецнула? Језиком као у кисели краставац? Боже мили, како ви, избегли, прогнани, интерно расељени, измишљате, лажете. У недостатку соли, калијума, калцијума... не знам ни чега, лизали сте и глоцкали зид?!

Морао сам. Ждрало ме је време. Ваше време. Моје је прошло, господине Зеко.

Било па прошло. Не повратило ми се никад више ваше комунистичко време, рече Зека па се почешка по ћели. Па настави: Него, свратио сам да вам кажем да сам вас одабрао да ми будете кум на свадби! заповеднички ће Зека.

Натани испаде чаша с водом. Стефану се укочи десна страна лица.

А шта вам је са овом женом? упита Натана, тек што се малкице прибрала.

Са којом? прострели је и оком и речју господин Зека.

Са овом... како јој оно беше име? заплиће се Кукурка.

Ако мислите на госпођу Лулу, она нам је кућна помоћница. Дође, поспреми, оде.

Не знам, мислила сам... којима *нам* је кућна... А деца?

Чија деца, госпођо Кукур? строго ће Зека, бесног погледа и с испруженом десном руком, стишћући прсте као да некога дави.

Натана Кукур заћута.

Григорије, пресече Кукура очима господин Зека, немојте да се замајавате са сунчаним данима. То препустите мени. Сунце на небу је непрегледно. Оно је океан. Разлива се. Мене је оно ранило у оба ока. Зар не видите да сам рањен?! А у шта сте ви рањени? Такви не заслужују да буду ни рањени, а камоли да заслужују отаџбину или домовину. Подвијете реп па... Ви сте невиделица. У сунце вас пуштам кад се мени хоће. Сунце је Бог који не живи ни у вама ни због вас. А, опет, пишам се ја и на небо по коме се смрзавају звезде, а доле, код нас, на половима, топе се ледењаци. Свеопште загревање. А шта ако се Земља хлади?! Није то ствар комунизма. Прсти наказне еротике по свему томе вршљају и надражују. Маркс!? Да не би! Стога и сан о лајању припада вама: псу избеглици, луталици, свеједно. Свет је, нажалост, створен и од таквих као што сте ви. Уосталом, нису то ваше пшенице, генетика, силоси, Григорије.

Стефан одговори да прихвата кумство, па заћута. Унемео, убледео.

И код мене је малопре био, вели, поверљиво, таксиста Калан, иначе графички радник који је радио у Агзу, Ардурском графичком заводу, па после приватизације и продаје остао без посла. Нови власник одмах је обуставио рад, отпустио запослене, а онда зграду, једну од најлепших у Ардури, продао. И... Ништа. Појео вук магаре. Каже то, да је и код њега био, Калан инжењеру Кукуру, зауставивши га код контејнера. Обојица кренули да баце смеће. И мени је наредио да ћу му бити кум на свадби. Замислите ви, мој Стефано, докле је то стигло! И да знате, и мене је пре три-четири ноћи спречио, у парку... А дошло ми је... Догорело је, не до ноката,

не до очију, него... прича Калан па умало да не заплака. Стефан узео његову кесу са смећем, па и своју и његову баци у контејнер. Затим га окрену. Па пођоше ка улазу.

Још исто вече на малим екранима појавила се фотографија мушкарца који је пронађен мртав. Без прострелних рана, или рана од убода хладним оружјем, или ма каквог другог трага од удараца тупим предметом. Претпоставља се да је дотични угушен: у непосредној близини леша пронађена је најпре једна женска црна чарапа, па мало даље још једна, па још мало даље још... и тако даље, Какав је то квалитет данашњих женских црних чарапа, кад... рече госпођа Натана Стефану, па заћута. Беживотно тело лежало је на улазу у парк до кога води улица једне од само наоко богзна како мирне градске четврти Ардуре. У којој се и те како, по упућенима, проституисало, трговало белим робљем, за добре паре се упрeko обогаћеним а сексуално обогаћеним старкељама подводиле невине девојчице, а богме појединим дамама малолетни и невини дечади, Педофилија! упада господин беж-Сакур, као једној бркатој и имућној госпођи Лели, на пример, што се беше подводило један баш лепушкаст седамнаестогодишњи Адонис, ђак четвртог разреда Средње школе за неговање лепоте, а она, побогу брате... као што су се у време највеће кризе препродавале кафа и женске чарапе, девизе, Богме и дрога, поново упада господин беж-Сакур... ту, у тој четврти се... Трговало се свим и свачим, вели госпођа Натанија. А у поменутој улици је и зграда ових о којима је овде реч. Мајор Зека, тако рекоше за то мртво тело, у поноћним вестима. Ни имена ни презимена. Него толико стар, вођа тих и тих, одраније познат... уплетен у... Кретао се сам, без телохранитеља, казали су.

Знала сам: сачекуша, вели госпођа Кукур.

Ти све знаш. А и није изрешетан, него... регну Стефан па се заустави.

(Све што сунчани дани брзо прођоше)

Сутрадан - читуља! читуља! Пуне новине. И неколико дана тако. Те брат овај, брат онај, те светионик онакав, јунак над јунацима, те колика ће само празнина без њега, те нека га анђели чувају...

Венац породице Кукур беше међу највећима и најлепшима. Сваки венац има две стране истине о односима између онога на чију се хумку полаже и онога ко га је донео. Величина и лепота венца ионако не представљају истину, него степен слободе коју је освојио онај ко доноси венац у борби са оном особом која се сахрањује. Онај коме се приноси венац не може више да каже: Гле, шта си ми донео! Колико то кошта! Или: Е, то је то! А Стефан чкамољи: Слободу сам стекао у овом венцу за тебе, мој куме.

Стефан би могао да стави руку у ватру да је ту, на сахрани, препознао бар још тројицу својих мучитеља у кампу *Гарде звечарки*. Трубачи свирају најдражу покојникову песму. Родољубиву, наравно. Стефан слуша и чује - лајање, завијање... најпре анданте, анданте... и беше то баш лигато, лигато, да би одједном, као да је гром из ведре неба - стакато... и богзна шта све не. Свештеници, а не

зна им се ни броја, служе и саслужују. Полицајци у униформама и безбедњаци у цивилним оделима размилели се на све стране Новога ардурског гробља, па зверају ли, зверају. Те говори, те брат Зека овако, те брат Зека онако, те јунак ових висија, те херој оних низија... Док ни на гробљу ни из било чијих уста: ни имена ни презимена Зекиног. Осим онога што пише на крсту: ЈУНАК ЗЕКА, а испод - године рођења и смрти. Тако исто и на ковчегу, омотаном државном заставом. Незнани јунак, прошапта Стефан, за себе. Па крену грумење земље у раку, па три почасна плотуна *Гарде звечарки* у ардурско бело небо, заклоњено крхотином звезде која би требало да је сунце. И Стефану се учини да јесте. И он удахну, дубоко, дубоко, па одахну. И прхнуше птице.

А онда, одједном, крајичком ока Стефан ухвати десну руку таксисте Калана, удаљеног тридесетак метара. И рука Каланова, испружена, поче, миц по миц, да се диже. Као да ће полетети. Стефан угледа издигнути палац. Калан му се осмехну. И он се осмехну Калану. Стефан се загледа у Каланова уста: била су спремна, и тако некако отворена као да ће залајати. Није, ваљда, луд, помисли Стефан, па се поново осмехну. Затим се и храбра госпођа Тетана Киш-Липован такође осмехну. До ње је наглуви десни халф Мирислав Микулович држао свећу у левој руци, док се десном сваки час крстио и драо *амин*, и где јесте и где није требало.

Стефану се у једном тренутку учини да је видео како некакав пас с покојниковом главом на свом телу, привезан ланцем за кућицу коју носи на леђима, као пуж што носи своју, промуну поред њих и изгуби се на главној гробљанској капији.

Кад је Стефан пришао и загрлио своју невенчану куму, сву у црнини, схватио је да то није она госпођа која је код њега, на *Росној њ.*, куповала женске чарапе.

Куме, кад све ово прође, обавезно свратите до нас, у стан на броју тринаест, шапну кума Стефану, грлећи потом куму Натанију.

А који је то у нашој згради стан број тринаест? пита госпођа Натана свог супруга, у повратку с гробља.

Док изнад Ардуре лелујају сунчани одблесци радости, Натанији и Стефану се чини као да њихов стари аутомобил лети. Коначно је дошло време да мало и одахну: од сунчаних дана мајора Зеке, од ионако покојног, а кажу несталог Живора, од његове полно незајажљиве Велире, а Стефан ће да се извуче и из канци госпође Леле, која је, уместо клинаца које јој је подводио Зека, почела да, уз дозволу господина Зеке, салеће њега, Стефана наиме, који ни мрава није згазио, а не да је ликвидирао... мисли Натанија, А и откуд теби оружје? И шта ти имаш с тим убиством?

И док би он могао да каже: он или ја, морао сам да истерам из себе све оно што ми се уђаволило у мога унутрашњег човека-ништа, да истерам оно што толико година лаје из мога унутрашњег човека-пса, пса луталице, избеглице, пса авлијанера, на ланцу, што непрестано лаје за завичајем, за вековним огњиштима, да истерам своје ништа, завезано... то што лаје... у које су ме и пре њега... и он ме је и утеривао и везивао ме... и после њега су, и вечно ће они нас

везивати, терати, истеривати... и није изрешетан, него је, прет-поставка је, чарапом... Могао би, велимо, да каже, али неће.

А кад је неколико дана касније госпођа Киш-Липован саопштила Кукуру вест о удаји госпође Велире, он је, збуњен и уплашен, просиктао:

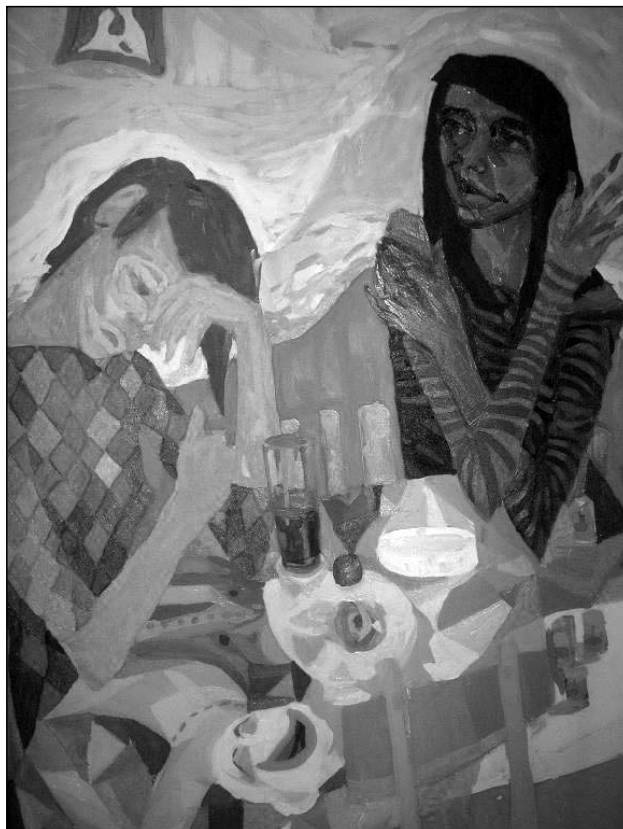
Па какве то везе... а она га пресече:

Има! Још како има! Свакоме од нас било би најкорисније да се избори с демонима и зверовима у себи, па тек онда да се бакће с демонима, вуцима, неманима и другим Дракулама у некоме другом. А да вам не причам о томе чија је то чарапа и где је купљена, као и десна сандала с високом потпетицом поред чарапе, драги Стефане.

Сутрадан је удова кума назвала телефоном, с бојом гласа из кога се осећао мирис раног пољског цвећа, и замолила да јој кум Стефан спреми десетак паковања женских црних чарапа. Да јој се нађе за прво време, Ни женске црне чарапе више нису као... и ко би тога толико надао, драги мој куме.

Све то сунчани дани брзо прогоре, изгоре, као и људски живот, с лајањем... хтео је да каже Стефан. Али се суздржао. Јер му је одједном синило у глави. Па је у тишину свога унутрашњег олакшања спустио ту вештачку телефонску слушалицу. Заувек.

М. Шкрбић - Пријатељство, уље на платну

Чедомир ЉУБИЧИЋ

ПОЛА БЕОГРАДА

Све је, заправо, почело у време великих политичких протеста у Егзотичној Републици Сновид. Након првог опозиционог митинга на коме је, као хиперактивни учесник, зарадио двогодишњи затвор, Адам Караулић се нашао на свом другом митингу као праћени и инкриминисани учесник. Није отварао уста. Није испољавао еуфорична осећања. Анализирао је социолошки контекст. Посматрао је изразе људи које полицајци у цивилу извлаче из масе и одводе, некуд, у непознатом правцу. Чак и под императивом спашавања сопственог живота није занемаривао мисаоно посвећивање целокупној истини субјекта кога обливају млазеви из водених топова, кога сузавац и дим припремају на ишчекивање метка у груди или чело. Свакако да није био једини који је луцидно уочио да један опозициони митинг испољава антихипертензивно дејство сам или у комбинацији са проводницима незадовољства. Код болесника са хроничним одсуством одлучности опозициони митинг смањује општи васкуларни отпор, капиларни притисак у плућима, побољшава подношење оптерећења, клиничко стање и квалитет живота. Опозициони митинзи омогућавају да се дејства стабилно одржавају током двадесет и четири сата при дозирању само једном дневно. Најчешћи нежељени ефекти опозиционих митинга су осећај замора, сузе, оспа, кашаљ и болни трафови дугих и тврдих полицијских пендрека од којих су неки завршили и електро-технички курс. Већина тегоба су благог и умереног карактера и не захтевају прекид митинга. Изузетно ретко се могу јавити ангина-уротички едеми информативних разговора. Опозициони митинг треба опрезно користити код песимистичних, социјално угрожених, избачених са посла, носталгичних, емотивних, љубавно несрећних, равнодушних, залудних, неосвешћених, неупућених као и код учесника са хроничном тугом срца тј. код оних којима је немогућност другачијег гледања на ствари произвела неизлечиви ментални инвалидитет.

Један од бољих начин да се на прави начин појми пролазност и релативност времена је седење поред реке. За медитацију те врсте

река је захвалнија од мора а и од сваке друге велике воде. Утихнут и усамљен човек доспева у прилику да сажме све штетности поступака које су у колизији са хедонизмом, идеализмом или, тек, малом и неокрњеном жељом за забором. Из минута у минут постаје све упућенији у суштину разнооликих и разнородних глупости које је човек, у својој дугој историји, починио али, истовремено, придобија неку врсту моћи да наслути долазак нових непочинстава. Јасни и савршено извајани ликови будућих грешника оцртавају се у хармоничном отицању воде ка некој већој води, а дуго и готово, хипнотисано загледање у њу доноси на лице промудреност и задовољство равно екстази.

За људе који изгубе сопствени рукопис седење поред реке је, гарантовано, лековита терапија.

Необично топлот и сунчаног, јесењег преподнева Адам Караулић је седећи на Сави, поред «Шест топола» покушавао да добије одговоре на питање због чега је изгубио сопствени рукопис? Које су то околности, којих се он нимало не сећа, које су довеле до тога да остане без дела индентитета. Није се сећао ни тога од кога је научио да се служи компјутером када је спознао да више не уме да пише оловком нити да стави својеручни потпис на формуларе преко којих остварује релативан број релативних људских права, али и обавезу да остане социјализован.

Потенцијална клица заборавности Адама Караулића сеже до тинејџерских година и то се тада оправдало (или забашуривало) заљубљивом природом. А заљубива природа, по природи ствари, у стању је да направи небројено много гафова у врло кратком временском периоду. Заборављао је кључеве, школску торбу, домаће задатке, искључивање рингле на шпорету када је подгрејавао пасуљ, сарму или гулаш. Заборављао је да пренесе телефонске поруке мајци или оцу (наиме, тада је нападност мобилних телефона још увек сневала на успаваним облацима далеке будућности), да дође на заказану фудбалску утакмицу са другарима из краја, да се укрца на воз за море а успевао је и да покуша да одслуша омиљене концерте и два дана по , већ, завршеном дешавању. Девојкама са којима је био у вези, до последње капи крви и страсти, није долазило до мозга да се можда ради о деменцији непримереној његовим годинама, јер су биле исувише обузете ореолом своје лепоте и чињеницом да их, неизмерно, воли један привлачан, шармантан, луцкаст и, посве, другачији младић. Ипак, није заборављао годишњице забављања, правовремене поклоне са мером и укусом, тренутке у којима је најцелисходније обуздати женску распричаност дугим, полулудим пољупцима који изглађују неспоразуме и лако остварују трансфер сумње у небројено дуге сате очараности и задовољства.

Преласком у године оформљеног, зрелог мушкарца, дубоког гласа, јаке воље, браде и мужевних руку, само наизглед, био је оличење смерног и сконцентрисаног младића који је породичне и факултетске обавезе предано испуњавао. Али и тада је то била варка. И тада је клица заборава (сада, већ, искуством много боље забашурена) остављала своје трагове са само једном разликом у

односу на тинејџерске године која се читавала у већем степену личне слободе и независности у друштву и породичном окружењу. Наиме, тада је заборављао да ишчита књиге које су га релаксирале у предаху између тешких и исцрпљујућих испита на архитектонском факултету, да прилагоди гардеробу врсти вечерњег изласка, да завеже пертле, да у самопослузи покупује све намирнице са списка исписаног крупним словима, да продужи важеће пасоша и личне карте, да оде на испит, да се у заказано време појави пред инструктором војње. Али, није губио сећање на жене због којих му је глава стизала на састанак знатно пре жеље, ишчекивања и чежње. И обрни-окрени мало је доказа да би му се приписала дементност. А због једне такве (жене са тајном) из разочарења због раскида и неиспуњених нада, отишао је у војску. У мирнодопско време. У време када је опијат братства заборавио на трулеж јединства. А тамо је заборављао да по пропису ослови високог официра, да очисти пушку. Заборављао је да младим војницима већ првога дана, они старији, покраду све задужене чарапе да би после тога уследио заборав да прљаве чарапе нису жељена роба. Последица таквог заборава било је неспретно сушење јединих опраних чарапа и тромесечно обување тешких војних чизама на голу ногу. Неке муке и неке болове не могу дочарати описи стања. То је у надлежности јаука. У истој тој војсци је заборавио да је линија између човека од поверења и отпадника кога чека сурова казна једна невина и наивна бледо отиснута црта и, углавном, не може бити већа од једног полукорак. Консеквенце вреле крви узмешане са навиком заборављања након трогодишњег робијања сместиле су га у гротло мостарског ратног сукоба, у гротло једног, сасвим посебног рата у коме као у ниједном претходном није тако страшно јебао луд збуњеног. На осунчаним улицама заносне медитеранске климе заборављао је страх од снајпера и једино на шта је могао да усмери пажњу, као случајни војник туђе војске, била је оуглалост и, само, захваљујући њој обрео се иза празног и урушеног киоска и сео на скровит и осунчан зидић. Био је заклоњен киоском и костуром гранатираних зграда. Сунчао се и испијао „Цек Денијелс“. Повлачио је дугачке гутљаје скупоченог бурбона, главу нудећи сунцу. Тиши од камена у води.

Обузет уживањем, заборавио је на постојање гомиле несрећника без крова над главом. И какав год заборав га заробљавао у свакодневной потреби за редефиницијом човека није могао да не примети неугледног човека наслоњеног на суседни, разрушени киоск, који је испијао лозу. Није га примећивао а било је очигледно да и том човеку зараслом у браду и поцепане одеће заборав, такође, није био стран. Умрачени поглед стуженог домаћаја чаурио се у рушевинама православне цркве на Бјелушинама. Звук наглог кочења из прве доње паралелне улице покренуо је расходовану меморијску машину Адама Караулића. Непознати је, пијан, рецитовоа стихове. И они су му били познати:

*По земљици бољомолке газе
Под ногама коприве и раке
Трновиће оне броде сјаза
О камење зашину им шипаке*

Био је 9. новембар 1993. године.

У дроњавој одећи, зарастао у браду и косу, лежао је млитаво, предато. Када устане или ако га однесу, на месту где је лежао остаће печат једне генерације, улежани ламент над чувеним југословенским књижевним дружењима, љубавима, полемикама и опијањима на Ронду, а надасве пораз једног илузорног сна здрузгане коже.

„Ако ме сећање не вара ваше име је Мехмед Грбо. Песник.“

„Пјесник, песник...могло се тада бити све.“

„Како си Мехмеде? Заборавио си ме а некада смо заједно пили и дружили се. Да није било тебе никада не бих читао поезију.“

Погледао га је. Прокиселио му се осмех.

„Одакле се знамо“?

На попуцале усне лепио му се дуван из дебело завијене цигаре без филтера. Питање му је остало без одговора, наравно. Срећна околност таворења ухлебљење налази у способности успостављања присилне амнезије.

„У праву си, што ће ти име и и презиме. Чему?“

„Шта има“?

„Ништа, читам Шантића, пијем и плачем.“

„Пишете ли још увек.“

„Мало и тешко. Може бити да је тако и добро. Из отписаних пера излазе најбоља дела. Норвешки писац Кнут Хамсун каже да је човјек најсрећнији и да се налази у најбољој позицији, онда када нико не мисли на њега.“

„И докле овако? Хоће ли овоме крај?“

„Ко ће га знати? Још се да пронаћи по која литра лозе, као ова, украде се, добије се, обије се. Још се нађе некакав заклон, нека скривита прђија... Јесењин ми је сада најбољи кафански пријатељ. Некада Лорка, данас Јесењин, сутра...ко зна за сутра...ако се догоди оном коме би најмање требало да се догоди. Мени.“

„Ја сам иза овог киоска сасвим случајно. Заборавио сам где се налази положај моје јединице. Можда ће ме стрељати. А зашто си ти Мехмеде баш иза овог киоска.“?

„Млад си и наиван и мислиш да је овдје најмања могућност да ме стрефи снајпер. Јок! На овом мјесту би смрт са погледом на Вележ била најљепша.“

Ратољубива нечовештва двадесетог века не би се могла ослонити на поузданост свог механизма без три потпорна стуба: стратегије, маркетинга, психологије. Тако је и са ратољубивим нечовештвом на разбојишту под узмаком сунца. Наopakост прераста у злочин, злочин у зверство, зверство у сатрапију.

Неколико месеци су у Мостару, на његовој левој неретвљанској обали, у разговорима уз преслатке и танко закуване кафе, спомињане су неке пластичне кесе које је у своје употребне и маркетиншке

сврхе произвело мостарско предузеће «Хепок», а на њима је слика старог моста прецртана траговима црног маркера. Кружиле су те кесе градом, долетале на столове и степенице као да су их послали неки опскурни јаки ветрови. На изблеђујућим крајевима траг је наслућивао нетраг. Охолом самопоуздањем Адам Караулић је трвдио да је то глупост у коју нико здрав не може поверовати. Искрено је веровао да су те приче и те кесе само пропратни акт ратне психозе.

Нестајао је, чинило му се, из два пута.

Режисер и сценариста финиширао је представу у којој је аплауз публике присутан на само једном делу позорнице. Сценариста је имао визију позоришне публике коју дели смех и плач. Овације и пониженост.

Бити са песником у тренутку нестајања симбола старог 427. година, прилика је да се наслути ако не и одреди, граница између рушења и стварања. Довољно је назирати помраченост рушитеља и гледати праисконски бол ствараоца. Мехмед Грбо је у том тренутку био и мимар Хајрудин, и тежак-неимар и мост.

Плач, кукњава, запомагање, позиви на освету, трк групице најгневнијих у суицидној намери да препливају Неретву. Оданде, поруче шенлука. Јако озвучење и музика лаких нота. У кафићима бесплатно пиће, са улица бука аутомобилских сирена. Адам Караулић, са аутентичним даром за заборав стоји са осталим лешевима са даром ходања, гледајући дубоку аветну разјепину између обала. Ожагрени бруј господари планетом звукова. Из беса појединца проговара темперамент народа. Мехмед Грбо руком покрива лице. Рида од плача. Наредног дана навршава се тридесет година од изласка његове прве збирке песама. То још неки зову јубилеј.

„Поезијо, нећу ти више доћи. Ако повратиш смисао јави се неком другом.“

Папир из Мехмедове руке пада на земљу. Трен потом и оловка.

По повратку у Београд, на Сењак, Топчидер, Саву, сходно својој мани (или врлини?) заборављања неочекивано брзо иза себе оставља мучна искуства које људе у неком злом времену најтамнији део судбине уводи у статус „погрешног човека на погрешном месту“. Студирао је, упоредо, архитектуру и ликовну академију на одсеку за вајарство. Уређивао просторе амбициозно замишљених пословних амбијената, осликавао мурале, прилагођавао се заблуделој грандоманији скоројевића. У зависности од образовног профила коминтената препоручивао им је гипсане лавове или гипсане лабудове на двометарским стубовима између којих је насађена капија од кованог гвожђа. Радио је неуморно и стицао све више без имало гађења све док је у себи носио став да уметничко дело, мора бити аутономно, да би могло бити вредновано од стране упућених и са страхопоштовањем посматрано од лаика. Страсно и предано вођен идејом и циљем да је естетичка форма искључиво остварена кроз улогу уметности све док нам имагинација пружа промену и узбуђење без неугодних последица, авантуру без опасности и кретање без замора. Уметност, изражена на такав начин, постаје нека

врста незаменљиве људске потребе за емоционалном снагом и неопходној верности животу. И док је вајао гипсане лабудове, лавове и тигрове, изгарао је у иманентним и небројено много пута догођеним естетичким расправама. И када је снужено испијао пиће испред гипсане звери са којег је спао плашт црвене свиле у част отворења, сањао је о фиксирању лепог као трајног а не пролазног.

Већ деценијама и вековима ниједан од живих Срба за свој животни подухват не би дао ништа друго до, бар, пола Београда. И када су необавештени говорили о значајним успесима бледуњавао недовршених, сићушних индивидуа јаким само у чопору а вредновани уверљивим климањем глава, Адама Караулића напустио је рукопис. Није био у стању да се потпише. Није био у стању да напише протестно, отворено писмо а у инспринтованом тексту није препознавао себе. Чак ни оно што је, годинама, тежио да исправи и учини бољим.

Није било друге до да се обрати жени због које је заборав доживео кулминацију а потом придобио облике непрепознавања прошлости.

Први тренутак сазнања да не уме да користи оловку на празном папиру, донео му је стање тромости и меланхоличне укочености пред појавама и призорима на које није могао да утиче, па чак ни да се диви сразмерно искрицама лепоте саздане у пуноћи живљења. Поглед са прозора на београдску панораму био је прилагодљив и изискивао је дуготрајну посвећеност. Видик је за оне који су долазили из удаљенијих делова града у којима монотоност истости замрачује сазнајни објектив, представљао изненађујући доживљај у коме чуда више нису изненадна појава пред очима затечених људи. Благо и постепено су се појављивале ноћне светлости. Све велике и важне зграде, импозантни споменици, архитектонски бисери али и градитељски промашаји одједном су се нашли у видокругу Адама Караулића који је у руци држао папир и оловку без и најмање шансе да са њима учини нешто што ће заличити на писани или ликовни садржај. Мисаона уроњеност у расплив београдских светала, осим изазова другог можданог вијугама, значила је и бег од стварности. Без напора, као гумицом траг графитне оловке, брисао је из видокруга неке зграде, нове, вишеспратне и ружне а на њихово место, декретом воље и маште, постављао је приземљуше, старовремске излоге, а испред њих крупне, трбушасте и бркате занатлије давно изумрлих заната.

Временом је, захваљујући пуној ефикасности мисаоне маштарске снаге, превазишао београдске бонвиване, трговце, газде, кујунджије и абаджије и, несносно лако, почео да открива судбине и заслуге других непознатих људи који су живели, стварали и умирали на неким удаљеним континентима. Тек неколико сати пре него ће се на његовим вратима појавити Дренка Коруга, та некадашња фатална љубав и жена са тајном а сада уважени психијатар, Караулић је доспео у Њујорк, пред надгробну плочу сефардског јевреја румунског порекла- Јакоба Левија Морена. На пажљиво одржаваном гробном месту осим букета са вештачким цвећем уочио

је и натпис:

Ј.Л. Морено, човек који је враќио смех и хумор у психијатрију.

Задржао се подстакнут интуицијом да то није једино што ће открити. Са стрпљењем је одувек био у хармоничним односима и одлучио се на вишесатно чекање. Већ је падао мрак. Гробљем је почео дувати неки ветар који је још више потврђивао да такви ветрови могу опстајати само на гробљима. Помно загледан у дну плоче приметио је да у већ следећем реду подно натписа почињу да се помаљају ситна али добро отискана слова која су се врло брзо прелила на другу, потпуно чисту страну, надгробне плоче.

Јакоб Леви Морено био је самац од своје четрнаесте године, од тренутка када су му се развели родитељи. Студирао је медицину, филозофију и теологију. Писао је поезију и егзистенцијалистичке филозофске текстове. Са Фројдом се није мирисао. Једном приликом, на неком предавању, одбрусио му је:

« Господине Фројд, ја почињем тамо где ви завршаваћете. Ви анализираћете људе у вештачком окружењу ваше ординације. Ја их срећем у њиховим природним срединама, на улицама, у парковима, у њиховим домовима. Ви анализираћете њихове снове. Ја их учим да поново сањају.»

У детињству се често, са децом из комшилука, играо игре Божа и Анђела. Више је волео улогу Божа и као такав играо се на једну високу конструкцију направљену од столица. Неки злуреди клинац му је предложио да полети када је, већ, Боџ. Скочио је и поломио руку. Можда је тај догађај био инспирација за његову каснију тврдњу да је психодрама психотерапија палих богова.

Шарм и привлачност Дринке Коруге није се битно умањила ни после двадесетак година, била је то она иста самосвесна, продорна, оштроумна жена са којом се разговор текао брзо, без непотребних (али и недозвољених) укопавања у неодлучност и колебљивост.

„Шта је психодрама? Ко је Јакоб Леви Морено?“

„Јел то све?“

„Хоћу свој рукопис! Убићу се без њега. Убићу се.“

„Морено је творац психодраме као психотерапијског правца. Морено здравље схвата као способност да се буде спонтан, креативан и спреман на промене. Концепт менталног здравља базира на идеји да се свака личност састоји из више улога које игра у току живота а циљ сваке особе је да развије што шири репертоар улога ако жели да се у животу искаже потпуно и у пуној креативности.“

„А психодрама?“

„Изводићеш под мојим надзором одређене сцене из сопственог живота и разрешићеш унутрашње конфликте.“

„То што сам ја заборавио да пишем ти називаш унутрашњим конфликтом.“

„Да. Десило ти се то због тога што си игнорисао област за коју си талентован.“

„Игнорисао! А шта ако нисам умео да је препознам?“

„Била сам јасна. Видимо се.“

На сеансама Дринке Коруге одиграо је све могуће улоге из

ситуација којих се могао присетити. Падао је са бицикла, заводио је прву девојку, навијао, тукао се, дискутовао, тетурао пијан, боловао у мамурним јутрима. Истраживао сопствену прошлост, осећања, снове, фантазије, испитивање шта би други могли мислити или осећати према њему. Када је, на препоруку Данке Коруге, дошао на сеансу на којој је требао да кроз покрет и игру анализира могуће правце сопствене будућности, задрхтао је, убледео а прсти десне руке су заиграли као да у њима држи оловку и нешто исписује по ваздуху.

„Зовем се Мехмед Грбо. Пјесник, песник...могао бих тада бити све.“

„И шта радиш?“

„Ништа, читам Шантића, пијем и плачем.“

„Када си у таквом стању изрецитуј ми нешто.“

*„По земљици боғомољке ѓазе
Под ногама коѝриве и раке
Трновитѝе оне бродѝе сѝазе
О камење заѝињу им шѝјаке“*

„Још, још ми дај.“

*„Небо Шѝаније даривало сѝрашћу је ѝебе
сѝрашћу каме, ѝлача и модроѝ ѝодочја,
ох, кнеѝињице дивна руменоѝ сумрака,
с ѝреслицом челичном и с ѝредивом од ѓвожђа!“*

„То је тај таленат. Како то нико није открио.“

„Норвешки писац Кнут Хамсун каже да је човјек најсрећнији и да се налази у најбољој позицији, онда када нико не мисли на њега.“

„Још поезије! Хоћу још поезије!“

*„Ах, Грчка, ѝти си душе мој сан.
Ти си ѝрича нежна и ја ѝеби нежан,
Нежнији но своме мужу Андромаха.“*

*Бриѝак мач извуци. Буди сесѝра срѝска
И ѝокажи свеѝу да вандала мрска
Чека искушење самрѝиноѝа сѝраха.“*

„Сјајно. Починеш да пишеш. Још мало. Још сасвим мало. Хајде сад... нешто што би било везано за ону нашу велику љубав од пре ихахај година.“

Адам Караулић је стао као укопан. На лице му се навукло бледило и, чинило се, да еуфорични трен нестаје.

„Врати ми рукопис!“

„Још мало. Сети се нечега. Сети се нашег почетка или нашег раскида.“

*„Јесѝе дођу мени моје луде бубице
јесѝе салеѝе ме неке црне улице
ал
заѝо ћеш ѝти као сѝара кучка
скаѝаѝи једном ѝосле доброѝ ручка“*

*Јесте многи њамте моје њијане зоре
јесте о мени се њрича све најзоре*

ал

*њебе више до јутра не чека
њесник који ње за ноћ волео два века“*

„Пишеш!Ти пишеш“

„Пишем. Пишем. Даћу ти пола Београда, пола Београда...разумеш.“

Неколико дана касније Адам Караулић је већ, увелико, био урњен у исписивање сопствених стихова. Коначно, почео је да пише све и свашта а све је то заокруживао својим китњастим и сериозним рукописом нимало непромењеним. Повратак поезији повратио му је рукопис али и схватање да оловка није једино средство за писање.

На бетонском зиду који одељује београдски хиподром од улице, накрцаном графитима стао је испред сасвим малог парчета празнине на бетонској површини. Двадесетогодишњи графитоман са пажњом је пратио распрскавање црвеног спреја:

Сад се сваки Србин бије са две своје историје

„Брате, добар ти графит. Јебеее кевуу.“

„Брате...то је поезија...поезија...поезија...“

„И шта ћеш с њом брате?“

„Исписаћу пола Београда.“

„Пола града? Мислиш Београда, брате?“

Све се, заправо, завршило у време великих политичких протеста у Егзотичној Републици Сновид. На трговима, булеварима, авенијама и улицама широм Егзотичне Републике Сновид даноноћно су се одигравали разнолики садржајни, колоритом и маштом пребогати перформанси. Сновид се након двадесет година конспиративног живљења и тихог шапутања претворио у експлозију необуздане креативне енергије и стампедо лепоте. Друштвено уређење Републике Сновид поново је добијало уставом прописана егзотична начела.

Очи Адама Караулића тешко су се навикавале на еволуцију боја, на ослобођену бахатост оптимизма.

Александра ЂУРИЧИЋ

ИМАТИ И НЕМАТИ

У Краљевском позоришту спрема се велика премијера. Редитељ је видео успешну лондонску представу. Овде је пребродило неколико аудиција на којима је бирао глумце и певаче. Прошао је са корепетиторима партитуру, текст је читао и уписивао на маргинама идеје неколико недеља пре прве пробе. Ма шта неколико недеља, цело пролеће и лето учио је текст напамет да га глумци не ухвате у незнању. Увек тако уради, као диригент партитуру, тако он запамти цео комад и онда му не могу ништа сви они који се подсмевају по гардеробама и оговарају у ходницима - не могу му ништа. Или он само тако мисли.

Некада давно много се плашио, зазирао од свих у великом граду. Бојао се чак и да не уђе у погрешан аутобус, бојао се професора на Академији иако је на студије дошао с препоруком. Није се потуцао по леденим студентским собама, ни хранио у пекарама. Не, са њим је било друкчије: режирао је један захтеван, класични комад у аматерском позоришту. Отац је повукао своје везе провинцијског функционера и дошли су на фестивал аматерских позоришта. Ту се осећао задах провинције више него игде, али...увек је постојало то судбоносно *али* које га је спасавало од пропасти. Његову представу случајно види престонички глумац и допадне му се. Није могао да верује да је режирао неуки клинац, гимназијалац који честиту позоришну представу није ни видео. Допадне му се толико да га позове на стан и храну уколико положи пријемни испит. И он положи. У инат оцу који је тврдио да неће ништа урадити ако он не потегне своје везе, а тај пробисвет који га зове код себе у кућу показаше већ своје право лице.

Љут, не поздравља се са сином кад овај пође намеран да остане и успе по сваку цену. Та фраза *по сваку цену* касније се показала веома растегљивом, али успех је тражио жртве. Раскид са оцем била је прва. Неће њему нико говорити иза леђа како га гура отац на положају. Дошао је у фини, салонски стан, мало оронуо и беживотан. Била је ту и глумчева супруга, равнодушна, изблажхане косе, без сјаја у очима. Младић је био ко зна који по реду у низу

штићеника њеног мужа, зашто - није јој било јасно, с обзиром да га одавно нису занимали ни младићи, ни жене. Говорио је да уметност тражи жртве, а њена се жртва састојала у томе да момку покаже девојачку собицу са погледом на дворишну терасу, решо за кафу и два похабана ђебета која су, у одсуству штићеника, грејала мачка. Остало је морао да набави сам... и тако је почело, са тим првим сазнањем да после веома битног, чак судбоносног *али* остало мора да набави сам.

Е, сад га већ нервира глумац на сцени који пола сата не може да повеже три плесна корака и једну фразу, шта му је и ко га овде угура? Једним скоком пење се на позорницу, још лаконог и витак упркос својим годинама, кад су брже прошле не може да се сети, али свађа са глумцем преклопи сету, приђе клавиру и одсвира три тона која једино зна, какав то утисак оставља на младу хористкињу иза његових леђа, *ишо му лепо стоји шећеи ролка* каже женски глас за којим се и не осврне, сит је женских гласова, оних што журе да се закаче за редитеља. Рано је схватио да то не значи ништа, мала улога, алтернација до следеће премијере и новог редитеља - ништа.

Корепетитор одсвира све оно што он не уме, али значајно климне главом, јесте, добро је, идемо још једном.

Два сата касније сви траже паузу. Доносе му дуплу нес кафу, не једе док ради, звони му мобилни телефон, погледа број и пребаци на говорну пошту, неће сада да се чује са њом јер нема више ништа да јој каже. Сети се девојачке собице са погледом на двориште. Био је тако страшно сам, са својим књигама, текстовима на чијим је маргинама бележио до нечитљивости, са кафом коју је кувао на решоу. Понекад би га позвали за трпезаријски сто, а жена је била ледена и љута, *не свиђаш јој се зашто јер јој се не удвараш* говорио је њен муж док је он црвенео и гледао у шаре на столњаку, у вез на ободима овог кавеза од мржње у који је ушао јер није имао куд, осим да се врати кући и призна оцу пораз. Случајно је просуо чај на столњак, извинио се и отишао у собу. Дошла је за њим и гребаво клупко отужности испуни му душу. *То је шо*, помисли док је спуштала шољу млаког чаја на његов писаћи сто. Златно-смеђа текућина љуљускала се у крилу од порцелана. Ћутао је и кад је села на ивицу његовог кревета.

-Немој да примаиш к срцу оно ишо мој муж прича, рекла је, он је носиао циник зашто јер се разочарао у људе и онда боцка све који присишају да га слушају, али у души је добар, знаи шо и сам.

-Да, ја иша с тим? Био је дрзак.

-Нишиа, дошла сам нешто друго да ти кажем. Видим да желии карцјеру, да си од оних који ће све жртвовати. Али немој, кајаћеш се.

-А ви шо знаише унапред?

-Јесте, знам. Видиш, неко је некад рекао, заборавила сам када и ко, да права уметност мора бити бездейна, да се не може бити и родитељ и уметник. Прејисављам да већ замислиш несрећну Жану Ебиерн како се трудна баца кроз прозор.

-Опирлике.

-Начин си, млад и надобудан. Као и дружи који су боравили овде. После нас забораве, причају да су ситановали код особењака, или још горе, не причају ништа.

-Ја сам вам захвалан.

-Сад јеси. Можда ћеш се једном сећати шта сам ти данас говорила –немој се одрећи породице, чак и ако уметност трати, а неће, веруј ми, преживеће позориште и без нас.

Узела је шољу са стола тупо гледајући у чајну прашину која се окретала на дну. Ћути јер не зна шта да јој одговори. Хоће ли и он крити да му је неко помагао? Како године буду пролазиле, хоће ли лажи о спонтаном успеху и самопрегору сустизати једна другу бришући све страшне компромисе које ће тек морати да направи да би стигао доде, у ову салу за пробе где сви чекају на његову реч и побожно ћуте док он откопчава прво дугме на сакоу, накашљава се и започиње свој монолог. Шоља са нес кафом му је задрхтала у руци. Опет звони телефон, овог пута се јавља. Нашли су девојчицу за улогу, сад ће је довести да је види. Хоће да пита да ли је малецка нечија ћерка, ако јесте, треба се уздржати од негодовања. Глупости, не само да говори глупости, почео је да мисли глупости, свакако је нечија ћерка, ако је неко важан за његову каријеру, утолико боље.

На празној сцени пред њим је седмогодишња девојчица равне смеђе косе и тамних очију, обична, без анђеоских атрибута неопходних у оваквим приликама. Није уплашена, јасно изговара текст који је већ научила. Затим пева неколико фразица отирући мали длан о сомотске панталоне. То је то, узеће је, дете је даровито. Пита асистента како су је пронашли.

-То је ћерка Слободана, електричара, не знаће за, одговара му. Девојчица силази са позорнице, у делићу секунде мирис охлађене нес кафе помеша се са мирисом дечијег зноја. Она склони косу са чела и изађе да потражи неког познатог у холу. Није ухватио њен поглед, само је неколико капи кафе направило флеку на његовим светлим панталонама.

Ненад ГРУЈИЧИЋ

ОТКИНУТА ДАЉИНА

Са женама не уме свако. Има оних који мисле да је лако па се пре времена хвале. Поготово има паметњаковића који виде како им се сестра или кћер понашају према мушкарцима па извлаче закључке о љубавним јадима. Сестра или кћерка упитају понекад брата или оца за савет, покажу женску душу на другачији начин, разголите своје слабости и тајне. То брату или оцу отвори очи о женској природи, упореде је са својим искуствима и боље разумеју жене с којима су дотад били. Али и даље мало знају.

Мрчојло звани Левак није трпео женски глас, склањао је поглед с девојачког ока, ругао се сукњама. Имао је тринаест година кад је отац покупио прње и отишао с клинком у свет. Кажу да га је очев одлазак толико погодио да му је кита престала да расте. Оцу никад није опростио што је напустио породицу и оженио се балавицом. Мати се још коју годину надгорњавала и свађала с комшијама, правила се најпаметнијом, но и она отишла, али на други свет.

Мрчојло звани Левак похађао је некакву средњу школу, једва и наопако, није волео чак ни часове матерњег језика нити психологију. Од стручних предмета ионако ништа није разумео, али откуд да му баш не иду од руке матерњи језик и наука о души, јер он, гле чуда, пише песмице. Ваљда у том чину тананог гуљења језика има извесне духовности па ма она била и ђаволијада. Напросто, пише дечко.

На једвите јаде Мрчојло звани Левак завршио школу. Сваки разред похађао два пута. Мила мајко, шта уради лола! Онда је одлучио да напусти родно Радло и промени своје име у Цимела звани Петко. То ће му широм отворити врата, пре свега да се ослободи тешких траума које не жели са старим именом да вуче кроз живот као горку попутбину. А толико тога га чека, његов је читав свет! Јао, што је леп овај свет, имитирао је Змајеве стихове и скакао увис као теријер.

Но, да не заборавимо важну ствар, још као Мрчојло звани Левак, он је објавио књижицу песама „Морско сидро“ која га је увела у гадне мисли да је највећи песник икад рођен у овом закутку

језика? Шта у закутку, па у целој Југи – он је највећи, тако се кувало у њего „Микиница“ из Терезијиног диштрихта, у којем је као конобар словио извесни Анђео што је бацао лирско око на Мрчојла званог Левак. Неко би помислио да ће Мрчојлу званом Левак и то створити трауме, али не, већа траума му беше повреда глежња, која је, хвала небу, зарасла и оставила бразготину што личи на удицу за сомове. Кад год је погледа, уздахне и намршти се, али га валови текућег дана понесу у нову нирвану и смире. Права траума је оно с оцем, дабоме, кад је ћаћа напустио кућни праг и опкорачио с мирисом белог лука шмизлу у попараним штрамплицама.

Све у свему, Мрчојло звани Левак био је велики неталенат за писање, а волео је да се хвали да је читао Хајдегера и Маркузеа. То је наглашавао као да је књиге читао на њиховом немачком језику, а не у сумњивим преводима локалних доколичара. Чак се једно краће време потписивао као Мартин звани Херберт. Хтео је да се чује да он тобож познаје европске језике, мада му гакање гусака и патака беше најјачи лингвистички озон у детињству за цео живот. То што је, годинама касније, песму једног црнца потписао као тобож свој превод, у овом случају не узимам као мерило за напред речено. Таквих смешних дриблинга, провидних као мокра бапска салвета, има код њега за бацање, колико хоћеш, па ћемо се окренути суптилнијим стварима. Ој, животе, горак ли си...

Елем, у то време појавио се истински таленат за поезију, млади Милош Шубарички. Објавио је одличну књигу „Откинута даљина“. Свака песма носила је оригиналан печат талента. То је врљавом Мрчојлу званом Левак изазивало зазубице зависти, није могао да поднесе што је готово у исте дане изашао првенац много бољи од његовог. А издавач заједнички, чувена „Микиница“ где је поменути конобар-ангел столовао као Иди Амин.

У књијурку Мрчојла званог Левак, уствари, и није становала поезија, то су биле само графичким изгледом стихови, визуелно подсећали на тело уских песама које се плаше вишка белине на страницама. Неке су у страху од беле површине почеле да се круне па нестајале са хартије, с почетка, слово за словом, онда – и реч по реч, па стихови и строфе, а онда и целе песме и пар цикулса – да би у неко доба књига „Морско сидро“ остала потпуно празних страница, бела као лице Мрчојла званог Левак кад прочита у рукопису туђу добру песму и намах пожели да је присвоји или украде који стих. Сви су примерци „Морског сидра“ избледели, није остала ни једна једина песма, осим у примерку који има писац ових редова расположен да повремено пусти на испашу понеки стих у ову причу ако, наравно, прилике буду захтевале. Можда од тога не буде ништа, али ако прича крене у правцу који најмање очекујем, ко зна? Зато, нека све иде полако, својим редом, неће ваљда наопако.

Нећу заборавити да сам ову причу започео мудровањем о женама. Наставићу о женама, не берите бригу, али имам још понешто одовуд да кажем. Кад је Мрчојло звани Левак одлучио да промени име у Цимела звани Петко, то се поклопило са преласком у Велики Дувар, град са љутом традицијом и новим универзитетом

где су почели из свих крајева Југе, као у Нови Јерусалим, пристизати момчине Краљевићи и виле Равијојле, сви орни да студирају и постану неко и нешто. Неки су и погрешили групу, али су како-тако завршили факултет, само да комшије у завичају не испирају уста њиховим неуспехом.

Но, да се вратимо на главни ток. У исто време у Велики Дувар је дошао и Милош Шубарички, најталентованији песник генерације поникле у књижевном клубу „Микиница“. Цимела звани Петко, иако прикривен под новим именом, и даље није подносио Милошеву славу и углед које је лепо млади поета уживао и код старијих колега и писаца. Ух, сметало му је што баш из његовог места у Велики Дувар дође бољи песник, не само бољи, већ часнији и велелепнији у сваком погледу.

Цимела звани Петко успео је уз име да промени и сопствени изглед. То је баш чудо. Неко би помислио да га је улепшао потоњи угледни пластични хирург, Димитрије Панфилов, али се то чудо није случило. Догодило се друго захваљујући „зонама сумрака“ и рецептурама које се не дају рационално објаснити. Где песнички мимоходи умешају прсте, свашта је могуће.

Раном зором, још за густог мрака, Цимела звани Петко наглас је с пуне обале Дунава читао песме из књиге „Откинута даљина“ Милоша Шубаричког. Толико им се дивио у својој мржњи да је сила таквог душевног стања грчила лице и мењала му контуре и облике. Више нос није био паприка-бабура, већ је постао шиљат као воловски уд, танке усне дечака у вечитом болу за одбеглим оцем постале су дебеле као црначке, а руке нису више биле краће од руку остале деце, већ су се продужиле до мере коју имају шимпанзе. Равне ноге са ожилком на десној, закривиле су се у правцу савијања бразготине и Цимела звани Петко постао је кривоног и смешан у ходу. Навијао је тело уских рамена на леву страну и тако шљапао кроз живот у демодираним каубојским ципелама.

Цимела звани Петко знао је да није песник. Знао, знао, и те како! То ће га целог живота прогањати, то што су многи око њега – поете, а он никако да напише праву песму – за антологију. О целој књизи да и не говоримо. Нико никад није запамтио наслов ни једне једине му песме. Тако несрећан, он је пожелео да постане газда другима, да се дури и галами, да наређује и мучи младе талентоване људе, бар то. Успео је у дневном листу да постане сарадник, трчакарло спремно на све. Помогао му је бивши вереник његове мајке, климактерични дописник из Варшаве, Прага и Будимпеште, који се хвалио плесовима са оперским певачицама на соцреалистичким баловима.

Врата му је, ето парадокса, отварала и прва књижица празних листова. Нека буде што бити не може, кад је главни уредник дневног листа „Вештак“ узео у руке и отворио то књишче, упитао је шта је то, откуд празне странице. Цимела звани Петко рекао је да он песме зна намапет и да их не жели ставити на папир, празна књига је само амајлијски медијум који га инспирише да другима, док држе примерак, наизуст говори стихове без грешке. Главни

уредник је пожелео да чује стихове и Цимела звани Петко уљкаво је закрештао песме напамет са болним изразом лабрње која се све више и више подизала у вис да би у једном тренутку брада и чело били паралелни са глом. Јао, главни уредник познат по слинавим очима, натопио је сузама радосницама крајеве свога сакоа бришући слепљене трепавице. Толико се одушевио да га је истог трена унапредио – од обичног извештача са терена поставио га је на место уредника културне рубрике.

Није знао главни уредник „Вештака“ да стихови што су га у дубини душе моћно ослинили беху песме Милоша Шубаричког, бруцоша књижевности који је становао у дому и хранио се у студентској мензи живећи од сиротињских примања. Милош није ни помишљао да се на посебан начин намеће у јавности. Носио је дар у себи као Божји белег истине и то му је било довољно. На првој години факултета – најбољи студент. А онда је, изненада, небо је плакало, отишао са овога света, однела га врућица судбине. До данашњег дана не зна се како и откуд. Остала је блистава књига песама, „Откинута даљина“, коју нико нигде не помиње. Ово је прво значајније светло бачено на првенац чија је вредност много већа од домета провинцијског круга фаталне књижевне дружине „Микиница“.

Цимела звани Петко наставио је да говори Милошеве песме и тако гради каријеру. Сви су се дивили празној књижи „Морско сидро“ коју је као фетиш давао у руке онима пред којима би наизуст говорио песме. Тај чин рађао је чуда и лечио напаћене људске душе, изазивао катарзично плакање и псламичне лептире у стомаку обманутих слушалаца.

Има кад зло ради тобож у корист људи, кад дани доносе такозване успехе и дела, а уствари ништа од тога неће остати, само ће се намножити туђа мука и бол у епизодама коју негативна сила испуњава. Тако се одвија живот и тако мора бити да би се равнотежа испунила до краја, да би зло и добро измењали своје позиције на небу одакле силнице космоса испуњавају људе – микро-програме са унапред датим задацима и путањама. Одатле се шире велике параболе и значења човековог боравка на земљи.

Сад би неко помислио да ћу цитирати стихове из „Откнуте даљине“ Милоша Шубаричког и спустити их пред упорне читаоце низ силиконски дебеле усне Цимеле званог Петко. Или, пак, бар делићем назначити песмицу из мог примерка „Морског сидра“, где се како-тако може прочитати поетска плева. То би по неком развоју приче било и очекивано. Неко би без оклевања то учинио. Можда ћу и ја, али, не липши, магарче, до зелене траве. Имам обе књиге на радном столу. Имам привилегију што се, како рекох, само у мом примерку „Морског сидра“ под лупом могу прочитати редови ишчезли у преосталим примерцима. Но, оставимо то за другу прилику – у овој причи, или у ко зна којој – има дана за мегдана. Не би требало заборавити иницијални зврк ове приче, круг са женама и о женама, центар из којег је започела ова кажа.

Цимела звани Петко није умео са женама. То се могло виде-

ти и у периоду његовог живота кад је дисао са именом Мрчојло звани Левак. Тобож је заводрио жене одбијањем да их гледа, мрштио се и укосо померао метласту главу. Упорније цице, оне у којима још није би прорадио Архимедов закон преливања хормона, успевале су некако да му приђу. Био је зврндав и нешто другачији од обичних клипана, некаква туга смрачивала је његове уплашене зенице и правила кресту разлике у додиру женских аура с његовом. То је мамило девојачки кикот на растезање гуме у гаћицама, неке су цуркале као кајсије згњечене у шапи махера за печење ракије. Боље би било да нису, али такав је страдални пут жена.

Често жена све чини да се домогне своје пропасти. Управо предочена слика мушкарца вуче жену – па шта буде. Тако је Горданка Грађанка шчепала Цимелу званог Петко. Успела је чак да прошета с њим кроз центар с руком испод руке. Он се умилостивио и годило му тактички, однекуд, да се коначно са женским створом укаже у граду. Причало се свашта пре тога. Неки су у касним летњим шетњама виђали непознатог мушкараца како би га мунуо испод ребара и уводио у први хаустор одакле се чуло сипљиво цмиздрење.

Дуго је Цимела звани Петко мучио Горданку Грађанку, није хтео ни да загрли, ни пољуби, тек то – не, а о нечем интимнијем није било ни говора. Она – упорна, доста читала, говорила три језика, гледала филмове, учила шта су мушко и женско, извлачила закључке и савете, терала по своме верујући да ће тако пронаћи срећу. И, нашла јолпаза – па нека куса тако запржену чорбу!

Пролазили месеци, Горданка Грађанка све чинила да га смува, а он се не да и – готово. Никако неће у празну собу, на кревет с њом – нипошто. Она га угура у ћошак и притисне, он се измигољи. И тако много пута. Али, прича се да га је једном, ипак, успела да приведе „к познанију права“. Били су на рођендану код дебеле другарице музичарке која се заљубила у мршаваг пишчића пореклом са планинских превоја. На тој прослави, Горданка Грађанка је успела црним вином да омами Цимелу званог Петко. Ушла је с њим у једну, а дебела с мршавим у другу собу. Горданка Грађанка је лажном песнику жестоко откопчала каиш око панталона. Он се, гле чуда, није опирао, и на месту где се налази Казановин балчак, разјапивши му шлиц, указао се једва видљив пасуљчић-пребранац, не већи од нокта малог прста. Ужаснута виђеним, вриснула је као дете кад угледа мишије очи, зграбила торбицу и стрчала попут олује низ степенице. Чуле су се у трку штикле с улице.

Цимела звани Петко, не знајући до краја шта га је снашло, а слушајући из суседне собе радосно дахтање Дебеле и померање намештаја у еротском стампеду Мршаваг, нервозно закопчао шлиц и лелујаво као, недајбоже, Дантеова Беатриче, напустио стан у којем се коначно био суочио са живом женском жељом, али и са самим собом њуферашем-фолирантом са неизлеченим траумама из детињства. То већина његових сарадника по сили прилика није узимала у обзир па су упадали у клопке његовог ћеретавог мудровања које неки нови клинци називају просеравањем.

Горданка Грађанка завршила је у болесничком кревету. Изнад препаднуте начитане кћерке која никад ником није рекла шта је видела, недељама је копнила наднесена сиротица самохрана мајка. Годинама је Гоца сањала како једе пасуљ-пребранац из свињског корита, а с леђа је напада нераст из Стриборове шуме.

Ето, има жена које мисле да све знају, да су научиле правила живота из књига са постављеним питањима и намах стеченим одговорима на теме љубави и секса. Јаднице романтичарке загубе се у джунгли урбаних метро-познанстава и потребна им је небеска срећа да нађу правога мужјака. Горданка Грађанка је након десет година наишла на свог делију, андрогински полутак из суседне улице, чађавог вулканизера који ју је редовно притезао уз кухињски сто одакле се пушила тек скувана чорба од пасуља и печене свињске уши са шпанским мирођијама.

Баш у то време кад је Горданка Грађанка нашла своју срећицу, Цимела звани Петко одлучио је да поново промени име. То се поклопило са изменом гарнитуре власти у граду где је он већ допро до места управника велике уметничке куће. Сматрао је да уз нову власт треба и он нешто своје да промени иако нико ништа није тражио. На волшебан начин изменио је документе у име Социон звани Полтро.

Врло необично име, нико не би ни помислио да потиче из нашег миљеа. С обзиром да туђице увелико насељавају српски језик, и ово име се формирало и прилагодило под утицајем нове језичке јапије. Неки су тумачили да је стигло из телевизијских срцепарајућих серија или таквог каквог медијског ситнежа. Само да кажем, ако то већ нисам рекао у ранијим својим књигама, у српском језику данас има око четири хиљаде турцизама. Тек да се зна. И да додам, у мађарском – осам стотина. То говори о вековима потлачености, о робијању под Турцима. Па ти сад види шта се с чим множи, а шта дели, и ко је колико на ђулету седео. Англицизми су данас тек колатерална штета изазавана касетним бомбама и тома-хавк-ракетама. Али о томе ћемо у једној новој причи чији ћемо само назив засад открити, „Три-четири моста дебела“.

Елем, наш јунак има већ двадесетак и више књига на страним језицима, са разним својим именима. Туђе песме је нуткао као своје. Углавном су то били стихови младих или посусталих поета, оних што су се латили страха и пораза. Неки су се избављали прелазећи на акварелну технику лопате при копању нових канализационих јазова, други, опет, нестајали из града, остављали факултете, женили се пре времена, пропили и дрогирани, неки умрли од превеликих доза адреналинског скретања са животног пута. Једног су пронашли у барској луци забијеног главом у контејнер пун црвавих женских тампона и крваве вате. Многи се нису могли носити са фрустрираним зајевантом, са шизофреним магарцем што је на овоме свету провео године и године газећи нејач. А требало је само да га маршну, кокавица би подвио реп и цмиздрећи побегао.

У економској кризи где се су се новчанице расцветавале у петнаест нула, преводиоци су за црквицу прихватили да ураде

свашта, нису проверавали чије су понуђене песме. Тако се Социон звани Полтро, раније Цимела звани Петко и Мрчојло звани Левак, домогао готово свих континената. Чак му је и у Кореји изашла књига са једним од његових имена изнад наслова који се у Сеулу изговара „То Ни Ко Не Чи Та“.

Али, ко те пита, његов пријашин, неуништиви Бонвиван Влаисављевић опет је на власти у граду, њему ће многопревођени поета однети примерак корејског издања, овај се разуме у светске фељтоне и партијске билтене, био је амбасадор у Каиру, Лондону и Токију. Социон звани Полтро редовно је, пре рата, великом газди носио извештаје с откуцаним именима пријатеља и непријатеља на поверљиви увид и дуго сећање. Знао је да се одувек ценило кетмановско сагињање до земље, недошколовани доушнички плаз по чмару друштвених промена.

У таквој, никад увелој привилегији, Социон звани Полтро наново ће се у разговорима уз кафицу са Бонвиваном Влаисављевићем нервно скућити и обогатити, имаће довољно пара за таблете против анксиозних стања. Имао је неизлечив проблем кад у новинама види интервју са младим уметником за ког је сматрао да је уништен за сва времена. Данима није излазио из куће, домунђавао се с кућним глодарима на немумштом језику налик ћапћању на мајчиној сиси.

Прича се да је прошао рат и да ће се опет мењати власт. Не знам да ли је до краја истина и да ли је уопште прошао тај злехуди рат, али знам да више нема повелике уметничке куће коју је водио Социон звани Полтро са свим арсеналом својих имена и прирепака кроз неколике деценије. Продао је уметничку кућу „Снови“ власнику казина за хиљаду евра под условом да коцкарница ради без јавно исписане адресе. Он жели да оснује тајно друштво које би се од ува до ува звало „Не дам ти своје крпице“. Социон звани Полтро воли са потиштеним особама да шета у сумрак и сеири над њиховим збланутим видовима несреће.

Не могу казати да су му жене дошле главе, није имао нагона за сукњама, нити је у њима видео затезну камату страсти у повељикој метражи свог менталног свитњака. Пре је био за осветнички пређуж отрачавања јаднице која је готово ослепела видевши му белкасту китицу међу ногама. Али, нису све такве, не предају се и не губе памет на први поглед у гаће. Једна је била нешто више од обичне жене или, да кажем, пакована из неколико личности што су се свакодневно сударале као ласерски зраци у потрази за бољом честицом. Писала је добре песме и губила своје Ја.

Пламенка из Потура лечила се од специфичне врсте шизофреније, није смела сама на улицу, а у продавници, држећи хлеб у наручју, бежала у магацин чим би зазвекцао кусур на пулту касе. Извлачили су је и газда и полиција, ко први стигне. Знало се да је носила испод кошуље најлон кесе за велику нужду која ју је нападала као осињак, кад најмање очекује. Нема места где није подметала најлонку под гузу; у парку, на пример, и потом гованце бацала у жбуње или у подруме кроз полупане мрачне прозоре зграда. Једном

су јој ноћу мангупи скривени иза жбуна, под брабоњкаву стражњицу, неприметно с леђа подметнули лопату и с раздозганим проливом побегли иза живице. С рукама на кикотним устима, посматрали су очајну Пламенку која је, не видевши ништа испод себе, крикнула и, налечећи гаће у бегу, завршила на неурпсихијатрији. Но, с кесама се никад није раставила.

Једног понедељка, упутила се Пламенка до Цимеле званог Петко на проверу својих нових песама. Жарко је желела да објави стихове, један лекар је рекао да би је то чак излечило. Цимела звани Петко намргођено је прелиставао буљук песама и, са стране на страну, све више се осмехивао и бечио, а онда кеславо узвикнуо: Ти си генијална лујка и зато ћу ти песме објавити у наредном културном додатаку! Ужарен од вируса прочитаних стихова, не обраћајући више пажњу на Пламенку, стрчао је спрат ниже. Није могао да издржи, морао се похвалити грболиким полтронима да има нове песме. И док су они држали попут светог штива примерак „Морског сидра“ празних страница, ђавољим чудом, Цимела звани Петко већ им је напамет говорио Пламенкине песме као своје.

На спрату изнад, Пламенку је спопао бурни стомачни ковитлац. Сама у редакцији, извукла је испод кошуље кесу-најлонку и истресла оркански товар. У ћошку, срећом, беше полупразна канта за смеће. Сишла је и прошла поред затворених врата чувши како Цимела звани Петко говори њене песме. Наставила је низ степенице остављајући иза себе тек формиране нити стомачних воњева, пресрећна што ће јој се песме појавити у културном додатуку. Излечиће се потпуно, веровала је док је прелазила улицу при црвеном светлу на искрзаном семафору.

А шта је било са пуном кесом у канти за смеће? То нико не би поверовао. Зато не вреди убеђивати недужан читалачки свет у такво чудесо. Бар не у овој причи. Била би то дигресија коју би мало ко могао да разуме и поднесе. Било и не поновило се. То ће остати за нову причу која ће се једном звати „Песмина кеса психе“.

Месецима је Пламенка чекала да види објављене своје песме, али, авај, никако да се појаве. Већ је у Гватемали изашла нова књига песама Цимеле званог Петко. Вест објавила локална телевизија на челу са риђокосом спикерком која је била члан главног одбора владајуће партије. Видевши да нема друге, Пламенка кренула да се Цимели званом Петко приближи као жена, да га заводи и зачикава. Једном га је у редакцији прицврљила уза зид као мокру крпу којом се брише траг муве, али се он попут сенке извлачио и кривоног бежао из ћошка у ћошак, једном је утекао низ степенице до својих полтрончића који су га називали највећим европским уметником.

Ипак је Пламенка наредних дана ухватила у кутку код радног стола Цимелу званог Петко. Улетела је у редакцију као муња и надљудском снагом притисла га уз велики чивилук пун зимске одеће забивши му колена са високом чизмом између ногу. Са мефистовског лица, које се зачас преиначило у маску дечјег грча док седећи на пинк-ноши каки клупко белих глиста, из разјапљених уста Цимеле званог Петко палацнуо је модри јаук за оцем и мајком. Чула

се херцеговачка нарикача испод храста китњака и цела редакција се завртела обома око главе. Тешка животна траума попут вашарске змијурине извлачила се из његовог тела у брзометним изменама маски на дрхтурећој лобањи. Запрепаштена и уплашена до сржи костију, рвући се на поду с лажном немани поезије која је сваке секунде мењала своје лице, једва се искобељала из смртног загрљаја. Одмагливши низ степенице, тукући шакама по грудима, Пламенка је викала колико је грло носи: Антихрист, Антихрист, људиии!

Многопревођени поета ридао је на уредничкој столици и повремено подизао ка пустим вратима уплаконе очи које су одашиљале слику велике животне катарзе. Из унутарњег джепа, извадио је заставицу Вијетнама где је наредних дана требало да се појави нови превод „Морског сидра“. Брисао је заставицом лице док су му низ прса липтале сузе и, вијугаво кружећи око пупка, спајале са топлим млазом из гроктавог малог жира међу размакнутим ногама мокрых ногавица.

Психолози би рекли да је овај човечуљак са многим именима компензовао сексуалну немоћ за доминацију над руковетима туђих стихова и судбина. Своју чемерну патњу наплатио је претворбама бића у небиће, рекли би филозофи који му беху фатаморгана. И после силних превода на светске језике, све би овај антијунак дао да се фатална прва књига, „Откинута даљина“, ономад појавила под његовим именом па ма било и очево. О, како би овде легли стихови Милоша Шубаричког!

Д. Грујић - *Voices*, комбинована тех. на платину

Зоран М. МАНДИЋ

ЛЕНКА

Приче о женама одувек су за собом носиле и вукле низ емоционалних, књижевних и шпијунских ризика. Невоље са њима су започињале редовно одмах после упознавања. А, ризици су долазили за тим истим невољама. Некада језиком ирационалних појединачних околности, а највише пламеном у серијама у којима су се те околности лепиле једна за другу попут кадрова на старој филмској траци. Осећања су тражила да буду записана, а како је њихов текст тумороидно нарастао започињале су и праве шпијунске провере. У тим проверама зрнце сумње спуштало се и до најтамнијих дубина љубавних темеља. Провере су тутњале кроз логику лепо сложених примера и упозорења Историје љубавница. На неким местима вештије систематизованих од оних из Макијавелијеве култне књиге Владар, или Владалац. Из њене еквилибристике критика. У обимној антологији о постмодерни љубавништва налазе се поглавља са описима погубљених удела животне стварности у његовим поремећајима. Пут ка овој причи носи низ емоционалних, књижевних и шпијунских опреза, па је у кругу тих опреза треба са посебном пажњом и читати. Можда и више пута.

Ленка је у својој малограђанској средини, више сеоског него градског карактера, важила за тиху и повучену интелектуалку. И поред проширене мушке пажње, којој је уочљиво била изложена, ретко је излазила, чак и са посла на коме је била предмет многих изазова и провокација. Удварачи су је опседали навалама разнотоних директних и индиректних понуда и обећања. У несланом мору њихових обраћања спуштала је, са дискретним смешком, поглед ка папирима на свом радном столу. Понекад би се, у последње време све чешће, повукла у малу правоугаоничну салу, тик поред канцеларије у којој је седела, да би на миру завршила дневне менаџерске и организаторске послове. Нежним, готово детињим, осмесима скривала је чуђење, које је у њој нарастало у форми романа.

Андреј је при првом сусрету са Ленком препознао смисао уговора, који је она потписала сама са собом. Уговор – у коме је непровидним стакленим зидом одвојила своју прошлост од психо-

логије становника малог провинцијског градића на обали једне велике европске реке. А, у који је стигла по конкурс на коме је убедљиво победила противкандидате за место менаџера културе. Иако, ожењен, Андреј је осетио високу хормоналну температуру коју је Ленкин лик подигао у њему до горње крајносне границе имагинарног мушког топломера. Свестан промене у себи, изазване Ленкином појавом, Андреј је временом почео да избегава пословне контакте у којима је морао да се консултује и договара са њом. На исте састанке, под изговором да је заузет другим обавезама, слао је код Ленке своје сараднике. Чинио је то због наглашеног предосећаја опасности. И из страха да несмотрено не проузрокује рушење свега што је двадесет година градио и стицао у браку. Са супругом Дарином, која му је родила сина Јована и ћерку Исидору. Са којом је на плацу од пола хектара саградио лепу кућу са поткровљем и још једну помоћну зграду са модерним пословним простором у коме је Андрејева Дарина отворила приватну апотеку. И, ко зна како би текао ток ове приче да се у Андрејев живот није умешао «прст судбине».

И, као у временским рукавцима бајке, једнога дана, готово безазлено, окренуо се точак Андрејеве љубавне судбине на другу страну. Негде, при крају септембра, Андреј је по налогу директора фирме, у којој је обављао послове менаџмета за просторно планирање и комунално опремање града, морао на симпозијум, који се одржавао на Златибору. У једном од луксузних златиборских хотела Андреју је резервисан апартман и то на истом спрату на коме су се сместиле његове колеге из суседних општина. Одмах по доласку Андреј је на брзину распредио кофер, и по плакарима и комодама разместио гардеробу и друге личне ствари, да би се, што пре, срео у ресторану са својим колегама-познаницима из Београда, Новог Сада, Ваљева, Лесковца и Пожаревца. Сусрет је био више него срдачан што се осетило и по количини касније попијеног црног вина, које Андреј посебно обожавао. Нешто пре поноћи, опростивши се од друштва, Андреј је кренуо према лифту у правцу своје собе на трећем хотелском спрату. Ушавши у апартман Андреј је прво упалио телевизор, а онда кренуо да се свлачи, како би се, пре почетка пекције акционог филма Транспортер у луци Бронфилд, истуширао, а потом назвао Дарину и децу. Међутим, немирујући “прст судбине” огласио му се у тренутку када је крочио у купатило. Са приметним изненађењем чуо је како неко звони на улазним вратима његовог апартмана. У тренутку је помислио да му је, можда, неко из ресторана друштва донео мобилни телефон, или цигарете, које је у одласку случајно заборавио. Онако наг и припремљен за туширање погледао је кроз шпијунку на вратима и имао шта да види. Пред вратима његовог апартмана, са оним традиционално дискретним, или чак пригушеним, осмехом стајала је Ленка. Сав збуњен, Андреј је узвикнуо – моменат, и почео на брзину да навлачи на себе одложене панталоне и кошуљу. У брзини облачења, под утицајем наглог изненађења помешаног са неверицом и узбуђењем, Андреј се саплео од једну ногувицу панталона и буквално одлетео

на под собе. Уставши, провирио је још једном кроз шпијунку врата, а онда несигурним покретом руке окренуо кључ у сигурној брави. Отворивши врата угледао је Ленку. Она је мирно сачекала да се Андреј мало помакне од врата, а онда без оклевања и тражења дозволе ушла у његов апартман.

Након Ленкиног уласка Андреј је, као слеђен, остао крај отворених врата гледајући како се Ленка мирно смешта у фотељу поред сталка са телевизором. На њено умиљато упозорење да се склони са промаје Андреј је коначно затворио врата. И, ко зна колико би Андреј још стајао у ставу мирно да Ленка није устала и почела да одлаже одећу са себе Прво је изула ципеле, а онда полако раскопчала предивну белу кошуљицу. Када је остала, само у гаћицама пришла је Андреју и почела да га, онако збуњеног и поново обученог, скида. Андреј био укочен попут свеће, или, боље речено, у некој врсти шока. Ленка га је за тили час ослободила оно мало одеће које навукао на себе док је она звонила на вратима његовог апартмана, а онда, ухвативши га за руку, повела у купатило. Хипнотисани Андреј је извршавао њене замисли. Померао се за њом у истом смеру. Андреј није ни слутио шта му је Ленка све припремила.

Тек када му је, потпуно збуњеном, и то са неким изненадним и добро припремљеним триком, ставила праве полицијске лисице на руке Андреј је почео да се буди из бунила. Његово буђење се претворило у страх након што му је Ленка преко очију навукла непривидни црни повез. Учинила је то нимало нежно, а онда га је још грубље са добро увежбаним аикидо захватом оборила на под купатила. За тили час тако обореном свезала му је и ноге и поставила га у седећи положај. Заробљеном Андреју, и то за невероватних неколико секунди, преостало је, само, да чека даљи развој Ленкине акције. Покушао је да размишља. Али, узалуд. Све се одвијало, као у неком америчком трилеру. Догађај је кулминирао када му је Ленка дохватила пенис и дивљачки започела да га доведе у стање ерекције. Иако је осећао болове Андреј је морао да истрпи Ленкин наум. И чека било какву помоћ. У тренутку када је молећиво покушао да проговори Ленка га је удралила неким чврстим предметом по глави. Од силине ударца Андреј се онесвестио.

Андреј се тек наредног дана пробудио у болници. Дошавши свести приметио је да је прикопчан на инфузију и неке апарате, коју су пратили рад његовог срца. Имао је и повој на глави с којим му је било прекривено лево око. У покушају да устане осетио је руке медицинске сестре која му то није дозволила. А, онда је чуо глас дежурног лекара. Лекар му се обратио са питањима: како је и да ли може да се сети неког детаља догађаја од претходне ноћи. И поред свих напора Андреј је морао да призна да се ничег не сећа. Тај облик амнезије држао је Андреја више од три године. И ко зна колико би то затамњење свести још трајало, да Андреј једнога дана у селу своје мајке није угледао Ленку.

Срели су се у сеоској продавници мешовите робе. Била му је окренута леђима. Али у тренутку када је један мали трогодишњи

дечак иза ње срушио неке предмете са једне полице – Ленка се нагло окренула. У том окрету спојили су се Андрејев и Ленкин поглед. На њеном лицу је био поново онај пригушени загонетни осмех. Осмех, у коме је Андреј добио одговоре на питање постављена од стране лекара у једној од златиборских болница. Без и једног постављеног питања пришао је малом трогодишњем лепотану и помогао му да на полицу подигне срушене предмете. А, онда га је узео у наручје и кренуо за Ленком.

Ушли су све троје у велики црни Ленкин Ауди 6 - икс са таблицама Златиборског округа. После три године Андреј се са радошћу, коначно, без лисица на рукама и повеза на очима, истуширао у купатилу једног златиборског апартмана.

Д. Грујић - *Body*, комбинована тех. на илашину

Драгана ЦАЈЕВИЋ

НЕКА РАСТЕ И КОПНИ У ЗЕМЉИ

*Посвећено Радојки Павловић
(1893-1999), из Крагујевца*

Шкрипну гвоздена старинска капија. Бетонска стазица смештена међу ниско поткресаном живицом, пружа се мом лаганом кораку. Преко зеленила живе оградице извијају своја танана, трновита тела, баштенски манекени, руже пузавице. Мирисне лепотице емитују своје боје ка небу и дарују их сунцу, своје слатке, помамне ароме несебично разоткривају мојим чулима.

Рубин црвена је најупорнија у интензивитету свога колорита, ни невино розе лепотица не одриче се пажње коју заслужује, жута пркосница је поносна, бледо црвена ненаметљивица је магијски смерна. Измамише ми чежњиви, покајнички смешак: „Ружице, лепотице, другарице, не љутите се на мене, у игри вам кидах лати, да их међу длановима протљам и сањам, не љутите се на ме, дете сам била несташно и осионо...

Ружице, сунца и песника миљенице! Не љутите се, дете сам била, када шарена лопта падне на ваша стабла крхка, како сам могла знати... да може болети, како сам могла знати да и цвеће иште додир и љубав, светлост и воду, ваздух! И сан! Када увече погнете, скупите своје главице за починак, а ја вам прстима, детињим, незграпним реметим сан, у жељи да миришете као и дању.

Опростите ми, лепотице... нисам могла знати зашто ме бака грди када вас додирима сламам, опростите ми на детињем инату, на вражјој игри, на машти без краја. Носио ме ветар распусни, младост ме запаљива понела и угасила у трену... Када напуним руке латима вашим и бацам их по себи маштајући, замишљајући да сам Дороти на путу за чаробњаков Оз!”

У мислима сам молила руже за опрост, И била сам чудно сетна, корачала сам кроз ходник, који је миомирисао на моје детињство. Онда угледах своју чукун бабу, она седи на трonoшцу са малом мотиком у руци, окопава руже.

-Баба Радо! - мој усклик је прену из мисли... ко зна каквих.

Баба устаде хитро, као да јој није сто и кусур: „Ех, дико моја, ти си код бабе твоје дошла! А зашто си, лало моја, косу одсекла?”

Баба ме загрли, како више никада нико није.

-Бако, то је сад у моди.

-Ако, ако, хери, И ја сам могу шерала! Ех, да ти знаш, каква сам ја девојка била! Плећенице до задњице, ја кад се ја у коло у'ваћим, све се момци отимају ко ће до мене!

-Не сумњам бако, зајанују ме твоји животињи пољети, без обзира на сребро у коси!

Она се насмеја, али жал у питању и навикама старачким, пробија се нотама носталгије. Испливавају стари албуми са фотографијама, питања без краја: Да ли ће неко отворити моја врата? Ова река живота где се улива?

Али, ћути, осмехује се, радује се због мене и за мене, говорим јој да сам кренула на права, бићу судија када порастем, као и већина фамилије. Баба се радује, каже да дочека моју диплому, па мирно да умре. Ја слажем да јој не причиним бол... неће разумети зашто ми се срце отима, понекад, када до зоре пишем поезију... а права ме одбијају попут хладног, непријатног леда. Зато не говорим са њом о својим књигама, зна она довољно, мило јој је... она је неписмена, али зна. Зна, али ме вероватно неће подржати. Вароватно ћу и ја тако, ако будем имала деце. Нарочито ако буде била девојчица. Научићу је да огруби своју слободу, да не крије самоћу у својој души, и не храни порок дубоке емотивне боемштине у срцу! Зна и сама, није лако будити се уморан и певати песму коју не слуша нико. Давати младост и летети ка зажареној звезди. Устајати, опет падати, и тако... потроши се младост слатка. А након слатког, сви осети су кисели или горки. Али баба зна да има своју срећу, има нас... има некога ко ће отворити врата када затреба... пружити руку, имати захвалности.

-Ето, хери, нико мене није хтео да га у школу. Удали ме са шеснаест, а учила би' ја школу, важно је то! Зашто ти учи, љуби књижу! А знаш како, окренеш књижицу, ја доле, доле у задњицу је пољубиш, е баш тако!

Ја се насмејох наивно, младалачки. Нисам схватала тада, шта значи „књигу љубити у задњицу”. Али, она је знала, једноставним и лаким реченицама, народским, мудрост изговорити и то велику. Док ја тражим одговоре за све, и лутајући ужасним лавиринтима грешака и изговора, кључ не налазим!

Ко је то рек'о да време лечи? Све и да сам стена.... Али бабин топли осмех не даје места мојим тугама.

-Баба Радо, руже су њрекарне!

-Више их не моћу неговати као некад, али чучнем овако на столицу, ја их залијем, окојам, не дам корову да их гуши!

Гледам је, схватам значај и лепоту животних војевања. И седећи се цвеће може неговати.

-Набраћу ти кад кренеш после, да ти мирише ђул у соби.”

-Не, баба, то никако, оне овде најлепше миришу! - помислих, доста сам их черечила, нека живе куд им је намењено, нака расту и копне

у земљи!

Уђосмо у приземну кућицу, увуче ми се под кожу, познати мирис дуња, ораха и шербета.

Прабаба Мица, пуши и пажљиво прати сапунску серију на телевизији.

О, дошла си!, пољуби ме, и окренута ка телевизору додаде: Само да се заврши серија, па ћу оставити да се руча.

Баба Рада искористи ситуацију, знајући да је за сада нико неће прекидати:

- Али, иако ни дана школе немам, зарадила сам џензију.

Прабаба се насмеја иронично, и не окренувши се: *„То је било друго време, могао си и без школе да добијеш џензију! Не учи деце џодрешино!“*

- Не вантаризгај! Ја сам радила у Застави, у Војној фабрици, велвореле сам џравила! А џусџи мој Грујица, Боџ да му душу џросџи, вуцарао се са оном џиганиџуром...

- Ајде, баба, шџа је са џобом, куку мени, шџа џраскаш џред деџеџом, револтирано је прекида кћерка, моја прабаба, бабиним речима звана Црна Мица.

- Па јес' џако је било, нисам нишџа слаџала! Грујица оџиџао, са Циганком Вуком, рекли ми џуди. Ја џа џрдна чекала џеџ дана. Више ни 'ране у кући нисмо имали, деџе ми џлаче џладно... ја не знам куд ћу и шџа ћу. Помислих, иџем код свекрве, џеџка Сџасеније, да јој се изјадам. Сџасенија ме дочекала у авлији, ех... каква је џо жена била... 'ајдук!

- Баба не досађуј деџеџу, има она своја џосла, опет је прекида кћерка. Баба се направи да није чула, па настави: Сџасенија била некако џосебна жена, рџна жена, џробијала се кроз живоџи. Не овако као ја... ја била мирна, џџиха, млада, нисам нишџа знала к'о дудук! Шџа ћеш... Мене ухватио некакав унутарњи напад смеха, али није ред да се смејем, једва се суздржах да је питам шта јој значе те речи: вантаризгати, ргна... али схватих из контекста.

Када је прабаба изашла на кратко да донесе слатко од дуња, баба Рада из унутарњег џепа црне, вунене блузе, дрхтавом руком извлачи новчаницу замотану у ролницу:

Узми ово, сакриј, да не види Црна Мица... себична је, размазила сам је, јединица ми је, све загледајући бојажљиво око себе старачким, водњикавим очима.

Увек су то мале суме, за два сладоледа, можда карту за биоскоп, али, значило је више од тога, и џој и мени.

- Баба, и шџа се десило када си се обратиџла Сџасенији за џомоћ?!, радознала сам да чујем џену приповест.

- Да, све је било џако, боџа ми, Сџасенија ме дочека у авлији... када ме уџледа са деџеџом у наручју, џлачем ја, џлаче деџе, ко' да је знала. „Јел' Радо, мој Грујица џусџи?!“

Ја плачем, суза сузу стиже, види она шта је по среди, те ме уведе у кућу, на'рани мене и дете. Ћутимо обе... Спасенија видим, гризе се за језик да не куне рођеног сина: *„Јес' мој, али не ваља жуџу банку! Наџрдићу џа ја само да ми џадне шака, ух, дабоџда се... Не секирај се*

Ћи Радо, ево, ја ћу да ти пратиш нешто пара да имаш... немам сад ништа у кући бога ми!

Спасенија ми даде један цачић брашна и тикву да печем. Вучем онај цак и тикву, а тешка ко тучак, а дете за руку, а запело ми у грлу, не знам шта бих са собом. Ал', да се живи мора... Не прође ни три дана, кад ево га Радојица, јадан онако глув, једва ми објасни да га послала тета Спасенија... да хитно дођем код ње.

И тако... ја стигох тамо, она ме дочека одевена као за некакву светковину, па рече:

„Радо, не секирај се више ништа, ја сам све средила. Била сам у Застави, испричала људима ситуацију целу, по недељи, ти ћеш на Гружичином послу да радиш, а њега ће да избаце као последњу манџуку.“

Кад то рече, ја умало не падох са столице. Она то виде: *„Радо, он јесте мој, али ја ћу њега да се одрекнем преко новина! И ништа му не дам више, ни ову кућу, ни ону дедину њиветину, ни ону кућерду у селу. Нек' пројадне вала, нек' сам грешна, али све ћу да преишем твојом дејешу! Сушра идем, све што да кажем у твојој адвокатају Драгољубу, а он нека га, нек' се вуче са којекваким, белосветским...“*

Њена прича ме вратила у време поштовања високо постављених етичких стандарда, неговања традиције и корена, као што баба рече: „Знао се некакав ред... а ово данас, да бог сачува! Од дрогоса и марифетлука. Кад их видиш не знаш да ли је мушко или женско, ја сам кичу носила, а момци данас каче минђуше к'о девојке. Некад се знало ко вози трактор, а ко отвара капију!“

Размишљао о њеним временима, у моди су биле плетенице, румен на образима, везене чарапе и нетакнути девојачки јелек. Чедна и наивна душа, ваљар и коло да се вије, кабеза и кибицовање момка из далека. Момак није смео бити бећар или музикант, песник не дај боже! На девојку без преслице или плетива анатема је пала, на ону што много чита и сањари демонска рука. Та, која се у „врзино коло“ ухвати, тешко се спасе, осим помоћу некакве басме или утука. Зато правим сулуде, непотребне паралеле између бабине и моје младости. Понор непремостиви, потонућу ако наставим. Понор дубок читав век. Тешко је снаћи се, није то обичан понор. То је понор лавиринт! Ипак, уз „добру намеру“ и „лепу реч“, као животне лајт мотиве којих се моја баба придржавала, све се некако „преко плећи превали“. Као да ми је прочитала мисао, баба направи малу дигресију за ручком. Између залагаја сарме са љутом паприком, и гутљаја домаће грашевине, рече као за себе: „Важно је бити човек.“

Љубомир ЗУКОВИЋ

ДРАМА ЉУБОМИРА СИМОВИЋА БОЈ НА КОСОВУ

Сви хришћани, а службено, могло би се рећи, и цео свет, рачуна време, уназад, пре, а унапред, након рођења Исуса Христа, а Срби, посебно кад се ради о неким њиховим унутрашњим збивањима, и догађањима, о њиховим склоностима и поступцима, време рачунају и *од Косова*, односно *ѿријед њеџа*, како рече Његош, а на кога бисмо се надлежнијег у тим питањима и могли позвати од највећег српског песника и родољуба, кога су косовске ране болеле жешће него било кога другога. О томе, наравно најверније сведочи његова поезија. Косовски завет је постао део српске религије, а страдање на Косову цена којом је плаћен њихов узлет према небу и оностраном. Несрећа вапи за тим да се, на неки начин, провргне у неку врсту своје властите супротности, - духовност и лепоту. Срећи тако нешто није потребно, она је сама собом испуњена и задовољна. Зато тему Косовског боја није могао заобићи ни врсни савремени српски песник и даровити драмски писац Љубомир Симовић, чију поезију, уз остало, одликује и снажно родољубиво надахнуће. Косово је најпостојанији део заједничког памћења и осећања српскога народа. Срби су за Косово судбински везани и својом прошлошћу и својом будућношћу, о времену у коме живимо да и не говоримо. Отуда је разумљив Симовићев нелагодни осећај, кога се, сам сведочи о томе, док је писао драму *Бој на Косову*, никско није могао ослободити, да му, не само његови савременици, него и бројни прошли и будући нараштаји сународника, речју - “ сви Срби стоје иза леђа и преко рамена гледају “ шта пише. Другим речима, оптерећивало га је то што је, пишући драму *Бој на Косову*, непрестано “ мислио на оно што се од писца , који се тим материјалом користи, очекује. И та сам очекивања”, признао је накнадно, “ прво почео да узимам у обзир, а потом, а да то нисам честито ни приметио, и да их испуњавам”. Шта год сам писац о томе мислио и говорио, у томе је, ипак било више доброг него лошег.

Питање је да ли Србин, који се претходно упознао са свим оним што је о Косовском боју, у било ком облику, било као запис, или као усмено предање, сачувано, о њему друкчије и може писати.

Првобитна намера пишчева била је, присетиће се, опет накнадно, наводеће разлоге за настанак друге верзије драме, да косовски култ стави “у што је могуће шири контекст”, да “у видно поље, које су досад испуњавали само главни протагонисти култа, владари, витезови, мученици и свеци”, уведе и “обичне грађане, дакле, једну другу раван, на којој се последице митскога догађаја доживљавају на другачији начин, и с које се тај догађај може посматрати другим очима, и видети у другачијим конотацијама и перспективама.” То је био разлог, вели, што је “на сцену увео путеве и раскаршћа средњовековне Србије, новобрдску пијаци са тезгама, рибама, воћем и поврћем, и људе који тим путевима пешаче, и на тој пијаци продају и купују. Тако су се, уз главне протагонисте косовског култа, на сцени појавили и Пиљарица, Рибрица, Праља, Водоноша, Млекарица, један трговац кожама и његова жена, један лекар и хирург, који је уједно и берберин”.

Пишчева намера је, дакле, према властитом признању, била да у митску причу уведе “што више различитих ликова, то јест што више различитих ставова, судбина, судова и интереса”, настојећи посебно “да се одржава равнотежа између те две равни”. Он се, учиниће му се касније, и поред таквог настојања, ипак, није могао, у жељеној мери, ослободити осећања да пише о нечему што, као памћење, осећање, па, у одређеној мери, и определљење, “припада целој нацији”, односно, није могао заузети неопходно одстојање, пре свега, од онога што је о том догађају смислио и, као неку врсту завета, песнички уобличио српски народ. Мислим да су сличан осећај морали имати и народни певачи кад су певали о овом догађају. Они још више, јер је, једино од оних који су их слушали и зависно опстанак онога шта су, и како су, смислили, песнички приказали и протумачили овај за Србе судбоносни догађај; судећи по свему, након примања хришћанства, до данас и најкрупније историјско размеђе у њиховом трајању на Балканском полуострву. Зато је више векова дуга река народног памћења песме о Косову, не само од заорава чувала, него их богатила новим смислом и стваралачки глачала до савршенства

А зашто се баш десило да се о нечему што је народно предање памтило као најсудбоноснији пораз и народну несрећу, испевају и најлепше песме и да сећања на тај догађај, у овом или оном облику, прожме највреднија дела целокупне српске књижевности, укључујући и савремену, питање је којим се овде нећу бавити. Али кад сам год себи постављао ово питање, мисао ми се враћала на духовито запажање руског ђакона Куријева, који сматра да култура настаје из различитих врста и степена озлеђености, било личне, било колективне. Он се, при том, позива на познату причу о бисеру који настаје тако што зрно песка продре у осетљиво ткиво шкољке, и, да би се повреда избегла, или макар ублажила, око песка почне да се ствара савршен бисерни облик. У истом правцу је усмерена и Симовићева мисао: “Оно што није успевао да буде у историји, српски народ је покушавао да буде у митологији. А мит му је помогао да лакше поднесе историју.”

Кад је у питању његова друга верзија драме *Бој на Косову*, прва је настала четрнаест година пре друге, 1988. године, “ на иницијативу Југословенског драмског позоришта”, мој је утисак да је та верзија драме - првенствено, излазећи у сусрет захтевима и правилима жанра, важним за сценско извођење дела, које Симовић, не само добро и познаје и осећа, него је настојао и да их, у највећој мери, испоштује – у том погледу доста добила, али је тај добитак и прилично скупо плаћен. Због њега је жртвовано много поетског, понекад и чисто лирског, дакле, најсуптилнијег уметничког материјала. У настојању да убрза и боље усмери дешавања, онај њихов основни ток, у другој верзији драме умањен је њен мисаони опсег и домет. Ја не могу, кад је о овим стварима реч, да не помислим на песничке врлине, на једној страни, и очигледне драмске недостатке, на другој страни, *Горског вијенца*. Добро је, ипак што је владика Раде имао пред очима много шире и временске и месне димензије, поготову уметничке, од оних које захтева позоришна сцена, према којој су и кројена строга правила драме о чувена три јединства.

Разлоге да се прихвати писања друге верзије драме, Симовић је, каже, видео у томе што је првобитна верзија била “превеликог обима” што се у њој јавља “премнога лица”, али, додаје, “вероватно и зато што је прослава косовске годишњице добила и неке конотације које су, у најмању руку, изазивале подозрење и нелагодност”. Што ће рећи, радило се о непредвидљивом плаћању дуга политичким приликама и неприликама у којима је прву деценију и по опстајала прва верзија драме. Мада нас писац у *Напоменама о другој верзији* драме настоји убедити како је главни разлог за њен настанак то што је у првој верзији “огроман матаеријал затрпао” његову првобитну основну идеју”, не би се смео изгубити из вида ни онај други разлог, “што се темом косовског мита могло манипулисати”. То се по Симовићевој оцени не само чинило, него се чини и даље, “било да се тај мит, као врхунски израз српске националне свести, слепо глорификује, било да се његов садржај, као врхунски израз српског национализма, слепо оспорава. Тако је, по њему, косовски мит изложен двема врстама манипулације. При том нам је сваки приступ том миту, који није био негаторски, гарантовано обезбеђивао статус националисте”. Према томе, ипак ће главни разлог за настанак друге руке драме *Бој на Косову* бити то што тај бој још увек траје, и што се не може предвидети како ће се завршити. Зато и није нимало једноставно, без обзира на жанровско одређење, причу о Косовском боју сложити и заокружити с осећањем да је речено све и како треба. Такозвана дистанца, која у другим приликама може бити од помоћи, овде, најчешће рађа нове недоумице и поставља све сложенија питања.

Симовић је у првој верзији драме наглашено истицао границу између духовног и стварног, између онога што се нуди невештањственим, односно вештањственим очима и погледу. У више сцена је истицао оно по чему се разликује *иљено од неиљеног, чувственоје од мисалнога*. Немам намеру да на овоме месту судим да ли је тога било превише, или таман онолико колико је требало, јер се то мери врло

осетљивим и различитим параметрима, али је, свакако, сам писац најпозванији да то оцени, поготову с аспекта жанровске подобности дела о коме је реч, до чега је њему, очигледно, веома стало. То ће, могуће, бити сасвим довољан разлог да се обе Симовићеве верзије драме *Боја на Косову* стичу у јединственом утиску кад се буде одмеравао њихов поетски стваралачки учинак, а то ће, зацело, утицати и на оне који се буду бавили сценском презентацијом Симовићевог дела; то ће им помагати да разреше неке своје дилеме, да неке ствари више нагласе од других. Мој је утисак да је другом верзијом аутор настојао, уз остало, и да, у одређеној мери, смањи могућност за њену овакву или онакву, наглашенију, или прикривенију актуализацију, на чему неки редитељи, по правилу, настоје. Позоришна представа је сложен и вишеструки уметнички израз, а писцу драме, која на једном мсту окупља све учеснике у том изразу, зацело је веома стало до тога да буде воља његова. Нека бар предњачи!

Могуће је да у појединости у првој верзији драме, које су могле изазвати “подозрење и nelaгодност”, од чега је зазирао њен аутор, спада и она кад, султан Мурат, борећи се с душом, саветује своје наследнике: “Ако хоћете да раскомадате Србију, ослањајте се искључиво на Србе! То ће Срби учинити боље од вас!” Овој вишеструко потврђеној историјској истини, која, као таква, може и самостално да опстане, тешко да би се нашао оквир који јој боље одговара од онога који је има у Симовићевој драми *Боја на Косову*. Он, заправо, делује као родно место и време те кобне истине. У другој верзији те су речи изостављене. То може само привремено да отклони извесне ризике и могућа подозрења и неугодности, али, на другој страни, њихов изостанак умањује могућност дубљег проницања у суштину многих историјских токова, потреса и мена, које су сами Срби на властиту штету произвели и, нажалост, настављају да то непрестано чине. С појединошћу о којој је управо било речи кореспондирају улоге потурчењака Хамзе Србина и хећима Мустафе, колико јуче видара Богоја, чија је нова улога сва у знаку оне народне: Кад се пре потурчи, и кад пре чалму стече. Он ће на Обилићеву примедбу о претераној удворничкој ревности Хамзе Србина, који га је везаног ударао, рећи: “Потурици нико не верује! Ако је Турчин крвав до лаката, потурица мора да буде до рамена!” Управо то и показује оправданост Симовићевог страха, кад је, методом жртвовања, из нове верзије своје драме изоставио готово “половину првобитног текста, да са прљавом водом не испљусне и дете. То, најзад, значи да друга рука Симовићеве драме *Боја на Косову*, а посебно његово образложење зашто је до ње дошло, не показује само то чиме он у првој верзији није био задовољан, него и оно што је у њој, након деценију и по, сматрао, и у драмском погледу, успешним остварењем. У томе је у неколико случајева био врло изричит.

Наравно да избацивање одређених сцена и ликова, мада основни, није био и једини начин да се новом верзијом оствари жељени циљ. Неке од преосталих сцена су скраћиване, односно сажимане, поправљане и дописиване. То је, уосталом, редовна појава приликом сваког поновног читања свога текста, тим пре је била

очекивана у драмском тексту коме се писац вратио након деценију и по бурних година. Четири сцене из прве верзије о збивањима после битке, у којој се, сад је то писцу постало сасви јасно, “ све завршава и разрешава, и после које нема више шта да се прича, оценио је као “ троме и развучене” и зато их је, како рече, “ с највећим задовољством избацио”, а уместо њих написао једну нову. Од карактеристичних и помена вредних измена у новој верзији драме, навешћу овде још само неке. Тако, на пример, у првој верзији на пиљаричине речи: „На Косову ће се сутра плаћати главом!” Пре тога на пијаци се разговор водио о новом динару Вука Бранковића, Рибарица изговара једну прилично баналну опаску: “Косова су нам свима пуна уста!” У другој верзији њена бривка реакција не звучи само као прекор, него делује и као упутство и савет како би се, понекад, до циља могло стићи уз мању цену: “Зар никад нисте покушали да то што плаћате главом, платите динаром?” Ове речи, мада у тренутку кад су изговорене, и није сасвим јасно коме су непосредно упућене, делују примереније и разложније од оних чије су место заузеле.

У та значајнија додавања у другој верзији, где се, иначе, претежно изостављало и одузимало, спада и онај Богојев одговор Парамунцу, који је, иначе, од обичног командира Бранковићеве страже у првој верзији у другој верзији драме преименован је у *очи и уши Вука Бранковића*, што је, свакако ближа одредба његове улоге у Вуковом плану да оклевета Милоша Обилића.. На његово питање: “Каква ти је то рачуница?” Уместо Богојевог одговора, који у првој верзији гласи: “Краљ без ковача, без сељака, и без риболоваца, не може да се одбрани ни од мува”, у новој верзији добио је одређенији и облик и усмерење и гласи :” Оно што је само у себи оволико подељено и завађено, колико је подељена и завађена Србија, не може да се одбрани ни од мува! Ни од мува, а камоли од Турака!”

Неке измене, иако на први поглед сасвим незнатне, уместо личног, изговореним речима, односно тврдњама, дају општији, колективни смисао и порекло, што је у пуном складу са ауторовом намером да онај други угао виђења средишњег догађаја у новој верзији драме јаче нагласи. Ево и примера за то: У првој верзији Пиљарица говори: “Раде све туцалице ! све ковачнице и топионице, а јуче, се, чујем, поломило гвоздено, а јутрос, чујем, и сребрно коло!” У другој верзији је, рекло би се, то исто, само мало друкчије: „Раде, кажу, све туцалице, све ковачнице, кажу, и топионице! Јуче се, кажу, поломило гвоздено, а јутрос, кажу, и сребрно коло!” Наоко ситном изменом, разговор је добио чвршће утемељење у атмосферу пијаци, где су се одувек размењивле вести и доприносило стварању јавног мњења.

У првој верзији Милица упозорава Лазара да ће “са том саможивом, и властољубивом, и кратковидом, и празноглавом и себичном, и незајажљивом гомилом скоројевића, која више цени и брани своју круну него своју земљу, “ са малим изгледима на успех морати “сутра пред Мурата “. У другој верзији изостали су епите-

ти: *себичном*, *крајковидом* и *незајажљивом*, јер је себичност и незајажљивост готово исто што и саможивост, а кратковидост логична и честа последица празноглавости..

Мислим, ипак да је Симовићева основна дилема пред којом се нашао кад је приступио драмској обради ове значајне теме била: како помирити оно неколико сачуваних, а крајње оскудних историјских података о једном за Србе судбоносном догађају каква је била битка против Турака на Косову на Видовдан 1389. године са дубином, снагом и богатством његовог одјека у народном предању, које је свој најлепши израз добило у епској народној песми. Шта од тога више уважавати и како наћи меру и баланс који би најбоље одговарао новој, естетској стварности, односно уметничкој истини, јер је историјска и онако, бледа, искрзана и непотпуна. Како све то и у драми склопити “у јединствен и целовит круг, а да испоштује и, прилично строга, правила драме и косовску легенду. Њен ехо, пак, одјекивао је не само у *најстасријим јуначким ѿсмама, јуначким ѿсмама средњих времена*, него и у оним *најновијим о војевању за слободу*, како их је Вук означио, а тај је одјек добио нову снагу и значење у знаменитој Вишњићевој песми *Почетак буне ѿрошив дахија*, која представља величанствено раскршће између наше усмене народне епике и оне која ће под њеним благотворним утицајем настајати касније индивидуалним напорима као писани текст. Према томе, лишен могућности да прође кроз превентивну цензуру колектива, како је тај процес назвао Максимилијан Браун. За потврду чињенице да се лук косовске легенде једним својим краком ослонио и на поменути Вишњићеву песму, а да се сличним смислом оглашава и у Симовићевој драми, довољно је навести речи султана Мурата из те песме, кога Милош “добро недотуче”, и онога што он говори у Симовићевој драми наследнику Бајазиту последњим напором преостале снаге, не обазирајући се на његово бесмислено упозорење да се не замара пошто је он потпуно свестан чињенице да је то његово *ѿоследње замарање*: “Најлакше је, ал није најпаметније, краљу кога победиш одсећи главу! Јер та глава још може да ти послужи!” Сличност са Вишњићевом песмом још је изразитија у овој препоруци наследницима: “Не навлачите мржњу на себе!”

Можда је уважавање косовског мита у нашој епској народној традицији, који су се са историјским сећањима, мада оскудним, “склопили у јединствен и целовит круг”, у Симовићевој драми најбоље види ако се она упореди са песмом *Пројаси царства српскога*, који је на сличан начин, местимично готово дослован, присутан и у неким делима наше средњовековне писане књижевности. Љубомир Симовић је у том правцу најдаље отишао, и то најочигледније показао, у оним дијалозима између Милоша Обилића и кнеза Лазара, на једној страни и смртно рањеног султана Мурата и, касније његовог наследника Бајазита, на другој страни, о чему је, пре тога, додуше само у првој верзији драме, било речи и у дијалогу између кнеза Лазара и његове жене Милице, а најнепосредније у кнежевим речима:” Молимо да нам се небо отвори, да нас прими, да нас озаре Богојављења, Преображења, Вазнесења, Васкрс, а шапе и

канце доњег света и мрака пружају се за нама, да нас врте у мрак и гмизавце!” Где се, између осталог каже и то да је “Косово раскрсница и вага “. О истој ствари расправљају у првој верзији драме, након битке у осмом одељку *Пољед преко границе*, сад већ оба слепа, монаха Макарије и Теофан, по чему се истичу речи овога последњег:” Тих људских змија , *йаука* и стонога смо се нагледали! И овим и оним очима! Сада треба да пробамо, Макарије, да гледамо и преко оне горње границе, која блешти, и која нам блештећи измиче!...Коју нам је показао, према којој нас је повео и преко које је у светле светове отишао Лазар!” Ове речи су у исти мах и крај прве верзије драме, што им даје посебну снагу и значај.

Уз разумевање, али не и уважавање разлога који су навели Симовића да из друге верзије своје драме сасвим изостави седмо поглавље које носи наслов *Две Србије: Лазарева и Вукова*, држим да је дело тим више изгубило, него што је добило, јер се губитак мери поетским аршином, а добитак, ако га уопште има, нечим што, ипак, строго узевши, и није књижевни квалитет. Кад то кажем, мислим, пре свега на оно што изговара кнегиња Милица, мада су те поетске искре изазване вербалним ударима њених сабеседника, пре свега Вука Бранковића, али и његових присталица , мањих српских великаша Левчанина и Тамнавца, па им стога не мањка ни драмски карактер. Тако Вук Бранковић, који је с Косова умакао жив и здрав, Лазарев подвиг оцењује као, лакомислено и узалудно “ залетање у небо”, након чега је “Србији место у земуницама”. Левчанин додаје да је глава која је с Косова на време умакла турској сабљи “ мислила дубље и видела даље”, од глава којима је плаћена мета коју су кнез Лазар и Милош Обилић “поставили горе у облаке”. Он брани став да је сад најважније, како - тако, преживети, сачувати живу главу, па макар је склонили “под чалму, или фес, док опет не дође време за нашу капу”. Ни на крај му памети није да глава која дуго остане под чалмом, или фесом тешко да ће више икад прихватити нашу капу ако кад и дође време за њу. На Милицине речи да Србију “на Косову нису победили Турци”, него да су је “ појеле њене војводине, њене деспотовине, и њене кнежевине, њени Бранковићи, Левчани и Тамнавци, уследио је одговор: “Ако Србија мисли да се спасава, треба Косово да заборави што пре!”

Милица, наравно, није за Србију “ која се не брани док је секу, која жмури и ћути док је пале, коју други по својим мерама кроје, којој други кажу шта да сеје и жање, шта да кува и меси, кога да слуша, шта од кога да купује, коме да продаје. Није “за Србију која заборавља своју сопствену децу, своје јунаке и своје мученике, а која обува, одева, храни оне који сањају да је сахране”. О ономе шта очекује обезглављене и незаштићене Србе, “изгнане на путеве без наде”, на другом месту у драми, говори и Праља: “ Свак нас може у бесудној земљи без страха палити и без греха сећи!” Милица, пак, верује да се Лазар са Косова мртав враћа „већи“, него што је на њега отишао жив. Зато се његова глава не сахрањује, него се полаже у земљу “као семе”. Мисао се дозива са оном Лазаревом који за Обилићеву главу говори Бајазиту: “Ова се глава не полаже

у гроб, него у темељ!”

Међутим, расправа између Милице и Вука се, превасходно води о земаљској Србији, о питањима која нису временски орочена, па чак ни просторно, или, пак, етнички омеђена, али су зато многоструко повезана са Бојем на Косову и свим бојевима и за Србију и за Косово. Треба, свакако, истаћи и то да се неке мисли које у овој сцени изриче Милица, односно Вук Бранковић и његове присталице, у првој верзији драме чују у дијалогу између Хамзе Србина и Милоша Обилића пред Муратовим шатором, непосредно пре Обилићевог погубљења. Наравно да се овде може поставити питање: коме контексту и којој личности те мисли више одговарају? О томе, можда и може бити спора, али је једно сасвим извесно: потпуно одговарају основној идеји драме и стога их се аутор и није могао сасвим одрећи. Можда ови примери и најбоље показују истинитост Симовићеве оцене да су у његовој стваралачкој “радионици помешани алати песника и драмског писца”. Мада су, врло често, у пожељном и срећном споју, драма и поезија, ипак нису исто. Драма је, првенствено акција и радња, а поезија, наглашава управо Љубомир Симовић, “нешто друго. Она “се служи сликом која на нов и неочекиван начин открива нешто ново и неочекивано”.

На крају расправе између Вука и његових присталица и кнегиње Милице уследило је њено драматично питање: “Па за коју ћете се Србију данас одлучити? За Вукову или за Лазареву? Хоћемо ли за Лазарем продужити путем Оца, Сина и Светога Духа, или ћемо у јазбине и рупе у које нас је повукао Вук? Зар ћемо сићи са оне степенице на коју смо се на Косову с Лазарем попели? Зар нећемо животу одржати цену коју су платили Обилић и Лазар? Зар ћемо спустити међ бундеве и свиње мету коју су Обилић и Лазар поставили горе у облаке? Мисао о небеском царству светлуца у драми и на њеном почетку, у разговору кнеза Лазара, с једне стране, и патријарха Спиридона и кнегиње Милице, с друге стране. С обзиром на све, чини ми се да да се умесно запитати: Да ли је изостављањем у другој верзији поглавља *Две Србије: Лазарева и Вукова* драма *Бој на Косову* више добила него што је изгубила? Одговор на ово питање није нимало једноставан; из простог разлога зато што је на једној страни, заиста добила, али је на другој, по мени битнијој изгубила. Бој о коме је реч на Видовдан 1389. године извео је на Косову свој драматични врх, али се он, и својим узроцима и својим последицама наставио кроз векове и траје до данашњег дана. А управо је о томе реч у изостављеном поглављу.

Иначе, по својој духовној, првенствено хришћанској идеји, Симовићева драма, најближа је народној песми *Проиасиј царсѣва срѣскога*. Она је то чак и по извесној песниковој недоследности и колебљивости кад је у питању Лазарево одређење за небеско царство, за које је цена – према ономе што је књига од Богородице “сама цару беседила” - погибија и њега и целе његове војске, пошто се зна да *васкрсења не бива без смрти*, пошто се на крају песме, ипак, каже:

*Тај` би Лаза надвладао Турке,
Бој убио Вука Бранковића!
Он изгаде шасџа на Косову.*

Као да се до небеског царства прижељкивао и слутио и неки други пут. Пут који се не мора, обавезно заслужити страдањем. Зар тај пут, осим страдања у борби против зла, оличеном у насиљу, гажењу вере и слободе, не би могао да буде и победа над злом. И у Симовићевој драми, и у првој и у другој верзији патријарх Спиридон говори: “И ја желим да заслужим да ме Бог по страдању позна, и према страдању награди”, али ће, на крају, пре него што се удаљи са сцене, изговорити и ове речи: “Нек да Бог да не само страдањем, него и победом учесници вишње славе на Косову будемо!” Нема сумње да је Симовић пажљиво, што је још важније, с дубоким уважавањем, послушао све гласове народног предања о Боју на Косову. На крају му се, ипак учинило да је гласове који су у то предање, можда, доспели из црквених, или дворских кругова пренагласио на рачун гласова обичног света, што је у другој верзији драме настојао да ублажи. Да успостави замишљени склад и равнотежу. Ипак, не треба заборавити да су сви ти гласови сачувани захваљујући непоткупљивом народном памћењу, и да је народ уважавао не само своју цркву, него и своју властелу, поготову кад се она из стварности преселила у његово сећање на некадашњу моћ и славу српске државе.

На почетку овога текста, нимало случајно, поменуо сам Његошев *Горски вијенац*. Зашто кажем нимало случајно? Па, најпре, зато што не постоји песничко дело на српском језику у коме је драматичније и болније сећање на “ране косовске” од Његошевог дела и зато што је његова драматика друге врсте од оне чије је помањкање у Симовићевој драми *Бој на Косову* наложило њеном аутору писање нове верзије дела. На крају, ево, опет се присећам Његоша и његовог дела зато што су ми се, приликом читања Симовићеве драме, осим стихова из народних песама, у сећању појављивали и стихови из *Горског вијенца*. Ништа необично! Пре бих рекао: готово неизбежно, јер су се оба песника надахњивала са истог врела, које је Његошу било, не само временски, знатно ближе, а Симовићу богастије и јаче, пре свега, за Његошев песнички доживљај Косова.

Овоме овлашном поређењу двојице песника, ипак, не треба придавати значај који оно нема, нити за њега тражити посебне разлоге. А од оних који би у конкретном случају могли да годе Симовићу, истакао бих, пре свега, местимичну густину и респект мисли, које, најчешће изговара кнез Лазар, али и неке друге личности у драми. Овде ћу навести само неколико примера за то. Нека се на првом месту нађе онај којим драма и почиње: “Србија се, за време цара Душана, огледала у водама три мора, да се, после Душанове смрти, са три мора на три Мораве врати! Од три мора оста нам Поморавље! А Мурат хоће и Поморавље да помори!” Оштроумно је и запажање брата Вука Бранковића, Герасима “да је важније да народ буде уједињен једном судбином, него једном круном!” Лик и положај кнеза Лазара, можда најбоље одсликавају

његове речи: “Ја не одлучујем да ли ћу ићи у борбу по томе колика је сила која ме прати, него по томе колику светињу браним!”

Најзад, један од најупечатљивијих ликова у драми је султан Мурат, коме је писац дао да у последњим тренуцим изговори неколико бритких, али и неколико опорих мисли. Учинио ми се да те мисли, као знак његове државничке мудрости и искуства, заслужују да се посебно истакну: “Ономе ко је на главу ставио круну, више је стало до круне него до главе! Па ће за своју круну дати и главу – и главу и народ, и земљу и веру!... Он се не греје на сунцу, него на круни! Могло би да се каже да му је глава уловљена у круну! Круна је нека врста мишоловке!”

Ове мисли би се могле сматрати и главном поруком драме, објашњење за кључна збивања у њој. Њиховој снази доприноси околност да их изговара знаменити државник и ратник на крају свог животног пута, и то као опоруку своме наследнику Бајазиту, који неће оклевати да својим поступком, убиством брата, Јакупа и потврди њихову истинитост. Није, нажалост, много друкчије ни на другој страни. Зло и добро се вечито носе. Док Обилић, и себи и другима, доказује “да Срби знају за нешто скупље од главе”, брижна и трезвена кнегиња Милица са горчином говори о Србији у којој се “све расипа, о великашима који по сваку цену настоје да се домогну било какве круне, “нек је мала ко напрстак, ал` нек је круна!” Најгоре је што за ту кобну српску страст знају и њихови непријатељи, и што у обрачуну са њима на њу најозбиљније рачунају.

Косовски бој је незаобилазна, према томе, и неисцрпна тема и српске историје и српске поезије. Симовићева истоимена драма је, по мом суду, њена и најцеловитија обрада у драмском облику. Показало се да је писац тој великој теми, ипак био дорастао, што значи да је исти епитет, који сам ставио уз тему заслужио и писца драме. Кад то кажем, мислим на целину утиска које, првенствено на читаоца, па тек онда, и на гледаоца, остављају обе њене варијанте. Свака њена сценска презентација је, и онако нов и комплексан уметнички израз. Увек, само један од бројних могућих. А кад је, пак, у питању однос измеђе две верзије Симовићеве драме *Бој на Косову*, могло би се, најкраће, казати: опет то, само пуно – друкчије.

Една СЕНТ ВИНСЕНТ МИЛЕЈ

УСРЕД НИЈЕДНОГ МЕСТА

+++

Време не олакшава; све си слагао мени
кад си рекао да ће и бол мој да отпише!
Недостаје ми чак и у вапајима кише;
желим га у осеци, и плими кад је смени;
Ове године лишће у диму ветар шири,
топи се стари снег са сваке стране гора;
последња година горке љубави остати мора
срећна у моме срцу, и мисли да ми смири.
На хиљаде је места овде, куд стрепим често
да одем - толико је успомена, до јуче.
Ушавши с олакшањем на неко тихо место
где нису били лице његово, нити стопе,
ја кажем, "Овде нема успомена што муче!"
И станем, скамењена, и сетим га се опет.

ПЕПЕО ЖИВОТА

Љубав нестаде, напусти ме, дани су налик један другом;
јести морам, и спава ми се - и ове ноћи, зар све присних!
Али је сва лаж, ах! - још будна, слуша ударце сата, дуго!
Па ти дани су овде опет! - са сутонима својим блиским!

Љубав нестаде, остави ме и не знам шта да чиним више;
ово ил оно, све што хтеде, постане исто кад се предам;
али сад ствари у зачетку напуштам, пут свој, тај жлеб,
бришем -
сва је корист у том колико далеко могу, још, да гледам.

Љубав нестаде, остави ме - суседи зајме, навраћају,
живот се губи навек као шушкање миша у дну суђа -
и сутра-дан, и сутра-дан, и сутра-дан у истом крају
биће улица ова мала, и иста ова мала кућа.

ТАВЕРНА

Памтим таверну малу
под круном брда високих
где је седео дуго
свет један сивооки.

Ту тањир беше пун,
и чаше топе студ
народа сивооког
што узне се на суд.

Снен беше звук путнику,
крај пута сан је - зар не?,
ал ја волах пред поноћ
да згаслу ватру царнем.

Око, помодна игра сад је -
ал свему добром што знам
научише ме два сива ока
у један давни дан.

ПОПОДНЕ У БРДИМА

Ствари би мене радовале
под сунцем што ме гледа!
Хиљаде цветова дотакла бих,
не убравши ниједан.

Док гледам људе и облаке
тихо и без безнађа,
док гледам ветар поврх трава,
и како влат се рађа.

А када светлост затрепери
коју расипа град,
означила бих свој нов посед,
и сишла бих тек тад!

ГРАДСКО ДРВЕЋЕ

Дрвеће уздуж градске буке
чува трафике с возовима,
чини слатким и меким звуке
ко над сеоским гроздовима.

И људи стоје у сенама,
изван пљуска, не сумњајући
да чују јеку што прелама
песму крошње на родној кући.

Ох, лишће тако немо клиже
насупротив врисци градских лажи,
да, ветар видећ како стиже -
знам какве звуке овде тражи.

+ + +

Што усне ми почеше да љубе усне, рашта,
заборавих, и зашто рука од свега тиша
под мојом главом лежи, јутрос; али је киша
пуна духова ноћних, даха који не прашта
одговоре над чашом ослушнуге узаман,
и с бојазни у срцу болни се мир покреће
непознати дечаци да опет, можда, неће
обратити се мени, пред поноћ, у сузама.
Стога самотно дрво у зиму стоји дуго,
и не зна куд нестају птице, једна за другом,
само зна своју грану да, тише но пре, њише:
не умам рећи када љубав дође и оде,
на летњи пој у мени успомене се своде,
док, све више, у мени певања нема више.

+ + +

Еуклид гледа, сам, Лепоту, нагу.
Нека брбљивци о Лепоти ћуте.
Нек потрбушке легну врх тла, путем,
нек мисле, зуре у ништа, на трагу
компликованог говора без краја
о облику што линије оснажи;
ослобођење прави херој тражи
од везаности празне, све до сјаја.

О слепи часу, свети страшни дане,
кад су визије знале да рашчлане
светлост! Еуклид разазнаје, сам,
Лепоту, нагу. Срећни су сви они
што издалека зачуше, њој склони,
тешку сандалу што лупка о кам.

ПЛАВОБРАДИ

Ниси морао на та врата, али...
Уђи сад, види на шта лаж је спала,
с преваром... Овде скритог блага фали,
нема огњишта, нема огледала
за мртву жену уместо истине,
ни похлепности, ни тужних победа,
и све што видиш... Гледај, опет гледај
ту празну собу, пуну паучине.
Још, ван живота, настављам га, сама,
да нико не зна за то, немилице;
Ти си ван мене, колико и тама,
на овом прагу толико си стран,
да не бих никад да ти видим лице.
Садашње, право. Тражићу нов стан.

+ + +

И ти умрети мораш, да те заволи трава,
стаће сва та лепота усред ниједног места;
права, витална рука, та савршена глава,
то тело од челика, јер апетит не преста
Смрти, и као испод познојесењег мраза,
ко сваки лист са гране бићеш мртав, не мање
него листићи коже, збрчкане до пораза,
уштављене и туђе, док чека распадање.
Ни љубав моја неће још часак да ти да.
Упркос тој љубави, дићи ћеш се из сна
у светлост, и лутати дуж зрака, као слеп,
мрачан ко занемарен цвет што у вир увире,
у твари која не зна како си био леп
и вољен изнад свега другог што умире.

+ + +

Још цигарета само да догори,
још један мали трен и крај је свему,
док не отпадне пауљ на мушему,
док ватра с копљем хитнутим се бори,
са цез музиком помешана смешно,
сломљена сенка док плеше на зиду,
док дозвољавам сећању и виду
твој лик што сан ми посећује грешно.
А тад - заувек - збогом! Сан је готов.
Забрављати могу твој лик потом,
боју и изглед, знане и насумце,
ни осмех, ни реч што би да забунца,
ал у твој дану овај трен је сунце
над брадашцима, по заласку сунца.

ЈЕГУЉАСТА ТРАВА

Неважно шта сам рекла, али
то стварно волим кад се збије,
када поплави киша залив,
и јегуљасту траву скрије;
звезкава љуска лежи, бледи
ивица плиме, све линије
самотне плаже да пореди:
јер ништа на свом месту није.

ПИР

Пила сам свако вино.
Последње као прво да је.
Схватих, ниједан мех истином
не толи жеђ што траје.

Загризох сваки корен себи.
Биљку што би ми нуђена.
Али ниједна воћка не би
чудесна као жуђена.

Пасуљ и грожђе већ и
трговца свог пронађу:
мени је сувих уста лећи
с мојом жеђи и глађу.

УСПОМЕНА

Тек кишни дан ил два,
кулу где ветар дува:
све је што имам од тебе ја -
ни пола да сачувам.

Поздрав венчаних парова,
корака врела, редом.
Прстен купини дарова
пурпур осенчен кредом.

Сећам се три-четири ствари
на које горду реч си свео,
док носио си капут стари
ко јорган, црно-бео.

Тек кишни дан ил два,
горка реч осамице.
Па зашто те се сећам ја
као певања птице?

ЕЛЕГИЈА УОЧИ СМРТИ

Биће ту ружа, горског цвећа свелог,
кад будеш мртав, а под раком мук;
ал зачуће се с јоргована белог
радишних пчела сунцем чвршћен звук;

Још, биће мрачно, киша ће да пада,
па ће да стане. Још, стајаће тврдо,
јато врабаца, мноштво оштрих брада,
стадо оваца над зеленим брдом.

Пролеће неће јесен спотицати;
мало ко знаће да некуда крећеш,
сачуваће се плуг што бразду прати
али стопала твоја над тлом неће;

стока што пасе, нити трава гола,
неће схватати да си мртав, да је
све бескорисно, ко теретна кола
што дрежде поред нахерене стаје.

Ох, све ће проћи са проласком тела,
осим то мало лепоте, не твоје,
једино светлост заједничког врела,
и само љупкост камена, још, стоје!

ПУТОВАЊЕ

Шине одводе далеко у даљ,
а дан је празан, јер брбљање иште,
још нема воза за свагдашњи дан
у којем чујем шапате што вриште.

Ни ноћу нема возова што оду,
још ноћ је лука сну што не одмара,
док гледам рујну жераву на своду
и мотор чујем који срце пара.

Моје је срце топло са другима
јер боље не знам, нит их око виде;
још нема воза који ја узимам,
а небитно куд иде.

Белешка о аутору

Една Сент Винсент Милеј рођена је 22. фебруара 1892. годне у Рокланду, држава Мејн, као кћи учитеља Хенрија Толмана Милеја и болничарке Коре Лунели. Њено средње име, Сент Винсент, потиче од имена болнице “Сент Винсент” у Њујорку, и дато је из захвалности, због тога што је у тој болници њеном ујаку, уочи њеног рођења, спасен живот. Године 1904. њена (“јака и независна”) мати се званично развела од (кажу мемоаристи, “распусног”) мужа, да би реализовала финансијске захтеве алиментације, мада су супружници живели раздвојено неколико година унатраг. Са своје три кћери, Кора се сељакала из града у град, често живећи, и зависећи, од помоћи пријатеља, али никада без обавезног пртљага класичне литературе коју је често читала деци. Напокон су се скрасили у граду Камдену, на имању Корине ујне. Тамо је Една завршила средњу школу, зарана показујући књижевни дар, најпре сарадњом у школским, а онда и у градским часописима. Покушавала је да студира и клавир, али су учитељи клавира сматрали да су јој шаке, за једну пијанисткињу, одвећ мале. Године 1912. добила је другу награду за поезију на једном градском такмичењу, после чега је настао скандал који ју је учинио познатом; наине, превладало је опште мишљење да јој је учињена неправда, јер је имала најбољу песму. Кад је чула ту песму и Еднино рецитовање, уз пратњу клавира, јавила се Каролина Доу, имућни мецена, која је песникињи платила школовање на Васар колеџу.

Године 1917, после дипломирања, песникиња се преселила у

Њујорк. Населила се у уметничком кварту Гринич вилиц, где убрзо стиче песничко име, збирком песама “Ренесанса и друге песме”. Томас Харди ће, ускоро, рећи да Америка има две велике атракције: небодере и поезију Едне Сент Винсент Милеј. Живи боемски, уз бројне, до краја нереализоване, везе (социјалиста Флојд Дел који је, накратко, укључује у рад своје партије, песник Артур Дејвисон Фик, уредник Адолф Робертс који објављује њене приче под псеудонимом Ненси Бојд итд). Године 1920. проси је, безуспешно, критичар Едмунд Вилсон. Године 1921, као сарадница часописа “Ванити фаир”, путује у Париз где упознаје вајарку Телму Вуд, са којом такође има романтичну везу. Године 1923. постала је прва жена која је примила Пулицерову награду, додељену за збирку “Ткалац харфе и друге песме”. Исте године, удала се за успешног бизнисмена Јуџина Бојсејејна, четрдесет трогодишњег удовца, са којим од 1925. живи у Аустерлицу код Њујорка, на фарми Стиплтоп. Њихов брак био је “отвореног” типа, јер су обоје имали друге љубавнике. Најсталнију везу, између 1929. и 1930. године, имала је са песником Џорџом Дилоном, с којим је, заједнички, написала неколико сонета и превела Бодлерове “Цветове зла”. Године 1927, она је ухапшена у Бостону, на демонстрацијам у знак подршке италијанским анархистима Сакоу и Ванцетију (којима је посветила и два своја сонета). Током рата, а нарочито после нацистичке окупације Француске и јапанског напада на Перл Харбур, писала је пропагандну поезију. Године 1943. добила је Фростову медаљу за допринос америчком песништву.

Године 1944. имала је јак нервни слом од којег се, дуго, није могла опоравити. Њен муж је умро 1949. године, од канцера плућа, после чега песникиња почиње неумерено да пије, због чега је хоспитализована. Но, неколико месеци касније, враћа се у Стиплтоп, где живи сама, како запажају мемоаристи, “стојички”, радећи на наредној песничкој збирци “Жетвена мисао”, која ће се појавити тек после њене смрти, 1954. године. Деветнаестог октобра 1950, пронађена је мртва на дну кућног степеништа - разлог смрти, тада, није утврђен, али се претпоставља да ју је задесио срчани удар.

Превео Владимир ЈАГЛИЧИЋ

Јован ЗИВЛАК

ПАРАЛАКСЕ (2)
Листићи из Скитије

***

Налазим се у Д. у старом граду на мору. И поред необичне историје, дуге комуналне независности и озбиљне књижевности у касној ренесанси и бароку, делује опустошено. Као напуштена оскудна соба по којој се врзмају радозналци тражећи да опште са духовима и сабластима прошлости. И ја очекујем више. Хтео бих да осетим сенке културе и гласове уметности. Ништа од тог, осим летњих фестивалских уметника који хистерично проглашавају своје ситне спектакле догађајима сезоне.

Преко дана, тамо где се ноћу чују гласови и звукови позоришних и музичких уметника, налази се пијаца. Силазим поред ње спуштајући се на главну улицу по којој се крећу домаћи и страни гости, који шетају по каменитом тлу које су негда, ваљда, газили, наводни, госпари. Стварност локалног становништва је по свему депресивна, тривијална. Продају собе, терасе, прозоре, море и истовремено се боре са незаситом децом која то хоће одмах да потроше. Слушам те спорове свакодневно и видим како иза наводне лепоте и ужитка трепери тамни нерв преживљавања. Тако је, ваљда, било и у прошлости, само су околности биле другачије.

Ручам са Ц у ресторану у старом граду на врху степеница. До нашег стола седи бивши високи комунистички и државни функционер и надреалиста КП, који се прво одрекао књижевности, па потом и историјске улоге. Не познајем га лично. Многи у њему виде необичну културну и моралну личност, интелектуалца изван опште мере. Он је овде на одмору, игра тенис и покушава свом старачком сутону да дода још понешто од екстазе живота. Некада је био герилац, па генерал.

Прилази нам однекуд млади познаник који ми изражава поштовање. Није особа од културе. Али, сваки пут кад ме види озари се и почиње да ме обасипа пажњом. Ваљда је и њему она потребна и помало сам збуњем, не осећам се пријатно ни у једној

ситуацији прекомерности. Познаник говори нешто гласније. Покушавам да га утишам.

Надреалиста гледа према нама са негодовањем, презриво. Говори полугласно и сикатаво о младим људима, обраћајући се тобож својој саговорници за столом, а у ствари то што говори упућује нама. Чангризаво и стегнуто. Помислим, он је увек заповедао, тога се док је жив неће одрећи.

***

Кад год ми телефонира из села, мајка ме пита имам ли шта да једем. Одговарам јој уобичајено да је све у реду. Потом се распитује о здрављу. Настојим да је ободрим и да ведро коментаришем ствари, да је разуверим да не брине. Разговор се потом води углавном о породици. Желео бих да разговарамо али нас невидљива граница раздваја. Наш разговор је једна врста понављања, покушај да се обнови прошлост и да се очувају везе које се заснивају на биолошком рођењу и одрастању под надзором родитеља. Као да плашљиво проверавамо да ли су везе покидане, да ли сам то ја нечији син, неко ко је рођен и каква права из тога произилазе. Разговарати о оном што сада јесмо, раздвојени као индивидуе које су те везе раскинули, где се син поново рађа као издајник у окриљу индивидуације у океану културе, где ствара друга порекла и друге везе, значило би обесветити нешто дубински непојамно што је остало у морфологији тела и његовим запретаним језицима. Али то се стално обнавља као парадокс. Мајка је близина која је постала странац, утерусна топлина и заштићеност која је одбачена. Постоји још само као нешто усвојено, али и прекинуто, опљачкано што га као себична животиња препознајем на свом телу. То животињско поричем, оно постаје сабласт пред етеричним виртуалним језиком у чијим се прошивцима још чује очајнички плач оног који је заувек изгубљен.

***

Путујем са групом уметника у Мађарску. Тамо би требало да одемо до СА да одржимо књижевно вече, потом у Б да читамо песме на радију. Известан осећај лакоће, уживљавање у улогу да сте неком потребни, да продајете своју уметност. Комуникација у аутобусу је усиљена. Има и глумаца. По преласку границе стајемо поред ресторана, близу неког насеља. То је ваљда уобичајено стајалиште, јер према аутобусу се упућује неколико мештана. Носе торбе и нуде робу у замену. Траже пиће и фармерице. Двојица из аутобуса погледају њихове торбе, затим их презриво изгурују напоље. Покушавају да их шутну. Кажем им да то не чине.

Сусретао сам више пута наше људе како се с презиром обраћају становницима источних земаља, социјалистичкој сиротињи. Имам утисак да ће нам та охолост бити враћена.

***

Долазим једном месечно на село да видим мајку. Имам осећај жалости, али за оним што више не постоји; за стопљеношћу са стварима, са природом, са животињама, са бегствима и усамљеностима у којима сам стварао своје тајне химере, за пријатељствима којих више нема, иако пријатељи постоје то нису више оне особе које памтим. Све се променило и населило туђим стварима, звуковима и хладноћом. И наша стара кућа се променила. У њеном двориштима нема ни духова оних драгих звери чија сам имена данима извикивао.

Даљина не постоји, то је губитак осећања блискости, препознавања, опуштености пред духом места које те је наклоњено штитило и позивало да отворених очију упијаш чаролије постојања.

Постоји осећање које повезује и које ствара припадност и када се то прекине остају крхотине, остају рите поцепане душе и ишчезава негдања алхемија живота. Та осећања, ти трагови повезивања сада су немушти и без снаге да се покрену, сада су попут тихих трептаја у уму, немоћни да обнове изгубљено време.

***

У посети ми је прозни писац из Пољске. Главни је уредник часопис за књижевност НЊ. Пошто сам уредник у П, требало би да се договоримо о евентуалној сарадњи. Биће потешкоћа да се наши текстови преведу на пољски, у супротном смеру има решења. Не знам да ли ћемо постићи договор. Заборављам на то и позивам ЈГ на ручак у солидан хотелски ресторан у великом парку.

Жали се како у Пољској има проблема и како често нема меса. Покушавам да га разумем. Предлажем му оно што бих ја најрадије поручио. Он прихвата. Келнер за почетак доноси укусну и богату чорбу. Он је посматра неколико тренутака и потом почиње да плаче.

***

Људска природа је исторична, али је сасвим извесно да искуство историје и културе не помаже људима да постану бољи. Свакодневно сам посматрао како се међусобно сукобљавају због било чега. Мали поводи били су довољни да изазову реакције, размену удараца и окрвављена лица. Поглед који је прелазео допуштене границе, пробијао анималну ауру, по извесном уверењу подривао интегритет, вређао нечије осећање личности, власништва, породичних или друштвени вредности, претио да ће угрозити нечију доминацију, позицију вође група... Нешто атавистичко избијало је из потребе да се људи обрачунавају физичком силом, вишеструка побуна против текућих правила и афирмација старијих, архајских, родовских... Сукоби су се разрешавали пред кафаном, биоскопом, фудбалским игралиштем, школским двориштем или на улици.

Одмах би се скупила гомила радозналаца и нико није покушавао да прекине спор, да смири разјареност. Уживали су и подстрекивали двојицу увучених у клопку, све док њихова туча не би постала гротескна због исцрпљености.

Свакодневно сам посматрао како очеви туку децу, потом и своје супруге. У томе је било сурове и неприхватљиве мере, наводно моралне, али и распомамљене безмерности, експлозије афекта која је долазила из немоћи, из дубоке повређености и понижености која је особама нанета негде другде.

И животиње су биле део тог насилног космоса. Ако су их кажњавали, кажњавали су их због захтева које ове нису умеле нити могле да испуне. У кажњавању је било надреалне горчине, скоро персоналних емоција, насилничке насладе, као да су та уплашена бића награђивали некаквим умом који је морао поднети казну. Иначе, у другим приликама сматрали су их бесловесним и нису показивали било какву радозналост за њихову интелигенцију. Од мачке се очекивало да лови, а пас је тек понегде постојао љубимац. Ако је то опажено онда је власник био омаловажаван као слабић. Пас је морао бити застрашујући, наводни чувар дворишта. За сваку омашку или штету животиње су сурово кажњаване или чак убијане. Моје је дечачко срце дрхтаво ударало и сузе су ми навирале док су негде у доњем дворишту вршили егзекуцију.

Како год, и кад су поједине објекти насиља напуштани и наводно заштићивани и изузимани из његовог поља, оно се потмуло премаштало и преобличавало, изумевало нове стратегије и заузимало не мање регије но што их је раније поседовало. Нјегове технике су постојале софистицираније и оно се наново појављивало у страшнијим размерама но икад, придружујући се оним непревазилазним модусима који су темељ опстанка.

У том свету нужности где је свет живота изван добре воље, изван апсолутних модуса слободе која нас ослобађа нас самих и наше фаталне самоодређености, упркос свету свести, митовима љубави и разлозима закона, падао сам у дубоку апатију доживљавајући људску врсту као најсуровију и најбешчаснију на свету.

***

Након фестивала СПЈ, кроз главни град Б шетам са анархистичким писцем АМ из северне републике С. Он је један од уредника провокативног и теоријског часописа П из Љ. Писац је криптично барокних песничких књига са тоновима субверзије и озбиљни ликовни критичар који се бави поставангардом и хипермодерном.

Као да је опијен, неуобичајено је агресиван, покушава на главној улици Т, на огради градилишта поред имена председника државе на великом плакату да нацрта знак Сатане. Кажем му да нисам спреман да имам проблема, али да разумем његов бес.

Први пут се суочавам са скоро јавном демонстрацијом протеста против режима. О политичким приликама смо дискутовали,

углавном у становима, кафанама или клубовима, али само са људима у које смо имали поверење.

Режим је неуротичан и на сваки озбиљнији облик отпора и критичког мишљења организује кампање и говори о унутрашњим и спољним непријатељима. Реторика опсадног стања. Тада сам веровао да ће се ствари еманциповати, да ћемо се ослободити већ истрошене и суштински самоподривајуће идеологије и њеног система вредности. Режим до бесловесности понавља инфантилне мантре о вечној верности вођи и идеји самоуправљања. Он нема ни идеолошке свежине ни интелектуалне разборитости, видим ужурбане забринуте старце како се врзмају уверавајући све око себе како учествују у невиђеном историјском експерименту. Ту провинцијску увереност видим у НС и у већини република. Када изађем изван земље тек онда у пуној величини видим колико је читава ствар гротескна. Нико о ономе што режим приказује као велике историјске подухвате не зна ништа. Тек нешто ведрине видим када се сретнем са писцима из суседства, који у нашој стварности виде више облике живота.

Конформизам, облици социјалне државе, могућност образовања, дубоки страх од репресије и комунистичке партије која се у сваком тренутку оглашава да скрену пажњу на своје присуство, одржава овај необични друштвени експеримент. Уобичајени начин обраћања сумњичавом интелектуалцу је у томе да му се скрене пажња да за то што постоји треба да захвали друштву и држави. Свакодневни теолошки докази те врсте одјекују као темељне истине. Друштво као власник живота, партија као његов ум, велики васпитач и учитељ. Она је попут Јонесковог Амедиа, несагледива и укључена у сваку пору живота. Сједињена са великим вођом у једном телу, теологија која стално понавља да је множина једно. Често помислим да вођа тог експеримента никад неће умрети и то ме баца у дубоку резигнацију.

***

У књижевној колонији у К, недалеко од НС, разговарам са песником ВР из З, симпатичним полупијанцем који пише песме у највећој мери сведене на неколико хуморних образаца, понегде са тамним ефектима досетке. Иако у поезији исказује понегде извесну опуштеност, понешто од неконвенционалног цинизма или колоквијалне откачености, у разговорима је помало конфузан и формалан. У једном тренутку ми каже да у Хрватској нема Срба. Зачуђен сам његовом констатацијом и збуњен, будући да смо разговарали о много чему, али никад о Србима. Сматрао сам да са ВР и не могу разговарати о националним стварима, јер има очигледно немачко презиме и мислио сам да га домаће распре не занимају. Рекао сам му да то не може бити тачно, јер то је ноторна чињеница која се званично евидентира и у пописима. Не, одговорио је, то је пропаганда, реч је о хрватским православцима.

Видим да га је тешко разуверити, примећујем након десетак

година да сам се у њему преварио. Али не знам где и како је створио декларисану културу. Какав сентимент је основа његових закључака.

Склони смо да прецењујемо људе. Да у њиховим расположењима и становиштима видимо надмоћ културе која се дистанцира од конструката идентитета, од саблазни предрасуда, од охолости групе.

У 3 срећем различите типове интелектуалаца и уметника. Са жалашћу откривам да су нетрпељиви према Србима. Али, ипак, већина филозофа, неколико писаца и покоји глумац, које познајем, показују високи презир према оваким неумереностима.

Лагано улазим у историју. Обавија ме тамни облак који се уздиже из хиљада реченица које обнављају вечне предрасуде и вечну тугу несавладивих разлика.

***

Поставангардни уметник ФЗ из С држи књижевно вече на ТМ у НС. Он сарађује са локалним поставангардистима и пре вечери они срдечно ћаскају. Немам наклоности према њиховој копистичкој уметности. Поставангарда је једна врста реплике међуратне авангарде. Сада је средиште у САД, Италији, понешто у Француској и Немачкој. Као да је направљена инверзија, тамо где је некад владао експресионизам, сада се појављују варијације на надреализам, и обрнуто. У Америци је прича посебна. Тамо нема искуства међуратне авангарде и сада се сусрећемо са експлозијом изумевања и репетиција од гестова хепенинга, минимализма, поп поезије, језичке поезије, визуалне и конкретне, различитих асимилација технологије, фотографије, филма и мноштва облика дематеријализације уметности у концептуализму до извесног повратка на позиције критичке левице којим као да се авангарда искупљује за њен историјски инструменталистички савез са идеологијама.

За разлику од великих средишта поставангарде, посебно у Француској где је ова субверзивна и критичка и често интервенише у односу на друштвену и политичку ситуацију, поставангарда у нас као да има понизни дух према технологијама славећи их наивистички. Понегде има рефлекса побуне, али то утихне. Поставангарда има највише поборника у С и Х и делимице у НС, и у највећој мери је формалистичка, са много гримаса. Понегде ме подсећа на филателистички дух скупљаштва. Најжешће нападају традиционалну уметност, као да је посао поставангарде да у име некога почисти уметнички коров и да се као чиста и савршена устолличи и рашири по целом пољу културе.

ФЗ почиње књижевно вече, и у уводу каже да му је драго што је у НС али је разочаран што градска чистоћа не функционише и што је град прљав. Помислим, ваљда не очекују они обави посао за њега.

***

Канцеларија једног од млађих градских партијских службеника у НС, који је задужен да контролише часопис П, који уређујем, налази се у самом центру града, скоро на улици. Шетам са НТ, песником из Б и предлажем му да свратимо до ЧКа. Осећам потребу да понешто кажем овом у прилог часописа, верујући да могу да га ганем. Он је провизорно образован и тешко да има диспозиције да разуме ствари високе културе, али је упркос томе арогантан и самоуверен.

Улазимо у канцеларију ЧК, он седи за столом, а изнад је попрсје вође на дрвеном парапету које је тако постављено као да му лебди тик над главом. Призор гротескно и наглашено открива снажну везу поданика и његовог идола. Јасно је да моћ вође почива у уму потчињених. Чујем како ЧК вођу ословаља као Стари. То је охола идеолошка интимизација која позајмљује биолошки језик и која каже: наш Стари, ми смо са њим на ти, ми смо са историјом и са животом на ти. То је језик који је у песничкој форми до екстрема довео ПП, некад знаменити естрадни лиричар, који је написао да више воли вођу него биолошког оца. Да ли је у оваквим превршивањима, која су досегла свој зенит у последњим годинама владавине овог бесмртника, учествовао страх од надлазећих скривених удара историје, да ли се хтело да се са претеривањем освоји и будуће секуларно време и претвори у свето и вечно и да се тако сачувају читаве легије идолатра.

Кажем ЧКу да је изванредно аранжирао попрсје и да је одмах уочљива његова веза са идејама вође. Он се усрдно слаже. После неколико конвенционалних реченица извињавам се и кажем да неодложно морам на неки састанак.

Изазим са НТ на улицу, он се ишчуђава и каже ми да је ризично да се обраћам на тај начин једном апартчику и да не може да поверује да овај није схватио иронију.

***

ТШ, један од најугледнијих песника из С, криптичан, лудистичан, реистичан, како каже тамношња критика, ужива велику пажњу и код нас, иако сам према њему скептичан. Он није песник интелектуалац, једна је врста авангардисте без социјалног нерва, али са прастаром романтичарском фасцинацијом према чудесном и необичном. Фасцинирају га речи. Нјегови текстови подривају конвенције и доводе у питање логику норме, уланчавају се по унутарњим паралогичким везама, значењима, звуковностима, рефлексима боја, али и према конструкцији нарације која ствара необичне метонимијске слике и сижее.

Разговарамо на фестивалу СПЈ о поезији. Каже да је поезија у Србији разуђена и да је зачуђен богатством различитих књижевних карактера. Жали се да је поезија у С, тамо где делује, редукована на неколико образаца и да је књижевни амбијент оску-

дан. Кажем му да овде код нас влада уверење да је код њих ситуација боља него у нашој књижевности. Изричито одбија да потврди такве утиске.

Настављамо разговор касније за столом у хотелу где одседају фестивалски гости. Каже да има лоше искуство са извесним предметима. Недавно је био у неком дому у С на балкону. Пришао је државној застави и она га је скоро повукла у понор. Спасио се тако што се ухватио за ограду балкона.

Сетим се Бретона и његовог покушаја да увери Р. Кајоа о чудесном као основи догађаја у свету. Ставио је зрно јечма на сто и оно је поскакивало. Није прихватио рационално објашњење Кајоа да је у питању жижак који је унутра смештен у љуску. И застава је, ваљда, поскакивала док је ТШ хватала скривена субверзивна вртоглавица.

***

Погребни тонови распростиру се свуда и читава је земља под веловима жалости и кобне озбиљности. Повремено се чују сирене које опомињу да је умро први човек, непрежаљена и бесмртна надисторијска личност. Идем са супругом улицама НС и у кости ми се увлачи нелагодност. Имам утисак као да ми се верни култу увлаче у срце и покушавају да провере моју оданост, моју ожалошћеност. Стресем се при помисли шта би могли да пронађу. Уредник сам часописа П и од мене се у локалним књижевним стварима много очекује. Очекује се да допринесем општој утучености, да књижевност оживи општи и историјски бол. Знам да се не могу извући и да би свака демонстрација супротних мишљења утицала да ме почисте из часописа. Одани омладинци и врсни комунисти. У таквим околностима, поред свих мојих брига, ГГ уредник листа О из З, тражи да напишем песму поводом смрти друга Т. Поштујем ГГа, посебно због поезије и због наклоности коју ми исказује. Он је убеђени левичар, међутим с њим о мојим уверењима нисам причао. Долазим често у З, настојим да у часопис П укључим многе писце из З, и да створим фронт модерне књижевности у нашој култури. Кажем ГГу да нисам никад писао сличне песме и да сам невешт у томе, да напросто нећу бити способан да му удовољим. Он инсистира и каже ми да су за ту прилику позвали најзначајније песнике из свих културних центара државе и да ће бити незгодно ако се не одазовем. Кажем му да изаберу неког другог из НС, али он спремно одговара како је најбоље да ја то урадим. Затечен сам и не знам како да ствар одбијем без последица, али ми ништа уверљиво не пада на памет. ГГ ме зове још неколико пута, обузима ме зебња да нећу успети да се одупрем и да ће моје одбијање бити схваћено као нелојалност која може да произведе и друге последице. На крају ме из регионалног савеза комуниста зову и подсећају да је време да пошаљем песму. Уплашен сам чињеницом да су и они укључени у процес. Збуњен сам и изговарам да ћу то обавити. Пишем некако ту песму, гледајући да не склизнем у адорацију, нити у хладноћу коју

би ми замерили. Шаљем песму ГГу са горчином, знам да је против мог осећања ствари, да је против мојих уверења. Написао сам претходних година две криптичне песме о уваженом другу са иронијским опсервацијама о његовој бесмртности. Сада сам потписао нешто супротно.

***

Позивају ме из СБ. Глас преко телефона ми народбодавно саопштава да понесем забрањену књигу песника ГЂ о бившем председнику државе. Кажем им да не поседујем ту књигу. Глас ми одговара, донеси је и дођи хитно. Долазим до стамене грађевине СБ у стилу сиве социјалистичке архитектуре начичкане антенама. Уводе ме кроз бетонирано и склоњено двориште до лифта у гаражи и воде ме у малу просторију до мрког иследника. Пита ме за књигу. Одговарам му да немам књигу и да је у питању забуна. Иследник ме оштро опомиње да се не играм и да ако наставим тако да ће ми сломити кичму. Претрнем. Немам књигу, понављам. Вероватно вас је обмануо неки од ваших информаната. Он захтева да се сместа телефоном јавим у редакцију П. и да тражим да секретарица пронађе књигу и да је донесе. Видим хистеричног насилника који ми се уноси у лице и тражи од мене немогуће.

Потом улази још један агент у друштву, како сазнајем, истражног судије. Овај је допутовао из Београда. Траже од мене да се закунем да немам књигу. Док изговарам бесмислену мантру, која им служи, ваљда, да се забаве, они се подсмешљиво загледају.

***

Рат се шири по читавој земљи. Какав год је, оно што чујем спада у домен неописивог. Ја га лично нисам желео и знам да они који га трпе немају излаза. На свим странама има несхватљивих људи, има познаника, негдашњих пријатеља у неочекиваним и екстремним улогама у овом поражавајућем рату. Неки су генерали, неки официри, неки пропагатори. Јасно је да овај рат траје стотинама година, поражени разгоревају своје потиснуте бесове, своје фрустрације. Они који ће бити поражени чекаће нови тренутак.

Већ деценијама срећем једног х писца. Он свакодневно води рат са околином и са мном. Опсесивно наглашава да је Х, да су они били или чинили ово или оно. Не могу да разумем то одсуство утемељености, групу као услов за стицање елементарних привилегија, то имагинарно чији језик условљава и прети, нестабилност која поништава мене и њега. Игноришем, колико год могу, његову вербалну агресију. Релативизујем, тумачим и преводим то у хладном знању, али то није довољно. Рационалност увек пада пред неизмерном тамом. То је овај рат, и он није ништа другачији од европских ратова, од насиља чији карактер видимо овде међу нама.

Нико нас не може подучити и спасти, јер видимо да спаситељи, заправо, само увећавају незнање, уништавају оно што нико не

може сачувати осим нас. Али, све је изгубљено и стаће тек онда кад се исцрпи, када се потпаљивачи уморе, када се лажни саветници и праведници засите.

Покушавам да радим, да стварам. Од принуде илузија које одређују наш живот, једна јединствена која узалудно тражи своје лице. Слушам различите извештаје. Видим неспоразуме, драматичне и кобне. Из престонице од званичних власти долазе идеје о очувању заједничке државе и покреће се механизам принуда да се то очува, а у другим срединама се на потпуно другачији начин доживљава идеја о очувању старе конституције. Рађа се побуна. Консензус се распао. Дубина је исцрпљена и стари страхови су нестали. Избијају нове илузије и нова права. Једна реторика је одбачена и читав поредак старих емоција. То српске власти не виде, али ни други не виде да Срба има у читавој земљи и да то не може да се реши без проблема, као што их ни права побуњених не ослобађају за зло и за спровођење систематског застрашивања и прогона Срба. Отпуштају их са посла, пале њихове куће и радње, политички их развлашћују, стављају их наспрам својих апсолутних националних права, чине их не само сувишним, него и примитивним и недемократичним. Успостављају се две стране и рат постаје стваран и бестијалан.

Сретао сам многе писце, интелектуалце, филозофе у Х и БИХ... који су у својим промишљањима сматрали њихове Србе непријатељима, подржаваоцима комунизма и унитарне државе, њиховим тлачитељима. Ваљда су очекивали да ћу разумети њихове рефлексije, често прожете подругљивим хумором на рачун Срба, да ћу се сложити са nelaгодношћу коју носе и да сам ја њима наклоњени саговорник од кога могу добити прећутну сагласност за гротескну неумереност, коју, тада, још нисам схватао као коначно зло. Рекао сам то једном пријатељу С, писцу и професору у О у Х. Одговорио ми је да претерујем, да не процењујем добро. Када је Х ушла у рат, панично ме је звао. Рекао ми је да је његов опстанак у О немогућ. Србе прогоне и убијају и он једва издржава свакодневи страх и дрхтање. Дошао је у драматичним околностима у НС. Његов бивши пријатељ ЗК из О, политички ангажован у покрету за отцепљење Х, одмах се уселио у његов стан. НН је био потресен, али у мерама између добра и зла, између среће и несреће, држао је да је најбитније што је преживео. Али, његово спасење није зауставило рат ни сачувало многе на свим странама од погибелји и страдања.

***

Члан сам жирија за награду за најбољу књигу на великој међународној манифестацији књиге у Б. Жири је сачињен по мери оснивача, града Б, и нашег удружења издавача. Неколико политичара, који чине већину, и, ваљда, два писца.

Политичарима се жури, под њиховом егидом, коначно, све се дешава, они дају и нешто новца и то треба наплатити. Од почетка рада жирија не показују респект према чињеницама. Немају време-

на за расправу, за нијансе, за књижевност, а ни за мишљење оних који немају моћи. То се, наравно, понавља, у највећој мери и у новије доба и реч је, заправо, не о конституцији, него о антропологији. У нашим условима човек коме је дат мандат то схвата као отеловљење моћи и он не жели да је дели и ту пада свако начело мишљења. Политичари, без узбуђења и без сумњи, предлажу књигу политичких записа доминатне и утицајне ултралевичарке, која је те текстове објављивала у једном магазину у Б. Покушавам да увећам број предлога и да створим код предлагача осећај одговорности и недоумице. Видим да ствари иду у супротном смеру.

Изразим у паузи у предсобље и директор удружења ЛЛ ме скоро на коленима моли да издржим и јер он не сме да им се супротстави, али је питање части удружења да награда буде додељена са осећањем одговорности за праву књигу. Кажем му да је јасно да сам у мањини и да нема изгледа да ствар доведемо до разумне мере. Он ме моли да покушам. Одговарам му, једино што могу да учиним је да одложим одлуку до следеће седнице и у међувремену да иступим из жирија, све остало је, нажалост, комедија.

***

Срећем АА на улици. Рат траје и многи протестују против српских власти, против рата и недемократичности, против ауторитаризма. Пита ме шта радим, одговарам му да правим књиге, да пишем. Усплахирено и помало огорчено ми каже да је очекивао да то све оставим као знак протеста против рата и против власти. Не подржавам рат, али исто толико знам да је он мотивисан многим замршеним околностима и да је његов дивљи ум изван контроле, као што знам да је, истовремено, изнуђен и да се њиме, у великој мери, управља вољом великих.

Као и многим тренуцима историје у рату малих не одлучују они сами, њихова улога и размере победе и пораза посредовани су вољом моћних, а њихове намере су за нас, који смо предмет рата, нејасне.

Одговарам му да је једини начин који ми преостаје је да радим, и да ме моје очајање и разумевање ствари доводе до тога да ову екстремну ситуацију прихватим као писац. Кажем му, књиге су доказ који показују да постојим. То не могу да жртвујем ни због себе и ни због оних који још увек у то верују. Он се збуњено удаљио од мене.

***

Стојим на балкону, после подне је, месец март, иако ретко излазим из полусеновитих соба мог стана на трећем спрату.

Претходне вечери стигао сам касно кући, путујући колима од С преко Б, па старим путем преко Фрушке горе, слушајући возача како панично најваљује да ће управо у тим тренуцима почети бомбардовање. Тешим се и држим да је то невероватно.

Чујем снажну експлозију, долази са леве стране од улице у којој станујем. Све се потреса. Не знам шта се заправо дешава. Из књижаре С ме зову и кажу ми да је почело бомбардовање. Кажем им да не верујем да је реч о томе. Касније ћу бити потпуно разуверен. Бомбардују многе градове и насеља, саобраћајнице, војне објекте. Велики број цивила гине. Води се необјављени рат. Беспремерно насиље гура Србију у неверицу, панику, страх.

Заслепљен сам знањем Запада, књижевношћу, филозофијом, уметношћу. Напросто сам превидео да постоји други Запад, доминатнији, одлучујући и да он управља нашом судбином. У текућој драми почео сам потресено да схватам његов цинични ум и сваку врсту еманципације, сваку врсту кретања као борбу, насиље, смрт. А само неколико тренутака пре тога, видео сам Бодлера као естетског човека побуне. Који учи од парија. Нисам разумео да је он увећан до прекомерности да би ме свет у коме је он живео преварио, завео и учинио бесловесним.

***

Читам повремено Кафкин Дневник. Његове рефлексије су луцидне и о јеврејству и о филму, позоришту, авангарди, пријатељству, читању, породици итд. Спрегнута бриткост. Убрзање, па потом кружење око ствари. Нагло осветљавање или досада која се саопштава као драматски ефекат. Потпуно супростављена својој супстанци.

Кафка је мајстор односа, довођења ствари у везу, стрпљивих описа и неретко јасних закључака. Он ме надахњује док размишљам како ћемо ја и Ц преживети, како ћемо доћи до новца за живот у пакленим данима где Нови Сад свакодневно бомбардују. Нема продаје књига. Издавач у којем радим скоро да нема прихода.

Тражим странице где Кафка пише о рату. Не налазим их, као да је игнорисан читав тектонски потрес једног изгубљеног света. Или је наш издавач изоставио његове рефлексије о рату, због тога што је Кафка могао у извесним тренуцима бити црно-жути патриота. Поколебан сам. Наилазим само на фрагмент где у Праг доспева вест о објави рата Србији. Кафка је узнемирен и трчи преко трамвајских шина. Не сећам се више где.

***

Сирене најављују бомбардовање, Ц и ја остављамо све у стану: мачке, незавршен ручак, полуотворене књиге. Остављамо наш унутрашњи крхки живот који је сада подривен и апсурдан. Прелазимо улицу, чујемо потмулу буку авиона. То нас потреса данима. Чују се експлозије. Пао је један, други, трећи мост. Има и цивилних жртава.

Пролазим ходником наше зграде. У близини експлодира ракета. Врата се од притиска савијају у лук. Сусетка која се затиче у ходнику, полако склизне на тле, обезнађена. Прозор у нашој соби

окренутој према Дунаву, пуца.

Наше склониште је близу реке. Касно увече се љуља као пијани брод. Настаје паника. Деца плачу. Грчеви на лицима. Узрујаност и пониженост.

Страх ствара срдачност и неспретну сабраност. Људи не завиде једни другима. Крећу се као сенке, лакоћа која укида наглост, насртљивост.

Неких ноћи окрећемо пумпу за довод ваздуха. Уморим се. Рано ујутро пењемо се у стан и стропоштавамо се. Посматрам мачке. Тонем у сан. Шта се заправо дешава. Шта год да је нема упоришта. У циљевима поправљача који иза маске просвећивања спроводе своје намере. Какве. Као да у свему има умности, у шта сумњам. Оно што се данас чини разложним, сутра ће се распасти, померити. Моћ се премешта и својом безочношћу испуњава друге регије, пада у друге светове. И ми слушамо како правда побеђује тиранију и спасава невинне. Нико не би смео да верује у то. Али, неверица слабих ту ништа не може.

***

У драматским временима, појављује се сој људи који се подређује новој моћи. Они се представљају као еманциповани и морално надмоћни. Њихова необична савест им налаже да указују на друге који се огрешују о правила, која они обзнањују. Јављају се и пре но што моћ запоседне нову регију. Као извидница која утврђује правила за нови поредак. То је објава унутрашњег политичког рата, који ако не оствари циљеве, онда следи реални рат који их намеће немилосрдно. Не постоји могућност, ако сте јавни човек, да се колебате или да браните нешто што није у складу са утврђеним поретком вредности. Бићете изопштени. Оклеветани. Чињенице, ма какве да су, морају бити на њиховој страни. Хиљаде пута ће их поновити и сваки пут ће бити ближе, упркос свему, њиховој визији. Историја, морал, демократија, доличност... су конструкције, творевине нових полетних и циничних људи.

Ако сте уморни, скептични, изгубили сте рат. Изгубили сте га, у сваком случају, ако је тако одлучено. Не можете се позивати на универзално право, могу само они, с друге стране. Не можете претити да бисте сачували било коју врсту конституције, могу само они у функцији новог поретка. Не можете водити рат ни у име чега, ни у име крајње одбране, могу само они у име сузбијања рата средствима рата.

Када се суочите с њима са елементарним питањима, потпуно изгубе контролу. Одбацују ваше право на патњу, поричу вашу уљудност, памћење, право да просуђујете... Ваша патња би релативизовала њихову истину, или је порекла. Зато је не прихватају. Могу је делимично прихватити тек када у потпуности утврде вашу кривицу и када је и ви коначно пригрлите. Ваша је обавеза да је не поричете, да је обзнањујете, да њоме служите њима. Начелима њиховог закона, начелима кохеренције њихове визије о добру и злу

и потреби да ваша кривица сакрије њихову, да је учини беспредметном. У име тога није у питању величина кривице, него сам говор о кривици, него саме процедуре које утврђују кривицу, сам језик који се стално обнавља да би је учинио неприкосновеном. Да би се утврдила она се мора увећавати да би се обесмислио сваки накнадни напор да се поништи.

Прекомерност у поређењу са великим европским историјским злочинствима, на чему се заснива историја Запада, иде на то да се без обзира на неупоредивост, створи представа о злу као нечем неодвојивом и суштинском за вашу природу, па ће и оно што нисте учинили, бити укалкулисано као да је почињено. Све води ка томе да се утврди да сте починили неупоредив злочин, не у размерама реалног, него по намери, и из тога следи да је било нужно да се он предупреди. Отуда је свака мера и сваки облик просуђивања који се тиче ваше улоге допуштен, легитиман, а отпор са ваше стране недопустив. Истина коју заступају не може се пропитивати, она је једна и коначна... ако и допусте разговор он ће се одвијати циркуларно, у луку који ће вас вратити на почетак, као код Платона у духу дијалектичке методе... Онда ће вам се рећи, ето, имали сте прилику и дошли сте тамо одакле сте почели, дакле...

***

Поред склоништа где редовно свраћам са Ц током дана и ноћи у време када Американци обично врше бомбардовање циљева у Новом Саду, деца су сместила малог црно-белог домаћег пса. Он је препуштен, тренутно, њиховој бризи која је израз компензације за изгубљено право да стварају свој властити свет, или да симулирају заштинике животињица које држе у својим домовима. Док наоколо, и често врло близу експлодирају ракете и потресају зграде, у склоништу прегледам *Филозофски речник*, који припремам за штампу у С, енглеског аутора СБ. Налазим на одредницу *Интелигенција животиња*, где се спори да ове располажу њоме, јер, како се тврди, основна евиденција за интелигенцију је језик. Има неколико добрих примера који то оспоравају, али, кад погледамо ствари са људске тачке гледишта, ми без евиденције вербалног говора о томе не можемо ништа знати. Мали псић који привремено у општој несрећи забавља десетак дечака и девојчица, доказ је животињске непућености у ствари интелигенције. Сада је окружен љубављу, а сутра када се оконча невоља, остаће на улици и сви ће заборавити да је био у једном тренутку талац очајничке пажње. Он о томе и не слути.

***

Умро је СМ, пријатељ и бонвиван. Последњих година по избијању рата живео је у Аустрији. Радио је у позоришту, кратко на универзитету у НС, писао је књижевну критику, есеј, преводио. Истина, чинио је то ретко. Био је унук познатог деветнестовековног

српског политичара. Сушта супротност. Знао је француски, немачки... играо је тенис, свирао клавир, често је путовао, али, осим једне књиге поетске прозе ништа није више систематично написао. Некакав велики заводник га је држао изван посвећености, библиотеке, рада, спуштао га је на улицу, на терасе, у ресторане... тамо где се наводно нешто велико дешавало... Али то је на жалост, чини се, била илузија. Речници су се мењали, емоције, тела, одоре, мириси и све га је то запахњивало и држало у екстази коју је могао да изазове спектакл свакодневног живота, и његова тамна страна... Није био спокојан, миран. Ни неуротичан. Одређивао га је велики замах тамног меланхоличног клатна. Непостојећи предмет који је недодатно бацао проблесаје у ваздуху. У том трену као да занеми и негде се осети да је био једна врста угашеног песника.

Неколико године пре рата уплахирано ме је позвао телефонском рекавши ми да га зову из СБ на разговор. Не могу то да поднесем, завапио је, приморан сам да првим авионом побегнем у Немачку. Рекао сам му, драги Б, ја већ неколико година трпим њихову шикану, у Немачку ћеш ићи неком бољом приликом, а што се тиче разговора, издржи, не прихватај сарадњу, реци им да не разумеш њихова питања.

Осећао се нелагодно и непријатно у животу. Као да је његов дом био негде изван. Многи који су понекад избегавали да с њим размене реч, сада су се на његовој сахрани опраштали и искупљивали.

***

Поводом књижевности не треба имати илузија, она не може бити више формативни оквир културе и друштвености, не само у домену историјске еманципације или у осветљавању метафизичности самог бића, његових акциденталних својстава у медију језика, суочавања са природом и друштвеним удесима. Књижевност је на маргини, чак и онда кад је оптужујемо да је агенс и инспиратор насиља, сумњајући да је она у својим екстремним идеолошким или националистичким видовима способна томе да допринесе. Таква књижевност, иако је ослобађамо те одговорности, искључиво може бити једна врста ретардације моралног начела.

***

После дужег времена срећем песника ПН у Б коме сам захваљан на негдашњим пажљивим разговорима о књижевности и на интелектуалној радозналости коју сам неспорно дубоко ценио. Не може му се одрећи значај, неколико бриљантних песама, језички и културни напор да говори о нашој књижевној и традиционалној култури и свету, али се, не може, исто тако превидети да су његове песничке визије, које је временом све више умножавао, постале крње, концептуалне као укочене слике, коштане и бескрвне, врло често. Као конструкција која не прима ваздух у себе, превише кул-

турне азбуке и историјских сабласти, као да га овај језик, с ове стране, његово хрипаво дисање, није дотакао. Тражим му песме за ЗГ. Даје ми његов тек изашли роман са захтевом да га прикажем, па ће ми тек онда дати песме. Срели смо се стотинама пута. Тај тон сам и раније примећивао, сад ми већ смета. Узимам роман, одлучан да га ни не погледам.

***

Угледам песника ПН на међународном скупу књижевника у Б. Седи у полутамној сали, заваљен у седишту као неко коме је стало до свега, посматра. Учтиво ми се јави, промрља фразу, коју се не трудим да чујем. Потом излази. Излазим и ја, јер је већ крај читања. Видим разлог његовог доласка. Изабрао је писца на чији језик није преведен. Песник је из Р. Чест је гост овде. Увек изгледа као да је тек сишао са воза. Потом ће следити преговори, дубина која заводи, љубазност са загонетним смешком, прекомерна срдачност, метафизичка замишљеност над јеловником, мистификације, да, да итд. Вештина која га ни под старе дане не напушта. Да ли се тако купује вечност. Да гледам у очи оног који ме никад неће разумети и да очекујем да управо он покрене хрпу анђела који ће ме узнети на небо.

***

Разговарамо о књизи страног писца у Б. На великој културној приредби, на штанду културног центра земље његовог пребивања. Нас тројица. Поред мене су ГГ, критичар и ББ, издавач и писац који говори у емоционалним фигурама и наглашено усрдније него што приличи неком ко хоће да важи као књижевни и интелектуални фаворит у српској култури. Зашто мисли да је такав тип дивљења начин да нешто кажемо о неком ко живи у свету. Иритиран сам и не могу да слушам ту неодмереност. Помиње међу свим стварима, као битно, руке писца које су га фасцинирале. Њихову елеганцију, суптилноћ. ББ драматизује, покреће своје мршаве шаке лагано их њишући у ваздуху с некаквом магловитом жељом да призове предмет свог говора. Сетим се да постоји сведочанство о томе како је Хајдегер говорио о рукама фирера. Поређење је прејако, али је однос глумачке понизности и неумесне емпатије сличан.

Видим јасно да ББ све време говори о себи. Величина оног којег жели да дочара је, заправо, његова жељена величина, и он хоће да нам каже да ми то не видимо.

***

Модернизам је рачунао са привилегијама откривења у људској култури, историји, стању човека. Од унутрашњих до спољних. Његово осећање значаја и значења парадокса субјекта, друштвености, модерне културе, историје као еманципације, али меланхоличног

конзервативизма - било је у бити просветитељско и прогресистичко. Он је рачунао са смислом, иако је изражавао свест о опасностима које угрожавају модерног човека у његовом препуштању моћима технике, модерне културе и друштвености. Авангарда је ову амбивалентност у великој мери пренаглашеним еманципаторским витализмом отклонила и демегафизиковала и деестетизовала. Романтичарска матрица је у оба случаја била тло одакле се идеологија новије уметности развијала и екстремизовала. Видовитост поезије се преливала од ослобођених потенција субјекта, знања, несвесног, до открића потенција и структурираности језика по принципима несвесног и симболичког рада унутар културе. Та видовитост није порекнута у савременој култури, али је пригушена, зато што оно што поезија може видети није пресудно. С друге стране, поезија је растворена у гестовима масовне индустријске и глобалне културе као јефтин зачин. Ваља имати на уму да су у раном модернизму масовна култура, техника, као и медији били у почетној фази открића и примене. Лиричност масовнокултурних, као и контракултурних продуката, иронија, побуна, естетизам, ексклузивизам, инцидент, езотеричност, мистичност, отпор према владајућим конвенцијама, авантура, примитивизам... све су то вредности које су преузете и опљачкане од поезије или од уметности уопште. Наравно, појављујући се као посебна формативна и идеолошка сила на сцени савремене двадесетовековне културе масовна култура и контра - култура су потом пацификоване и асимиловане универзализујућим умом новца.

***

Постоји једна врста универзитетских професора која се по мотивацији самоизабраности инсталира у актуелну књижевност са надмоћним жмиркањем које значи да су засели за судијски сто поред којег не можете проћи без последица. Њима се подређују књижевници и фарисеји који очекују да буду прихваћени и смештени у одговарајући претинац, што с једне стране потврђује изабраност судија, а с друге право на комфор текућих књижевника који се устоличују на основу њихових процена. Тај брак се озваничава и у масовним медијима, где професори нетрмице, наводно, надгледају тврду књижевну грађу. Такав брак ни у прошлости, у највећем броју случајева, није показивао доличну умност. Критика оличена као надмоћ утврђују територије књижевности са осећањем изабраности и непорецивог права да промовишу или релативизују. Та веза дубоко тривијална обнавља се свакодневно или сваке сезоне као ритуална потреба моћи да установи поредак и систем вредности у свету књижевних творевина. Свет се мора учинити прегледним, а заслуге се морају учинити доличним, ствара се симулација поретка која се приказује као таксиномија заснована на чврстим начелима.

Књижевна наука не располаже поузданим мерилима, ни онаквим каквим располаже хемичар који одмерава квалитет сира.

Међутим, процене такозване критике се уважавају као да у њима нема ничег релативног, засењујућег или проблематичног. Поједине књижевне особе са тим судовим живе као да су непорециве. То се подржава од бесловесности средње класе писаца који служе као потпорњи у тој, често, провизорној конструкцији, па потом од књижевних лумпен пролетера. Иако се критика не може одржати на основу унутарње логике и аргументације, она се понаша као таква, а у суштини њена уверљивост почива на трансцендентном ослањању на политичку моћ. Ако покушавате да исмејете професоре, што би било нужно уколико поштујете књижевну интелигенцију, суочићете се са политиком и са моћи која штитећи поменути књижевност, штити своје право да интервенише у њој и да се преко ње репрезентује. Брак као у доба јуре. Те ликове смо виђали и пре неколико деценија, нескривено су изговарали своје мантре да би управљали књижевношћу, да би утицали и обликовали идеосферу. Сада је исто, још интензивније, али скривено наводном слободном вољом, такмичарско победничким књижевним умом који тобож најсуштинскије изражава дух демократије. А ова се изражава као потчињеност књижевности редукцијама неколико овешталних принципа, визијама надахнутих апартчика. Игра са формом, игра са конвенцијама, игра са текстом, тамни свет, технологија, историја и традиција тралалла. У највећој мери иза ове овештале граматике стоји партијска повлашћеност, бесловесна убеђеност да се одлукама из сенке може обликовати дивљи логос књижевности. Али, шта је са стварношћу књижевности, оним иза, да ли ће се спасити, оно што даје право да се пробије у таму времена, моћи, у хладноћу која освешћује, која указује на миријаде гестова безнадног самопотчињавања, језика који прекида сваки контакт са фараонима клањања. Има ли осим игре и шупљих појмова ичег другог. Или смо осуђени на фелтон у коме ћемо још једино моћи да препознамо порнографске истине нашег јединог живота.

***

Језик је биће књижевности, али та формула има своја ограничења и своју кобност. То је идеја подривена већ у романтизму. С дуге стране је другачије кретање, рекао бих вишесмерно, без илузија да постоји скривена истина бића, смисла, као неке врсте разрешења загонетке нашег опстанка. Књижевност се ослободила тих илузија и осудила себе на депривилегизацију, на један од дискурса у пољу култура са посебним својствима, на секуларизацију, на дијалог, апропријацију, на самопроблематизовање, иронију, скепсу, на историчност и на још дуги низ пропозиција и заблуда и принуда које долазе из друштвености. Не видим у књижевности ништа свето, нити било коју врсту повлашћености. Поезију разумевам као сензибилирану културу, као особену творевину језика, писма, као и његових метафора, где је синтакса, такође, једна врста поетичке идеосфере, где је ритам хомологан морфологији културе. Разумем екстремизам авангарде као провалу самосвести,

утопијског дискурса, посредно промишљање улоге, смисла и поступака песничтва или уметности. У томе нисам био наклоњен оним видовима формализација које прекидају сваку врсту референцијалности, као ни оптимизму утопије. Нема спора да је знак нестабилан и да песнички текст ствара своју унутрашњу мотивацију, али исто тако је неспорно да књижевност посредно или непосредно води разговор са својим временом и са конструкцијама култура. О тим напетостима сам сматрао да морам да размишљам, свестан чињенице да поезија нема свој завичај, она га, у крајњем смислу, производи.

***

Говорим о књизи песникиње ГГ у МС. Тумачим њене језичке гестове. Држим да писац не може у потпуности да контролише учинке текста. Да не влада премисама ни ефектима писања. Ако би то било могуће, онда би напетост између текста, писца, тумача и читаоца била укинута. Биле би укинуте и њихове улоге, као што би била укинута потрага за истраживањима, разговором као формама културе.

Заступам да песме сугеришу једну врсту конфликта између субјекта и света. Напетост се указује у односима према битнијим институтима природе, друштва. Подрива се биолошко мајчинство, субјект га препознаје и прихвата накнадно тек у хоризонту културних конвенција. Овај расцеп са својим спољним и унутрашњим конвенцијама је најдоминатнија тема ове песничке књиге.

Након завршетка књижевног матинеа песникиња недвосмислено демонстрира своје незадовољство оним што сам говорио. Подсећа да публику чине њене колеге са посла и да су то већином конзервативни људи и да она не жели да се на тај начин говори о њој.

Јасно ми је да сам преценио публику, помислио сам да говорим у установи књиге где ће публика препознати и прихватити конвулзије модерне културе. Али ми је још јасније да песникиња није у стању да поднесе то што пише.

***

Критичарка ПП, након књижевне свечаности полази с нама неколицином, прозним писцем ВВ, критичарем ВГ и песником ЋС са намером да седнемо у неки од кафеа у центру Б. Сматрам да је добро што нам се придружила, иако, немамо нарочито блиске односе и мада често показује, што се мене тиче, необичну наклоност за извесне савремене ауторе који по свему носе знакове културне инфериорности. Али, у овом случају, заслужна је што је писац, чији сам издавач, добио једну од многих награда. Држим да ћемо о понечему поразговарати.

Улазимо у кафе клуб уз помоћ пропуснице којом располаже наш пријатељ. Наручујемо пића, а критичарка тражи пиво од пола

литре. Јасно је да у овом клубу, с обзиром на дизајнерску семиотику, такво пиво не може добити. Она инсистира и ја примећујем да с њом није нешто у реду.

Када коначно ипак добије мање пиво, она га испија из боце. Поштујем боемско игнорисање конвенција, али не знам шта да кажем кад се након пола сата примећује да ПП већ заплиће језиком. Знао сам да љубитељи боемије не могу да имају префињен укус, књижевност је за њих пре неуредна кухиња са многим опасностима да се отрујете и учините сопствени живот агонијом, него лакоћа која посматра и разумева кратки трептај између два удаха.

***

Оно што одређује српску књижевност је напуштање великих прича, напуштање историзма, националних и идеолошких просветљења. Симон Вејл би рекла, да је за роман суштинскија прича о једном браку, него велике историјске повести. Међутим, у српској књижевности још нема суочења са стварношћу, са њеном драматизованом наративизацијом која би дијалошки лебдела између модерне фикционалне остварености и дубинског сведочења о стварима нашег живота. Уместо социолошке компоненте, у различитим сферама, имамо још увек једну врсту постмодернистичког фрагментаризма који игра између иронизације историје, декомпозиције линеаризма времена, игре са идентитетом, приповедачким перспективама, језичким играма итд, до одређених типова морализма или културног концептуализма у видовима трагања за европским наслеђем / било осамнаестовековним или грађанским са почетка прошлог века/. То можемо схватити као једну врсту трагања пред отварање за извесне модусе реалности драматичне транзицијске Србије.

***

Амбициозни и славохлепни прозни писац ББ, необично вербално агресиван и недијалогичан, осветнички узбуђен ако му се стави било каква ма и најдобронамернија примедба и склон да уз подршку партијске охолости ствара своје књижевне позиције, прилази ми и каже поверљиво како ме је препоручио. Питам га, коме. Знаш ти врло добро, одговара. Видим да ствари нису баш најбоље по мене, он се врзма по надлештвима и понаша се као врло утицајна особа. Необично је да не прихвата да та врлина коју практикује никада није сматрана достојном међу писцима који имају самопоштовања. Ако ме је усрдно препоручио, како тврди, мораћу да учиним да се не појављујем, бар неко време, на јавним местима.

***

Од ДД писца и професора покушавам да наручим текст за ЗГ о заборављеном старијем српском песнику и неколико песама преведених на савремени српски. Зовем га телефоном. Он обећава да ће то урадити, мада напомиње како је песник писао у предвуковском периоду и да је његов језик сложен и да ће бити потешкоћа у превођењу. У реду, кажем му, није нужно да ми о томе говориш, знам да то није једноставно, али верујем да је то посао који познајеш. Познајем, свакако, подвлачи он, али биће проблема. Прихватам, кажем, да ће бити проблема, али се надам да ћеш то урадити. То је врло сложен посао, наставља, и за то је потребно знање. Зато сам се обратио теби, покушавам да ствар зауставим. Наравно, каже он, али то није једноставно. Помислим како се овај разговор неће завршити и како жели околишно да ми каже да није заинтересован за предлог или да изнуди некакве привилегије или је, фатално, лењ, као што слутим. Добро, кажем му, у чему је ствар. Он на то почиње да шишти, потом да говори убрзано и не могу да га разумем, осим што чујем повремено гласове: јер, јат, аз, буки, вједи, јакоже, иже ...

***

У прошловековној српској култури повратак прошлости је као концепт реализован шездесетих година, а имао је значење критичког дистанцирања од секуларизоване марксистичке визије улоге књижевности. Један од поступака тог окрета назван је антисликом (то је посебно заступао песник МП), хтело се постићи да се преко обнављања реторике средњовековне Србије и византијског као и фолклорног наслеђа, критички говори о социјалистичком монизму, о различитим обрасцима друштвене репресије, маргинализације и испразности тадашњег друштва. То је имало свој смисао као једна врста субверзије против етаблиране књижевности кроз асоцирање слика феудалне самовоље, страха и друштвене неправде, али и сјаја светог и естетизације, као и у појави стварносне прозе која је свој свет налазила на друштвеној маргини, супростављајући тако прљаво чистом, маргинално средишњем, ниско идеалном итд, што је изазивало снажне критичке одговоре комунистичке елите. Касније се, између осталог, српски роман послужио стаљинистичком Русијом и сликама историјског насиља као сценом свог приповедаштва да би посредно говорио о актуалној стварности.

Ти књижевни модуси у другачијем друштвеном контексту, до нашег времена, добијају и другачије значење, с обзиром и на чињеницу да их је заступао велики број недаровитих и национално идолатријских писаца. Иако се појавно може учинити да таква књижевност доминира у Србији са неколицином својих актера, то није реална слика. Она је више ритуална, репетитивна, непродуктивна и у пољу савремене књижевности непродуктивна. Она нема

ни следбеника међу новијим ауторима и напросто је ствар прошлости. Српска књижевност није тако једноставна ни сиромашна. Рекло би се, да већ дуго доминирају писци модерног сензибилитета у распону од неоавангардистичких до постмодернистичких идеологија или прозни писци обновљене критичке реалистичке перцепције.

Није проблем српске књижевности модернизам, постмодернизам или традиционализам. Њен проблем је у доживљају европског политичког пројекта као неодређеног, рестриктивног, и стално одлажућег. Таква позиција је последица једне прошлости која још изолује српско друштво и производи у његовој стварности, култури и књижевности, једну врсту наметнутог и самонаметајућег изолационизма и скепсе.

***

Човек уринира на великом булевару, тек се мало склонио са пешачке стазе према тениским теренима. Поред њега пролази неколико женских особа, кад га спазе окрећу главу или убразавају корак. Он се не обазире. Не може да одоли природи. То говори да је принуда снажнија од забрана културе. Да ли је то слобода или њена супротност. Границе су замагљене. Ко још може да дискутује о слободи без сумњи да је разговор непаметан. Осећање нелагодности које ме прожима говори ми да ма каква да је слобода не би смела да ме постићује.

***

Критичар РР, говорећи формално и иритантно глагољиво о књизи записа савременог писца изгнанника ГЂ, на једној од трибина у Новом Саду, завршава своје излагање изјавом: јесам ли вас задовољио. Публика ћути. Неки се мешкоље, а неколицина се стидљиво смешка.

Критичар алудира да је критика копулација, продирање. Као савезника призива латентну хомосексуалност, несвесно мушког дела публике. Али она је парализована нелагодношћу, непристајањем на самооткривање у неприличној ситуацији. Инцидент који је тек аљкаво самоизлагање лоше верзије критичког говора хоће да потврди оно што не разуме. Мукло одбијање боље чује тамну двосмисленост природе него гласна брбљивост која мисли да зна.

***

Чекам такси на пешачком прелазу. Таксиста је паркирао десетак метара даље, поред травњака и очекује да преко њега ступим у возило. Упоран сам и захтевам да приђе ближе како не бих ишао преко траве. Коначно попушта и чим сам се сместио, упућује ми ироничну опаску да нисам можда еколог јер је приметио да нећу да газим траву. Размишљам да му кажем да сам ловац, неуротик под

снажном дозом лекова, радник у кланици и да не подносим филозофе. Ипак му одговарам да не волим да газим траву нити да пешачим кад позовем такси, очекујем да свако игра своју улогу- како год. Он се обрецну, и узвикну: ја нисам роб. Јеси, кажем му, и излазим пре завршетка вожње.

***

О чему говори поезија. О томе се сваки пут питам и као да ме недовољност одговора још више раздражује. Као да је искуство песништва, наднето над историјом, над културом, над човеком и његовим узнесењима и драмама, тек само на трен укочено пред глобалним катастрофама, пред масовним уништењима, дубоко повезано са плиткоумношћу и неразборитошћу самог човека и његовим инфантилним и неодговорним злочинствима. Оно не може бити ништа више освешћено, нити надмоћно над другим облицима културе. Какво год да је сведочанство о људској улози и смисловима, поезија је и неразборито усхићење пред наводном величином људских гестова, или тек пука игра - акт слободе без осведочења о самој слободи, пролазна слава света, жалопојка над његовим удесима, мутан поглед у тајну језика и његова утамничења, пузање кроз тмасте праменове вечних идеологема и идола, муцање о земаљским и небеским стварима и дрхтање пред крајњим стварима живота.

***

Уређујем часопис ЗГ и организујем књижевни фестивал и тражим новац од власти. Добијам одлуку на износ који ни близу не покрива трошкове. Очајан сам. Жалим се писмено високом чиновнику извесном РК, који је непосредно задужен за такве ствари. Добијам поруку да нисам смео да пишем жалбу, него молбу. То би, наводно, учинило ствар повољнијом, саветује ме дискретно његова сарадница.

***

Мој пријатељ песник МД је умро. Потом је убрзо умро ВС, наш дугогодишњи саговорник који и поред свега није успео да постане оно што је, вероватно, желео – познати и успешни писац. Дружили смо се давних седамдесетих и осамдесетих на ТМ и у часопису П. Осећам се као да сам огољен и да сам, сада, кад их нема, изложен и незаштићен. Постоји фотографија на којој смо се, још као младићи, фотографисали у центру града. Падала је киша и ја сам држао кишобран под којим смо били сва тројица. Сада сам остао сам.

Питам се да ли је мој одлазак одложен само зато што сам тада, како сведочи фотографија, будући да сам био у средини, био заштићенији него они.

***

Српска књижевност у транзицији мења перцепцију, прво у превласти борхесовства, фантастике и апропријације постмодернистичке текстуалности, али и са појавом нискожанровске књижевности, посебно у роману. Будући да је српска културна реалност наглашено сиромашна, потом у позицији конфузне дезилузије након разорности грађанског рата у распаду Југославије, иако са мноштвом нових издавача, мера свих мера постаје успех на тржишту.

Висока књижевност губи публику, не постоје реална стратегија која би подржала уметничку књижевност. Фондације и награде постају предоминантне, тако да се у појединим моментима чини да је хистерија око награда постала питање живота или смрти.

У том контексту и критика, поготову у медијима, игра важну улогу. Утицај медија, посебно у последњој деценији, у контексту промене социјалне и економске структуре друштва у транзицији, битно утичу на афирмацију тржишта, на промоцију тзв. културне индустрије, нискожанровске књижевности и комерцијализацију издаваштва.

***

Један страствени књижевни аматер НМ ме жестоко убеђује како је извесни песник из престонице геније. Питам га како би он то могао знати, будући да сам сигуран да нема поуздане методе да то докаже. Рече ми да је био на књижевној вечери и да је то на основу свог осећања закључио. Осим тога, рече, у прилог томе иде и чињеница да је сала била пуна. Да ли је била заиста пуна или полупразна. После извесног нећкања, сложи се да је била полупразна. Рекох му да је његово опажање да је сала била пуна производ интенционалне илузије, па је тако и његов утисак о генијалности поменутог песника истог порекла.

***

Живимо у времену које својим хиперубрзањима, својом прагматичном ефикасношћу, несентименталном нивелацијом реалног живота и његових разлика и напетости негира крајња питања, негира сваки облик споре и несводиве језичности и спекулативности, тиме и сваке уметности која није у хоризонту спектакуларности или економије добити. Улога поезије је промењена, али остаје као жудња за разговором, гестуалност, која, иако мења форму, парадоксално потврђује сопствене разлоге као књижевност, као безнадно књижење културе опстанка.

***

Чуо сам за смрт С, пријатеља и песника, од ЈА – јавља ми се из Б, касно увече, рекао ми је: знаш ли да је умро С. Било ми је заиста жао.

Смрт је мера живота и наше речи и деловања су под сенкама потмуле туге.

Са С сам провео часове у раскошном смеху. Разговарали смо о књижевности и карикирали људске прилике. Путовали у Н, под кишом, и расправљали са познатим и непознатим, у Б и НС.

С је све лошије чуо, покушавао сам да му на папирџу напишем шта хоћу, али то је било толико далеко од разговора. Имао сам утисак да је већ тада умро. Био сам сувишан и као да сам понео кривицу због тога што не могу да нађем начин да се с њим споразумевам.

***

Слушам критичара РР, говори о младом и амбициозном писцу, о његовом најновијем роману. Труди се да по сваку цену доминира. То му деценијама успева, иако не разумем размере памети која то прихвата.

Он није зналац књижевнокритичких приступа, раскошни ерудит, филозоф са особеном визијом, реторичар који би задивио својом драматизирајућом беседничком моћи.

Оно што га карактерише је брбљиво конфузни јавни став, вербално агресиван, иза чега стоји стално наглашавање да је посебан и да за то постоје докази издати од извесних књижевних ауторитета. Мада, реално, тих доказа нема. Извесно је да се појављивао ту и тамо, са неколицином значајних аутора, али као писац није ништа о њима вредно пажње написао. Коначно његова оптика је условно књижевна, у великој мери је у питању фељтон. Он сведочи о стварима хаотично, произвољно и лажно лирски, не о идејама, појавама, што би могло да га доведе у ситуацију да се опредељује и тиме да ризикује.

Непрестано извикује имена, ствара локалну митологију, подупире нарцизам регије апострофирјући домаћи менталитет као надмоћан, позивајући сабласти псеудонауке што годи онима који би хтели да буду уписани у домаћи споменар. Рекло би се да им одговара да у њему виде универзалног хроничара, чак историчара.

Када се поближе погледа, он заправо не говори о књижевности, него увек поводом књижевности, то је поступак ампутације којим ослобађа предмет од система мотивација и веза и онда о томе говори у тону вечерњег ћаскања и асоцијативних скокова, понегде нешто цитира, проповеда модерност, а потом је неинтеционално пориче славећи локални сумарак као врхунац моралног и естетског живота.

Алудира често на актуелну моћ, локална моћ је његов пут до бога и никада нисам срео књижевну појаву која би на тако

драстичан начин проповедала хетерономију. Он проповеда у алузијама да га милост коју добија од власти недвосмислено овлашћује као човека утицаја и моћи. С друге стране, као овлаш, у својим беседама и текстовима, иронично коментарише извесне писце и појаве, али само оне које су изван наклоности власти. Једна врста демагога и застрашивача, неког ко сугерише да влада стварима и да је управо он та појава која вам може променити живот. Раскалашни обећавач који своје нереализоване кредите наплаћује одмах. Сретао сам многе са таквом конституцијом, али РР превазилази све.

Он је нешто софистициранији него пуки провинцијски џамбаси које срећемо како обмањују лаковерни свет на прометним местима. Мења клијентелу, нарочито се специјализовао да наводно храбри младе писце и оне на умору. И једној и другој врсти је необично стало до живота, једни га нису ни почели, а другима измиче из руку.

Вече се завршава, посматрам демагога који се обраћа ушима која можда никад неће прогледати.

***

Разговарам са новинарем НГ из листа В у Б. Каже да је полемика поводом писца ВТ, чији сам издавач, и познатог прозног писца ДК, показала много тога ружног у нашој књижевности. Слажем се. Вели да је његов уредник ТТ, који се придружио полемици о ДК, био супериоран и да га нико није смео касније поменути. Насмејем се. Рекох му, није поменут зато што није рекао ништа битно или је то рекао на такав начин да нико није сматрао да би требало обратити пажњу на њега. Не слаже се.

ТТ се самопрецењује, он је у стварима књижевности човек из задњег реда, иако је у општем провизоријуму учествовао у неколико књижевних догађаја и стварао се утисак да је битан саговорник. Знао га као једну врсту транзицијског новинара који са становишта акутног и провизорног морала несвареног и сировог просветитељства денунцира оно што је површно и незналачки опсервирао. Често се појављују као морални тужилац који агресивно брани наводне више циљеве еманципованог грађанина, и у име те илузије спреман је да компромитује са надменим свезналаштвом десетине реалних људи. У суштини, једна врста бескрупулозног опадача који у својим фикцијским бесовима, са немалим књижевним илузијама, не види да је новински текст референцијалан и да често постаје вербално отеловљење санкилотизма.

Да је постојала масовна штампа у време Игњација Лојоле, мислим да би се знатно раније установила пракса масовних егзекуција.

Спашени смо, на нашу срећу, од последица зле воље ТТ. Ново доба има извесну отпорност на распонамљеност појединих медијских агената, зато што у јавном простору има толико екстремизација, да такви инциденти пролазе често неопажено, будући да се њихова снага умањује због велике конкуренције.

***

Када је ВВ, давних година, понудио свој рукопис МС, допринео сам да његова и књига буде објављена. Чланови комисије су испрва стајали на становишту да његове текстове не могу подржати, јер је имао проблеме са властима због екстремних ставова неких његових колега у духу неоавангарде. Рекао сам им да ту врсту идеолошког злопамћења нико од писаца неће подржати. Сматрао сам да морам да им скренем пажњу на разлоге књижевности и културе, уместо да подлегну локалним политичким застрашивањима.

Након тога сам као члан жирија истакнуте награде за младе ауторе допринео да књига ВВ буде награђена.

ВВ, како сам претпостављао, није имао наклоности према ономе што сам радио, нити његови самишљеници. С дуге стране, неоавангардистичко деловање његових колега полемички сам оспоравао, у суштини више њихову моралну, него уметничку идеологију. Неоавангарда им је, наводно, давала за право да је заступају, не као једну међу многим уметничким идеологијама, него као доминантну и искључујућу за све друге. Такав став ексклузивности и арилизма задржали су и до данас.

Иако сам се у реалном животу држао да је разлика услов свих услова, подразумевајући и право на субверзију, али не и право на искључивање, нисам могао да разумем ВВ који је једнако, поред тога што се представљао као андерграунд уметник и припадник контракултуре, имао аспирације да делује у сфери етаблиране културе и политике. При том је према другачијим мишљењима показивао игнорантску мрзовољу, извежбане знакове одсутности и *нейробуђености* на којима би му могао позавидети и најопскурнији апартчик.

Његов успон је налик на трансмиграцију духа надреализма који полази од асоцијалне фантазмагорије да би доспео у поље политичке моћи без извињења, или на успон неког ко своје локално и квазиграђанско порекло инвестира као капитал који је стекао, уместо да та наследства разумева као стицај околности који му не даје никаква посебна права.

Да ли је у његовој идеолошкој разроокости било некаквог плана, да с једне стране помирује субверзију, која је суштински била формална као и надреалистичка, и политички консензус; експеримент и дестабилизацију са музејом, уметничку дематеријализацију са артефактима који имају тржишну вредност, партијско мишљење и политичку функцију са дивљим логосом уметности.

ВВ је уз све контрадикторности успео да постигне да буде арбитар у мноштву културних и политичких института и да његово присуство у јавном животу буде застрашујуће, с обзиром на скромни културни капитал, а његово полутајно аранжирање мишљења и судова опасно и стигматизирајуће.

Песник, уметник, политичар, особа која позива на побуну, у духу позоришног комешања, и, истовремено, на ред попут уваженог

члана заједнице. То је подсећало на неприлични брак који је по својој природи био у регији немогућег, али концептуално могућ у провинцијском глумилу и одржавао се као аматерска софистика, упркос мноштву унутрашњих контрадикција. Отуда је ВВ могао истовремено бити и *џоњен* и *слављен*, и организатор карневала и његов главни клоун, и политички дародавац и песник грађанин који дарове прихвата, упркос томе што је његова уметност била по свему само једна врста вербалног прећуткивања свега што би могло да нас се тиче. Вештина с којом је све то помиривао је била задивљујућа, чак и кад је као политички званичник налазио могућност да у исто време у духу подражава расцепљеност која би свако друго људско биће доводила у трауматичну менталну кризу.

***

Као што је након француске буржоаске револуције ослобођен нови читалац који је захтевао други тип књижевности у односу на постојећу у хоризонту класицистичке, аристократске идеологије, што је омогућило експанзију нове грађанске културе и доминацију романа, и ми данас имамо по смислу сличну транзициону промену перцепције. Имамо појаву субурбане, нискожанровске књижевности која доминира са својим новим јунацима (од религиозно пробуђених актера, националних хероја до новинара, и жена сексуално еманципованих из различитих социјалних слојева), излазећи у сусрет очекивањима пробуђених нових слојева публике. Та публика промовише своје домаће хероје и хероине, као што са узбуђењем подржава досад неприсутан тип јефтиног романа који долази из англосаконских књижевности, задовољавајући аспирације за новим типом игре илузија и реалности и потискујући врхунску књижевност.

Тај талас културне секуларизације производи, такође, кризу неколико жанрова, кризу филозофије, науке, теорије, друштвених наука, и кризу озбиљног романа. Поезија постоји само захваљујући једној врсти хуманитаризма а питање је докле ће да функционише на потпорама које немају тржишну оправданост.

Тржиште производи културну пауперизацију и постаје непријатељ високих вредности, његов утицај не би требало искључивати, али би требало бити свестан да ако се потпуно ослободи да ће висока култура бити разорена.

***

Срећем ЕЕ професора књижевности и критичара у ресторани ДО у НС. Он је безнадно монолоичан, по обичају почиње разговор, као га он замишља, и не прекида га. Смеје се својим досеткама. Иначе заступа морално становиште у књижевности. Њему се чини да само титани могу бити писци, а њихови јунаци су им или равни или их превазилазе.

Никако не могу да се навикнем на тај херојски пакао. Осим

тога морал који проповеда личи на десет заповести у перспективи вароши из деветнаестог века.

Слушам фрагменте његових већ чувених рефлексива. За неког писца вели да је дигао глас. Већ и његов језик одзвања некњижевно. Размишљам да он никада неће осетити тај страшни издајнички удар поезије. То пузање језика, његову неутољиву потребу да се понизи, да нападне и обесмисли тривијалне дихотомије. Горе – доле. Чисто – прљаво.

Разумем да је заплашен од живота и да у моралним илузијама тражи смисао и заштиту. Шта ли. Сигуран сам, с обзиром на вишак речи које развејава, да би тешко издражао зло и да је код њега морал речи снажнији од морала тела.

***

ДЗ, песник из Б, дугодишњи ситни књижевни бирократа, ариivist, каквих има не мали број на нашој књижевној сцени, који непрестано покушава да скрене пажњу на то да је следбеник једног од пет владајућих мишљења, како би рекао Ниче, оглашава се када након исцрпљујећег метанисања запати једну од књижевних и новчаних награда, чему су он и њему слични фетишисти посветили најбољи део себе.

Писци држе до аутономије чак и кад су је потпуно изгубили, скривајући све оно што је изгубљено вербалном лавином, заклањајући да њихово оскудно и неаутономно мишљење извире из малог скрајнутог зденца из кога подижу своју, нажалост и упркос вољи да се кобајаги држе духа, патворену физичку егзистенцију.

Од свих ствари које жели да оспори, да би недвосмислено доказао дубоку оданост принципима пет мишљења, ДЗ напада наводно раширену идеологију крви и тла, и, следствено томе, у својој поезији одбацује читав каталог великих историјских тема наше културе. Он упира прстом у сабласти и води измишљени рат како би доказао своју оданост званичном мишљењу. Није једини који се препоручује.

Не разумем овог надреалисту, ваљда би желео да каже да о прошлости другачије мисли, да је то могуће видети и у промењеној оптици, рецимо у кључу новоисторијског тумачења, али како је несуптилан он је одлучан да би, као знани заступници разних културних револуција, све то требало једноставно избрисати. Приказати се као оспораватељ нечег застрашујућег и како је твој удео у тој борби непроцењив, а да то заправо заузима у реалности тек сићушан простор без реалне снаге, и да у тој борби ауру херојства могу себи да приуште само варалице и опсенари.

***

Песникиња ЛЛ из Б, изјављује како је њена књига преведена на велики светски језик и објављена у библиотеци са неколико значајних мртвих песника. Она сматра да је то успех за који једва да

постоји поређење и да јој овде у овој земљи није одата одговарајућа пажња. Каже да јој је књига објављена, али не помиње да ли је ико књигу на посебан начин коментарисао и разматрао са закључком да је реч о изванредном догађају.

Арогантна је и настоји да буде привилегована, жели да јој се издају недвосмислене потврде о томе.

Да се у процес признавања и самотумачења стално уплићу аутори, то је обичај који се проширио последњих деценија, а иначе уобичајено се сматра неумесним. Али, ваљда је у томе дух демократије. Ако не заступаш себе, ако не обезбедиш пажњу јавности и власти кроз сталну галаму између тезги на какофонијској тржници, вероватно ћеш произвести мњење да не постојиш.

***

Срећем остарелу авангардну уметницу БП испред киоска, купује новине. Не бих обраћао пажњу на њу, злурада је и упркос аури авангарде, која би требало ваљда да је обасја као непризнатог великог и вољеног вођу, она је чангризава провинцијалка, али је особа која је после ње купила новине покушава изгурати даље од пулта. Покушавам да је заштитим и да кажем овој нестрпљивој особи да буде пажљивија. Питам БП за изванредан догађај који се дешава у нашој вароши где уметници протестују против градске културне политике, а она ми одсутно и презриво одговара како је то не занима. Уочавам одмах да сам се преварио. Моја добра воља за уљудним разговором ће се разлити попут бескорисне отпадне воде.

Светски дух који је лармао против конзервативизма смирио се у топлој витрини и више је ништа не занима, добила је националну пензију, ушла је у музеј и сви су конфликти престали. Тако завршава авангарда. Сада када је књига затворена, чини јој се да је непорецива и да је више ниједна мисао неће узнемирити. Да би ме уверила у то размеће се како има ученике. Као да је саградила храм који је, мада се тога не би сетила, претходно разарала и врштала на његове службенике.

Иако то не каже изричито, видим је како се грчи пред надолазећим сенкама дошљака, још једино се плаши тих ретких и испрва сирових уљеза из провинције који шире неверицу у правила и питају се наивно и грозничаво: шта је уметност, чему уметност итд, и покушавају да разбуде уснулу и опустелу варош на рубу панонске степе.

***

Свет почива на новцу и музици. И у једном и у другом постоји нешто первертирано. Нагон да се из самих себе створе, да загосподаре помоћу митова о незаменљивости, укорењености у само биће, као жеља, покрет самог живота који се помоћу њих уздиже до екстазе. Не да порекну свако божанство, него да разоре и саму природу, општу и људску.

Новац је експанзиван, заузимање територија помоћу новца је заменило сваку другу жељу, сваку другу реалност осим оне коју он може произвести. Новац ждере ствари, нагомилава их и одбацује, он помоћу спољног потврђује своју надмоћ, он тражи брзину да би се што више умножавао, размножавао, преображавао и из пропадања подизао, тријумфовао...

Музика, немост која урличе, која намеће своје митове као језик сфера, хармоније. У наводним сликама стварања света. Али тамо нема музике, тамо где је све почело. Тамо је бука, експлозија, прасак, фијук, цвиљење, пресно дахтање, клобучење, смрад настанка, понорност, смрт... Ничег савршеног, ничег ведрога... Само безинтересно стварање и разарање, неразговорност.

Музика се ни у једном времену није толико позивала на тело. Никада га није толико подвлашћивала, иако се чини да понекад иде у смеру дематеријализације у прекиде сваке везе. Али она пре него што следи његову природу, његове ритмичке иктусе запретане у месу његове арахичне меморије, намеће и сапиње концептуално његов секс и његову влагу у трансфигурацијама његових преображених културних ликова. Она се дубински позива на његову сировост, то што се чини да пориче, на његове карничке екстазе, на врелину и глаткоћу коже, на сјај тоалете, на социјалну моћ, на пресну распусност, на демократију стражњица које се бесконачно и тривијално љуљају...

Она све колонизује, увлачи се у сваки простор, у свако уво, представља се као светска нужност, као право које не смеш одбити. Већ видим потпуно занемели свет, без речи, без дубине, где се из огромног пластичног ува које плута на распаднутом сплаву у пустом пространству загађеног океана чује заглушујућа музика уз злокобно севање божанских муња у дну хоризонта.

Не најављује ли се апокалипса помоћу застрашујућих звукова труба.

***

Уметник у гладовању је Кафкина прича која нам као парабола може много рећи о нашем времену. Извесно је да се параболе више не читају, и да су њиховим *лукавствима* читаоци већ дуго невични.

Уметник је окружен тајанством воље за гладовањем коју публика покушава да разабере. То што се не знају поводи гладовања, које је, у сваком случају подвиг по себи, постаје мистерија која изазива радозналост. Аскеза издваја уметника, она постаје ствар по себи, скривајући истину уметности. Уметник који се одриче је заточеник своје моралне мисије. Он изазива дивљење, иако је, како се касније открива, његово уживање у гладовању израз неслагања са светом. Неслагања које тај свет одбија.

Аскеза се на крају, као у каквом јефтином роману, одбија и прихвата супротност: уживање, снага, лепота, раскош.

Аскеза нас спасава када желимо да посрамимо тиранију.

Када се тиранија преруши и појави као раскош коју би да подели с нама, онда издајемо аскезу. Светаштво остаје запретано у прљавој и недостојној слами из које се подижу мириси органских материја, уместо богатства вештаствених мириса.

Кафкина парабола о надирању политике спектакла и неуспешности уметности да јој се прилагоди прича је о нашем времену. О уживању у животу које се чини да носи слободу, о кавезу који ствара привид да је аскеза укинута и о претензијама уметности да изрази нешто што је превазилази: саму истину.

***

Пријатељ ми скреће пажњу да је прозни писац ББ дао изјаву локалним новинама Д о познатом кратком роману Л који, наводно, највише воли. С чуђењем коментарише опсервације ББа поводом романа руско – америчког писца ВН, јер је овај навео крупну нетачност у причи и не може да схвати како тзв. озбиљне новине без провере пуштају изјаве које су у сукобу са чињеницама и чак са општим местима модерне књижевности.

Кажем му да није само у питање стварање заблуда код читалца, него је необично да неко ко нешто наводно највише воли о томе не зна довољно.

Омашка је реална последица принудних механизма који обликују понашање и симптоме дубоких унутрашњих конвулзија. Опажање себе као посебног, као изабраног, који наравно са таквим уверењима себи штошта допуштају, одликује људе чија је моћ самоограничавања и реалног процењивања ситуације умањена.

Новинарка ЛЛ која је упозната са грешком пита ББа о томе како му се то десило. Овај резолутно пориче да је у питању грешка и каже да је ствар таква како ју је навео. ЛЛ испровоцирана недоумицом чита роман и открива да је ББ обмањује.

Један од психолошких писаца СП у свом популарном делу о лажи држи да је ова извор зла. Ма како била мала и безначајна. ББ је, ваљда, склон да нарцистички подлегне тренутним емоцијама, тада не води рачуна о мери и о чињеницама, него о претпостављеном утиску. Усменост ствара код говорника илузију да може накнадном интерпретацијом да варира и кривотворити оно што је заступао. Међутим писмо је рационално, оно памти и није добар савезник самољубивим приповедачима, па иако многозначно одбацује преиначења.

Захваљујући софистичким усменим заступањима, како сведоче његове колеге, ББ је успео да се као писац повећег броја формализованих романа прикаже као важна појава у савременој књижевности. Склон да по сваку цену демонстрира утицај, неће презати да организује представљање својих дела уз ритуално присуство локалних политичара. Не пропушта прилику да као утицајни бирократа заверенички тумачи околности у култури и да тамо – амо криптополитички фаворизује или елиминише своје колеге.

Култура таквих појава се, како се претпоставља, обликује

без свести о форми, њихове радње и приче разумевају се као провала талента и истинољубља, чак и онда где је неспорно да су пуко фантазирање. У окружењу повлађивања и самоадорације тај тип јавних људи не подноси никаква оспоравања.

Он је секулариста и наглашено демонстрира добре везе са лаичким политичарима, слично ће чинити актери клерикалне струје који ће своје важење оверавати тако што ће својим књигама обезбеђивати благослов од црквених достојанственика. Међутим, и просечној памети је јасно да су то нововременске транскрипције старих ритуала у којима се призива вечни живот у вртоглавици тобожњег јавног успеха.

***

Улога поезије је промењена. Она је посвећивала посебени смисао, осетљивост, језик као мистерију, поједница као божанство, стари свет вредности, љубав... Била је контроверзни дужник митова и идеологема које нису издржале ударе промена. Да ли то значи да ће и поезија ишчезнути са опором и цинично релативистичком културом или ће се прилагодити. Тешко је претпоставити да ће она као медиј издржати захтеве актуалног духа. Она не може да се одржи у пољу тржишта, у пољу новца, она је ту безвредна, неразменљива и презрена као потрошена ствар. Ако још једва преживљава, то је захваљујући хуманитаристичкој посвећености оних који су спремни да у њеном бићу нађу стару и измаштану осетљивост и знање које немају вредност у реалном свету. То чувају као завет и у томе има нечег дирљивог, али читава ствар је неодбрањива. Чак ни иронија, којом се поезија брани, није од помоћи. Свет се лишио не само чулности, не само обећања која се налазе у песничким симфонијама језика, у њеним опорим пасторалама, аскезама, дубинама, него и времена које она захтева. Она опстаје на маргинама само код једне врсте духова чија је страст припада људима прошлости.

Али нема разлога за опроштајни патос. Ако поезија не преживи пред фуриозним провизоријем општег живота, његовом хистеријом робе, напретка, раста, општег трошења и опште производње беде, она ће се наћи као со тривијалне литературе и тривијалне жудње, као утеха чији ће се речник дозивати у општим гестовима граничних ситуација живота, у несрећама, конфузним трагањима за љубављу, срећом или пријатељским разговором или на површинама великих светлуцавих реклама које ће нам нудити поново нађену срећу без осећања кривице што у томе има понешто од праистаре религије.

***

На питање шта сматрам највреднијим или шта највише волим не могу да одговорим. Свако образложење је симулација. Разлози могу бити лични, али онда није потребно образложење, потребан је психоаналитичар. Шта се заправо може рећи о оном

што захтева одлуку.

У традиционалном смислу избор тражи дуготрајне и стрпљиве процедуре тумачења, у данашњем времену он се саопштава као знак иза којег стоји одлучност, увереност коју не би требало објашњавати. Више нема напетости између одбацивања и прихватања, постоје само интензитети, нијансе у регији постојања. Сугерише нам се да је све ту, да одбацивање не постоји. Чак ни ништа. Избор се подупире приписивањем опште воље о којој се зна пре него што се ишта зна о самој ствари. Узимајући избор као нешто дато, истовремено вам се враћа признање да сте и ви изабрани. Предмет се као вредност легитимише тако што се приказује као награда, као добитак.

У свету робе нема казне. У језику рекламе има нечег мистичког, нечег предразумског што делује убедљивије него било који гест критике која би требало да вас преко знања уведе у свет вредности. Тај језик је ушао и у књижевност и тумачење чини излишним.

Ексклузивизам књижевне и културне остварености, и мит о њеној важности нестају и појављује се консензус који промовише излишност знања, знања о разлозима вредности. Из херменеутике, из критике се силази на сцену рекламе, наговарања, завођења, политике.

А. Мујчић - *Bella* слика, комбинована шех.

ЧОВЕК КОЈИ ЧИТА СЛИКЕ ИЛИ ГЛЕДА ПЕСМЕ

Поводом најновије поесничке књиже Миодрага Раичевића „ДЛАН & ЛОПАТА“

- Познајо је да скоро сва Ваша дела поочивају на хуморним ефектима. У поом погледу је, по мишењу књижевних критичара, Ваш ојус међу најизразитијим у српској књижевности данас. Стиога, каква је, по Вашем мишењу, улога хумора у књижевности? Да ли је хумор у Вашим делима усмерен ка исмевању нечеј одређеног или је поу само ради разоноде?

МР: Допало ми се ово „ради разоноде“. Понекад ми се чини да само због тога треба писати – ради разоноде. Али тај „наук“ увек некако најће касније, после обављеног посла. Док се пише, песма не да да се превише смуцаш околo, (ни у мислима) а ни песнику није до тога. Да је тако, чему онда Јејтсови стихови:

„Бих могао сате и сате да изгубим на стих“
Рекох, „но ако не изгледа да трен га је дао луд
Тад све је узалудно, и бесмислен је труд.
Боље је клекнути, као сиромаш, и од
Зоре до мрака рибати кухињски под,
Или вадити камен, дан и ноћ;
Јер умилни звуци да се сложе, тражи се моћ
Већа но за све оно, па опет нас
Да смо ленштине одасвуд бије глас:
То веле професор и поп, банкар и гад –
Оно што свеци зову светом.“

Тако на ту (и не само на ту) тему размишља Јејтс у Данојлићевом преводу. У ствари, понекад ми се чини да је, ако песник јесте духо-

вит, најважније да не испадне смешан. Нема много оних који знају да направе разлику, а ни песник не зна увек кад ће, с које стране, одоздо или одозго, да налети један таквог соја стих, па нам смех, или осмех свеједно, претвори у кисео. Хумор је обично мач са две оштрице од којих ниједна није тупа. Тупи бивају они који тако не размишљају. Зато они увек први страдају, али се као такви не броје.

Што се другог дела питања тиче, под кривичном и материјалном одговорношћу изјављујем да се никад никоме нисам подсмевао. Смејао, да. Што ће рећи да сам врло водио рачуна о онима који су се нашли пред тим најотровнијим шиљком какав често зна да буде оловка.

Што се улоге хумора тиче, она је увек главна, рецимо онаква какву је имао Џон Вејн у вестернима. И у онима у којима је играо и у онима у којима није.

- Очигледно је и присутво сленга у Вашем ојусу. Да ли је он део Вашег свакодневног говора? Да ли је то начин приближавања млађим читаоцима? Да ли је уз сленг лакше реализовати хуморне ефекте?

МР: Сленг у мојим песмама није уобичајена појава. Али како се у поезији не бавим животом села него сам некако испао више градско дете, сасвим је нормално, кад за то постоје естетски разлози, а и они други којих се прави професори, с правом, грозе: дакле неестетски, да се нађе и понека реч која је у свакодневној употреби а није верификована од језикословних чистунаца. Наравно, свако време има свој „паралелни“ речник, и за многе речи које су данас у употреби и не знамо да су некада биле сленг. Сленг је, дакле, само један од начина комуникације с читаоцима који припадају једном другом времену, из којег се старија господа полако евакуишу.

- Из чега црпиш инспирацију? Шта Вас непосредно подстиче на писање хуморних песама?

МР: Инспирација је као грип – или је има или је нема, мада временом човеку досади да је чека (мој случај), па се у потоње време увек некако деси да она наврати пре него што, ко Марко, одложим рало и волове. Засад иде добро и не жали се ниједна страна. А што се тиче повода за шаљиве песме, тога има где год се човек креће.

- Ко је циљна публика Ваших дела, а ко их стварно чита? За коју групу људи бисте могли, са сигурношћу, да кажете да не може да разуме Ваши дела?

МР: Добро је што су моје књиге подесне и за оне који не знају баш сва слова. У свакој књизи, у мањој или већој мери, има слика, тако да сирото чељаде које се упушта у авантуру читања, има где да предахне. А како ми је дело доста шарено (ово шарено намерно не став-

љам под наводнике), тако ми и читалачка публика изгледа. Не каже се дабе „С ким си, такви си“. Стога и мислим да моје књиге не разумеју само они који их нису читали.

- У књизи „Најбоље од Цека Трбосека“ у речи писца на крају књиже кажеће: „Умјетничка дела постоје да би нам се свиђала, а не да бисмо расправљали о њима.“ Како се у контексту ипаквођ сјава односиће према књижевној критикици? Уз то, колико су Вам коментари читалаца о Вашим делима значајни?

МР: Како све своје читаоце прозе лично познајем (за шта сву кривицу свалјујем на себе), немам проблема с рецепцијом дела, а и та реченица с краја „Трбосека“ читаоцу лепо каже да гледа своја посла и да превише не закера. Уосталом, ја књиге и не пишем да би их неко критиковао. Поготово не људи које не познајем.

- Да ли заинтересованост за литературу као што је Ваша расте или опада у данашње време и зашто? И ко Вам је од писаца подстицајан и кога радо читате?

МР: С обзиром да сам малопре изјавио то што сам изјавио, нисам баш сигуран да би моје мишљење било меродавно. Ту је те врсте најбољи информатор (а најбољи је зато што озбиљно рачуна на вечност) Бестселер листа најчитанијих књига у „Вечерњим новостима“. А од писаца који су ми прирасли за срце (не дају се скинути ни хируршким путем) највише је писаца кримића. У ствари, дочитавам опусе старих добрих мајстора. Увек ме испуне милином руски период Набокова (док је душа још увек била код њега), или Флоберова писма, која кад завршим, почињем да читам испочетка. Тако је један мој пријатељ читао (ако још увек чита) *Госпогара Ђршенова*.

- У Вашој најновијој збирци „ДЛАН & ЛОПАТА“ најочљивије је присуство блуза. Зашто је баш блуз тема ове збирке? Како се у Вашем искуству слаже хумор са блузом, у којем доминирају сећа и меланхолија?

МР: Блуз и јесте главни јунак ове књиге. Сад кад и с ове кратке дистанце поразмислим о свему, та књига ми личи на мали, али стога не мање важан, дуг старим добрим временима, кад је блуз, уз неке исто тако жестоке ствари, био најбољи део тих времена. Наравно, и данас слушам блуз, с том разликом што ми је некако ближа соол варијанта (ваљда то дође с годинама) у извођењу, како их Магични Тира назива, старих „мераклија“: Чарлија Паркера, Џона Колтрејна, Зута Симса, и моје старе љубави, Били Холидеј. Имати њих за пријатеље значи имати среће у животу.

- У збирци се уочава, с једне стране, блуз (а познато је да је то музика америчких црнаца) и, са друге, индустријалне слике такође „црних“, Рома. Да ли су Роми симбол сеће и меланхолије на нашим просторима? Колико познајете њихов начин живота и културу?

МР: И јесте ми била намера да у књизи дам две стране исте медаље. С тим што су се амерички Роми донекле еманциповали а самим тим и снашли, док су наши Црнци још увек негде на почетку, без обзира на громопуцателно најављивану рекламу тзв. Декаде Рома, у којој су, чини ми се, најбоље прошле (као и увек) невладине организације, које им помажу тако што им не одмажу, а своје добре намере по правилу увек добро наплате. Наравно, није ми намера била да у овој књизи бугарим над њиховом судбином јер од тога нема ама баш никакве користи. Што рек'о Његош: „Коме лова уљеже у срце, томе ћеш је тешко избачит из буђелара“. Иако су, што и јесте парадокс, Роми слободни и као такви расути диљем земног шара, по правилу, ма где се налазили, они су „одсвуд стијешњени“ бедом у свим њеним видовима. И што је најгоре по остатак човечанства, Роми су за то најмање криви. А они су, како си лепо приметила, онај сој људи који је симбол сете и меланхолије, у шта се сироти чова вавек жељан дернека може уверити у првој чарди код које застане. Како сам често и сам знао да застанем, па и да уђем у те урнебесне институције културе, имао сам задовољство да неке своје сретне часе окитим њиховим никад лажним осмесима, у којима је неретко знао да се нађе и понеки златан зуб. Можда због свега тога што не знам о њима чини ми се да сам их познавао.

- Због чега је песма „Блуз за две душе“ посвећена Мики Антићу? Да ли је то на неки начин повезано са његовом књигом „Гарави сокак“ која описује свети Рома?

МР: Могао сам мирне душе тај део да посветим Мики. Наравно, та а и остале песме, јесу омаж Мики Антићу и оном животу који је водио и који је тако несебично поделио људима око себе, и кад му више није остало ништа - отишао. Ономе ко није прочитао „Гарави сокак“ требало би забранити да улази тамо где Цигани нису гости – тамо где нам они умивају душе као да је то последњи пут. И њима и нама.

- Несумњиво је да визуелни део књиже игра значајну улогу. Коју поруку треба да шаљу слике са маргина друштва пројекане црним хумором?

МР: Интересантна је та прича с фотографијама у књизи. Њихов аутор, нишки фотограф Душан Митић, с надимком тако српским - Цар, снимао их је годинама. Дobar део његовог опуса посвећен је људима са маргине, дакле и Циганима. Неке од тих фотографија први пут сам видео у његовој „Црној књизи“, с тим што ми је он за „Длан и лопату“ послао нешто шири избор фотки, од којих су се,

ето, неке нашле у књизи. Мислим да је то била добра идеја, поготово што, макар код нас, није уобичајено да се књиге поезије илуструју на такав начин. Најчешће се у томе није ишло даље од корица. Дакле, и песме и фотографије су ту да би човек који чита слике или гледа песме, између осталог, мало у ред довео неке своје представе о људима које свакодневно среће. Зато самом себи, понекад, личим на неког половног Робина Худа, који свету око себе не може другачије да помогне него тако што ће саосећати с њим. Ништа важно, бојим се.

- Да ли ћеће после књиже „ДЛАН & ЛОПАТА“ наставићи да пишете поезију или ћеће се вратићи прози? Шта следеће можемо очекивати из Ваше стваралачке радионице?

МР: Имам намеру да завршим један роман, београдски. Биће то бајка из живота који се „спроводио“ на улицама и по кафанама београдским. Главни јунаци су људи с којима сам се дружио и без којих не бих, чини ми се, био то што јесам. Биће то мала књига дубоке оданости, књига о великим песницима и онима који су се врзмали око њих. Једна оваква зима, с доста снега, идеално је време за обављање кућних књижевних послова.

Разговор водила: Исидора СТАНИЋ

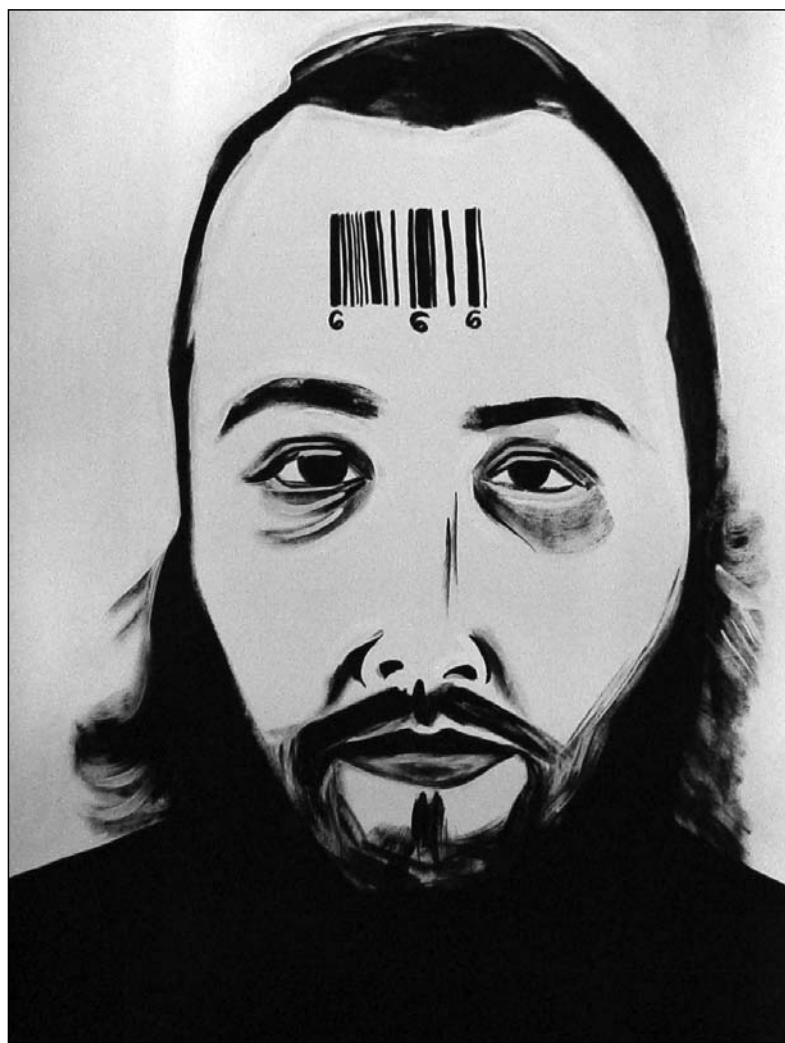
Напомена уредништва: Овај разговор са Миодрагом Раичевићем изром случаја вођен је непосредно пред доделу награде за његову најновију песничку збирку „Длан&Лопата“ (Културни центар Нови Сад) за коју је добио Миљковићеву награду а зајим и награду Ђошићеве задужбине коју је добио заједно са Љубивојем Ршумовићем.

О писцу

Миодраг Раичевић рођен је 1955. године у Титограду (Подгорица), где је једно време радио и живео, потом се преселио у Београд. Има два псеудонима (Т. Х. Раич и Равијојло Кликовац), али за свој песнички опус користи своје пуно име и презиме. Написао је шест књига песама (*Осјећајне њесме и једна коњска*, Дом омладине “Будо Томовић”, Титоград, 1984; *Чараје у њрави*, УКЦГ, Титоград, 1987; *Дебеле девојке*, Рад, Београд, 1990; *Горе главу висибобо*, Рад, Београд, 1993; *Трице и ку’чине*, Октоих, Подгорица, 1994; *Музини ветрови*, Време књиге, Београд, 1995.), шест књига различитих жанрова (*Свирање Малајаршеу*, Народна књига, Београд 2002; *Ојет силована*, КОЦГ, Титоград 1990. (роман); *Најбоље од Джекa Трбосека*, Време књиге, Београд (роман) 1995; *Речник афродизијака*, Стубови културе, Београд, 1997. (еротска сваштара); *Човек без косију*, Народна књига, Београд 2003. (роман); *Дукљански ријечник*, Народна књига, Београд, 2005.), писао је куваре шаљивог и озбиљног карактера (*Палачинке*, Кувар, Граматик, Подгорица, 2000; *Кувар за сваки дан*, Велики

кувар, Либрето, Београд, 2002.). Приредио је: *Како ово нисам знао*, бајке, Ободско слово, Ријека Црнојевића, 1995; *Шекспирове сестре*, Антологија женске светске приче, Граматик, Београд, 2002; *Антологија боемске поезије*, Граматик, Београд, 2002; *Постмодерна на њрџу* (са Г. Божовићем), Град театар Будва Октоих Подгорица, 1988; *Казабланка*, темат о филму Казабланка, ревија Овдје, 1990; *О кримићу*, темат, ревија Овдје, 1995; *Нема њолико до Лајковца*, јексерашка проза, *Поља*, Нови Сад, 2004; *Нощне њриче*, светска фантастика, приче, Либрето, Београд, 2004.). Учествовао је у разним пројектима (*Чаробна шума*, Савремена српска еротска прича, Б 92, 1996; *Српска крими њрича*, часопис Реч, Београд; *Мој њриватњи Титњо*, Поља 2002, Нови Сад; *Пројекатњ Буковски*, приче, Граматик, Београд, 2004.), објављивао је у многим часописима (*Поља*, *Летњојис Матњице српске*, *Књижевне новине*, *Књижевна реч*, *Реч*, *Овдје*, *Књижевни маџазин*, *Градина*, *Свеске*, *Алфа*, *Иџака*, *Име*, *Сџварање*, *Кораџи*, *Психологија данас*, *Јеж*, *Бре!...*) и уредник је у *Београдском књижевном часџису*.

Б. Ђорџић - *Баркод њојулација ауџомаџна*, акрил на џаџиру

Јелица РОЋЕНОВИЋ

ВОЛИТЕ ЧОВЕКА И У ГРЕХУ ЊЕГОВОМЕ
(Љубави Фјодора Михаиловича Достојевског)

„Лепота ће спасити свет“ најпознатија је реченица Достојевског коју изговара кнез Мишкин у „Идиоту“. А да *лейоѡа* уопште није једноставна за тумачење објашњава грешни Димитрије Карамазов: „Лепота, то је сташна, ужасна ствар. Страшна због тога што се не може одредити, а не може се одредити зато што је Бог задао све саме загонетке. Ту се обале састају, ту све противречности заједно постоје“.

Како се онда снаћи у том мору тајанствености, а у животу Достојевског пронаћи праву реч за лепоту и страст жена које ће надахнути његову фантазију за бесмртне јунакиње светског романа: Настасју Филиповну, Грушењу, Лизу, Соњу Мармеладову... Све љубави које су му преображавале живот не могу бити одвојене од његове немирне биографије, слика детињства, робовања у Сибиру, самилости за оне које је судбина позледила, ужасног страха да му љубав неће бити узвраћена.

На Лепоту је мислио кад је написао да је „стварност фантастичнија од литературе“.

Достојевски је рођен у Москви 30. октобра 1821. године у великој породици Михаила Андрејевича Достојевског, војног лекара постављеног у Маријинској болници за сиротињу непосредно после Бородинске битке. Читав тај крај у коме су се налазили сиротиште за напуштену децу, лудница и гробље за све оне одбачене од друштва – скитнице, душевне болеснике, самоубице, зликовце и њихове жртве – назван је „убоги дом“. Ту ће озбиљни, замишљени плавокоси, бледолики дечак – како Достојевског описује један од његових пријатеља из младости - упознати свет за који ће до краја живота осећати сажалење и милосрђе. Одрастао је у атмосфери очеве строге дисциплине и мајчине побожности.

Да чита и пише научио је из прича Старог и Новог завета. Књига о Јову, који без роптања подноси сва искушења која му Господ шаље, не одричући га се, најдубље га је потресла. Заједо са братом Михаилом Достојевски завршава једу од најпознатијих

московских школа тога времена – интернат Леополда Чермака.

Њиховог оца љути склоност синова ка књижевности, па их, без њихове воље уписује у Инжењерску школу у Петербургу. Отац Достојевског био је свиреп газда кметовима у селу Черемошња, где је био спахија, а и врло разуздан са сеоским девојкама (једна се презивала Исајева), тако да га неколицина сељака, међу којима и отац Исајева, убијају 1839. године. Сазнавши вест о смрти оца, Достојевски добија први епилептични напад.

Поставши инжењер Достојевски не престаје да се осећа писцем. И са данашњег становишта његова „лектира“ је импресивна и обухвата стваралачке векове од античких писаца до 19. века. Од руских писаца на њега ће највише утицати Гогољ, а од француских Балзак.

Књижевни историчари нису довољно објаснили чињеницу како се велики заљубљеник у лепоту Достојевски нашао на листи завереника – петрашеваца осуђених на смрт стрељањем?! Познато је како је Достојевски ушао на велика врата руске књижевности. Њекрасов и Григорович целу ноћ читају без даха његов први роман „Јадне људе“ и на последњим странама, потресени, почињу да јецају. Необични гости стижу у ситне сате код Достојевског. Био је то најдивнији тренутак у његовом животу - сећао га се велики писац касније – прелом заувек ка литератури. У кући Ивана Панајева и његове супруге Авдотје организује се књижевно вече посвећено Достојевском и његовој књизи.

„Јуче сам био код Панајева и изгледа да сам се заљубио у његову жену“ пише Достојевски брату Михаилу 1845. године.

Бјелински који код Панајевих наступа као књижевни трибун робеспјеровског кова својим политичким говором „да треба оборити хришћанство“ доринео је не само да дође до разлаза са Достојевским него и до хлађења великог писца према Панајевој. У том смислу он ће убрзо написати брату: „Сада пролази“. Неприхватање револуционарног програма Бјелинског утицало је да Достојевски, најпре дигнут у звезде, брзо буде бачен у блато. Тим је необичније да Достојевски, који апсолутно није имао удела у припремама за убиство цара Николаја Првог, буде осуђен, да би милошћу тог истог цара, после четири године робије у Сибиру, у тренутку пред погубљење, 22. децембра 1849. године, био помилован тако што је његова казна преиначена на „робијашке радове у војничким тврђавама“.

Све време је држао Библију под јастуком.

„Кад се осврнем на прошлост и размислим колико је узалуд проћерданог времена, колико га је изгубљено у заблудама, у грешкама... Живот је дар, живот је срећа, сваки тренутак је могао да буде век среће“ тог истог дана написао је брату Михаилу.

Слутећи „нови живот“ пре него што ће бити бачен у далеку степску губернију, Семипалатинск, на руско-кинеској граници он ће забележити: „Чини ми се да ће ми се ускоро догодити нешто одлучујуће... можда тихо и ведро, можда олујно, али неизбежно“.

Судбина је изабрала да буде олујно.

На тој граници светова Достојевски 1854. среће Марију Дмитријевну Исајеву, жену малог царинског чиновника која ће га испунити осећањем неизмерне среће. Њен муж је тежак пијанац, страсне и грубе нарави, без иметка и неспособан да ради па је самим тим жену и сина осудио на пад у сиромаштво. „Без обзира на много прљавштине, он је био веома племенит“ написао је о њему Достојевски и он ће му послужити да уобличи лик Мармеладова.

„Млада дама од 28 година, лепушката, врло образована, веома паметна добра, љупка, грациозна са дивним великодушним срцем... ретко сам срео такву жену“ представља Достојевски Марију Дмитријевну у писму брату Михаилу непосредно после упознавања. Од првих корака те везе Достојевски има наступе љубоморе.

„Та веза, то осећање према њој за мене је сада све на свету. Ја живим и дишем само њоме и за њу“ – говори о својој првој љубави Достојевски.

Жена због које је Достојевски „дисао“ била је туберкулозна. Она је све супротно од идеала и лицемерја књижевних салона. Страсно је волела живот као сви туберкулозни болесници. Када је са мужем, већ пропалим од пића морала да се пресели у другу варош, Кузњецк, пријатељ Достојевског, Врангел, који је с њим пратио Исајеве, забележио је да је велики романтијер на расстанку јецао као дете. Кад је у преписци са њим Марија Дмитријевна почела да помиње „симпатичног младог учитеља“ Достојевски је „лутао као сенка“ и скоро престао да пише „Записе из мртвог дома“.

Ова несвакидашња жена обавештава ускоро Достојевског о смрти мужа. Таман је Достојевски помислио да му се срећа смеши (он позајмљује новац да би довео у ред материјално стање Марије Дмитријевне) а њој још увек не пада на ум да се уда за њега.

„О, не дај Боже то страшно ужасно осећање! Велика је радост љубави, али патње су тако ужасне да је боље никада не волети“ пише у пролеће 1856. Достојевски Врангелу. Моли од њега новац да би јој га дао: „За име Христа, учините то! Ја дрхтим од страха да се она не уда“. Завршава писмо речима: „О, немојте ми пожелети да напустим ту жену и ту љубав. Она је светлост мога живота. Цело моје биће васкрсло је од тога што сам њу срео“.

Истовремено брату Михаилу Достојевски пише: „Полудео бих или би ми се десило нешто горе кад је не бих видео. То је анђео Божији кога сам срео на путу, а повезала нас је патња“. Из следећег писма брату показује одлучност: „Могу да ти кажем да се ја њоме сигурно женим“. Описује своја осећања: „Љубав у мојим годинама није пуки хир, она већ две године траје, чујете ли, већ две године и за девет месеци одвојености не само што није ослабила, већ се појачала до бесмисла“. Он моли брата да му за Марију Дмитријевну пошаље шеширић пролећни, плишани женски огртач, мараму од чипке и моли да га овај не исмејава. Достојевски се као рођени отац брине о Паши, лењом сину Дмитријевне из првог брака.

До последњег часа ова чудна Русиња, међутим, не може да се одлучи да ли да се уда за „човека без будућности“, како види Достојевског, или извесног учитеља Вергунова, знатно млађег од

себе, кога „упознаје“ пре мужевљеве смрти у Кузњецку. Најзад, Достојевски побеђује супарника пред којим је био “ спреман чак на коленима да моли“. Грци веле „Препознај срећан тренутак“. Достојевски га је препознао. Пред олтар мале кузњецке цркве Богородце Одигитрије 15. фебруара 1857. доводи жену због које је преживео толика мучења, стрепње и наде. Ни свадба, међутим, не протиче без унутрашње драме супарништва, љубоморе, страсне напетости. Вергунов се сад појављује у улози сведока. „Плакао је преда мнош, он само и уме да плаче“ пише свом пријатељу Врангелу Достојевски.

До своје смрти Марија Дмитријевна очарава и излуђује Достојевског. „Унапред је уживала у самој помисли каква је страст лудо волети и из љубави болно мучити вољену особу“ речи Наташе из романа „Понижени и увређени“ примењиве су на однос Марије Дмитријевне и према Достојевском и према Вергунову. Она је инсистирала на њиховом упознавању и у мучењу обојице налазила уживање. До краја живота она није хтела да се одрекне власти над двојицом мушкараца.

И после склапања брака са Достојевским, Марија Дмитријевна ће, по речима Љубов Достојевске, пишчеве кћери из другог брака са Аном Григоријевном, наставити контакт са безбојним учитељем Вергуновом, дискретно га пребацујући из Кузњецка у Семипалтинск, а одатле у Твер који је изабрао Достојевски да би био ближе Петербургу и Москви, где му је било дозвољено да живи кад је казна петрашевцима истекла после смрти (или тровања) цара Николаја 1855. године. Пишчева ћерка тврди да је ова чудна релација Достојевском послужила за приповест „Вечни муж“.

Од 1860. године Достојевски поново неуморно пише и објављује. Успех „Записа из мртвог дома“ и „Понижених и увређених“ омогућавају му да поново заузме место у првом реду руске књижевности које је изгубио док је био у Сибиру. Књижевни успех охрабрује Достојевског. После једног од наступа пред студентима пришла му је лепа, млада девојка с риђим плетеницама и прва писцу понудила љубав. Он се нашао у чуду. Била је то Аполинарија Суслова, типична представница новог нараштаја који је стасао у међувремену. Почетком 1863. већ су били љубавници али је он то вешто скривао од Марије Дмитријевне. Достојевски позива Суслову да с њим проведе лето у Италији. Пре њега она је отишла у Париз одакле је требало да заједно отпутују у Напуљ и Рим. Кад Достојевски после неколико месеци, средином августа 1863. стиже у Париз затиче га изненађење-Аполинаријина порука: „Стигао си касно“. С пута Марији Дмитријевној пише: „Рим и Напуљ су ме задивили, али ужасно желим да сам у Петрограду“. Суслова и Достојевски ипак заједно стижу у Берлин, где га она коначно оставља и враћа се у Париз. Ово невесело заједничко путовање препознаје се у амосфери „Коцкара, а Суслова на разне начине као Полина.

После дугог побољевања, 15. априла 1864. умире Марија Дмитријевна. Није једнозначна пишчева упитаност забележена у

тим тренуцима: „Хоћу ли се видети са Машом“? Након неколико месеци, јула исте године, умире му и брат Михаил Достојевски који му је био сличног карактера, заносио се поезијом, помагао му у уређивању часописа „Време“. „И тако сам одједном остао сам, и просто ми је постало страшно. Сав живот се одједном преломио на двоје“ исповеда се Достојевски старом пријатељу Врангелу 1865. године.

Последња љубав Достојевског започела је октобра 1866. године. Достојевски је био у великом шкрипцу код издавача јер није завршио „Коцкара“ и на наговор пријатеља узима младу девојку стенографа Ану Сњиткину да би га у року завршио. Притиснут несрећама изгледао је мрачан и болестан. Уз то хладан и прецизан, наглашавајући време Аниног доласка: „Ни раније – ни касније“. „Хтео је да умре због једне пропуштене тачке“, сећала се Ана Григоријевна свог првог сусрета са Достојевским. Али он се, видевши како се она труди да га следи, временом кривио. Пред њим су биле три могућности о којима је гласно размишљао: да се замонаши у Цариграду или Јерусалиму, да отпутује у иностранство због коцке или да можда потражи срећу у породици. Ана Григоријевна му је предложила последњу варијанту. Син Марије Дмитријевне, Паша, могућност да се Достојевски ожени младом девојком схватио је као претњу сопственом лагодном животу и благостању. И породица Ане Григоријевне почела је да је одвраћа од брака са човеком тешког карактера, епилептичарем, који је могао да јој буде отац...

„Али он је био млад, био је занимљивији и живљи од младих људи мог времена, који су сви одреда носили наочари и изгледали као досадни професори зоологије“ – исповедала се много касније својој кћери Ана Григоријевна.

На запрепашћење и Паше и њене родбине Ана Григоријевна залаже сав свој мираз да би са човеком кога је одабрала опутовала у иностранство. Имали су намеру да у Европи остану три месеца, а са тог пута су се вратили после четири године. За то време та веза је постала „присна, срећна и чврста заједница“. Склона сам да верујем да је Достојевски на младу девојку успео да пренесе своје дубоко осећање вере. Он се ни у једном искушењу није одрицао Христа, мада је целог живота „прелазио црту“. „Штавише, ако би ми неко доказивао да је Христос изван истине и кад би стварно истина била изван Христа, ја бих радије остао са Христом него са истином“ пише Достојевски Фонвизиној, супрузи познатог декабристе. „Не заборављајмо никад један другог“, идеал је Достојевског са последњих страна његовог ремек-дела „Браћа Карамазови“ чији је завршни акорд Аљошин позив: „И вечно тако, целог живота, држећи се за руке“. Достојевски је жудео за вером као „сасушена трава за водом“ и нашао је чисто биће са којим је могао да је промишља.

Ана Григоријевна је из Русије отишла као неискусна девојка, а вратила се у њу као жена чврстог карактера. Преписивала је 1878. „Браћу Карамазове“, кад их је писац стварао, као и његова друга

дела и публицистичке списе, тешила га за време напада меланхолије, страха од смрти, или срџбе због сазнања да му је Паша, из освете, док су њих двоје боравили у Европи, целу библиотеку продао на комад.

Престао је да се коцка, а од 1878. није имао ни нападе епилепсије. Није више уопште могао без Ане Григоријевне и њихово двоје деце (двоје им је умрло што је Достојевског ужасно погодило). Растајући се са Григоријевном, Достојевски јој из Емса, где се лечи, признаје: „Сваког тренутка мислим на тебе, Ањка, страшно жудим за тобом... Увече и кад легнем да спавам (ово међу нама), мучим се мислећи на тебе, грлим те у машти и љубим. Саблажњаваш ме у сновима. Говорила си да ћу у иностранству вероватно јурити друге жене. Драга моја, знам да не могу да замислим другу жену осим тебе. Уопште ми не требају друге жене, потребна си ми ти, ето шта говорим себи сваког дана. Одвећ сам навикао на тебе и сувише постао породичан човек. Све старо је прошло. А у том погледу и нема ништа боље од моје Ањечке“.

Почетком 1880. здравље Достојевског се погоршавало. Његов чувени говор поводом Пушкиновог јубилеја, одржан на седници Друштва љубитеља руске речи, лабудова је песма генијалног писца. Двадесет осмог јануара 1881. замолио је Ану Григоријевну да насумице отвори примерак Новог завета који је донео с робије и да му прочита прве редове одозго на страници која се буде отворила. Ана Григоријевна га је послушала и наглас прочитала други став из треће главе Јеванђеља по Матеју: „Али му Исус одговори: „Пусти сада јер тако нам доликује да испунимо све што је у складу с вољом Божјом“. „Чујеш ли“, рекао је Достојевски, „Пусти сада“, „то значи да ћу умрети“

„Памти Ања да сам те страшно волео“ последње су речи које је изговорио Достојевски захваљујући се Ани Григоријеној за срећу коју му је пружила.

Александар ДЕВЕТАК

*СВЕ ШТО СТЕ ОДУВЕК ЖЕЛЕЛИ ДА ЗНАТЕ О ВУДИЈУ
(али с'ће се бојали да њишајте)*

Вуди Ален је свестрани филмски стваралац (обожаватељ Годара) са старомодним укусом (цез и опера), интелектуалац који обожава спорт, романтичар који воли младе девојке (посебно глумице) и комичар који воли снимати озбиљне драме. Патентирао је лик брбљивог и неуротичног јеврејског комичара, изумео модерну романтичну комедију, а под старе дане сазрева у првокласног драматичара.

Протуречни уметник има много неуроза које деценијама решава са својим психоаналитичарем (омиљени филмски мотив!) но сигурно нема проблема са снимањем филмова. Док многи велики режисери пате од превеликог перфекционизма и снимају пар пута у једној деценији (ко је споменуо Кјубрика?!), Аленови обожаватељи могу у просеку гледати један његов филм годишње, с тим да он повремено глуми и у филмовима осталих колега режисера тако да спада међу најплодније америчке филмске ствараоце.

Ален је и један од оних режисера које зовемо ауторским; све своје филмове, било драме било комедије, најчешће је написао, изрежирао, а углавном и одглумио. Он је, као и већина америчких аутора, цењенији од неамеричких филмских аутора (и сам изненађен, изјављује: 'Мора да су титлови јако добри') него код куће. Разлог је можда и у томе да никада није снимао комерцијалне филмове, највише успеха имао је у 70-им годинама прошлог века када је цветала ауторска америчка кинематографија, но филозофски приступ озбиљним темама, чак и када је презентирао уз хумор, није имао масовну публику.

Пасионирани филмофил, признаје да воли снимати у свом комшилуку и без много целодневног рада јер воли уживати у животу а то укључује и редовно праћење омиљених спортских утакмица. Рођен је, одрастао, живи и снима у Њујорку, у четврти Бруклин. Окружен многим биоскпима, буквално их је свакодневно посећивао што се може видети по бројним филмским цитатима и посветама у његовим филмовима који су пуни фасцинираности над

светом филма, театра и уметности уопште („Пурпурна ружа Каира“). Осим тога, његов хумор је инспирисан комичарем Бобом Хоупом али и хумором апсурда Груча Маркса и Монти Пајтона. Након што је напустио студије, почео је писати скичеве за емисије телевизијске куће НБЦ и њихове комичаре, а почетком 60-их је и сам почео наступати као ‘stand up’ комичар и то са великим успехом.

Први филмови су му углавном пародије, а 1965. је написао свој први сценарио, за филм „Шта има ново, мачкице“ у коме је и глумио. Дебитовао је као режисер са „Тајгер Лили“ (1966) у коме је један јапански шпијунски трилер, премонтирао и синхронизовао на енглески уз измењени комични дијалог; након шпанске пародије уследила је још једна, бондовска пародија „Казино Ројал“ (1967) у коме је један од сценариста и глумаца.

Писао је и позоришне комаде, од којих су многи извођени на Бродвеју. Драму „Не пиј воду“ (1966), још једно дело шпијунске тематике касније ће обрадити и за телевизију. „Свирај то поново, Сем“ (1969) је још једна Аленова филмска посвета у којој филмски критичар слуша савете о животу од Хемфрија Богарта, а Ален је на пробама за ту представу упознао и будућу животну партнерку Дајан Китон. Исте године Ален ради још две кратке комедије са Кандис Берген, „Купидова стрела“ (посвета филмском стваралаштву Чарлија Чаплина), као и бизарну адаптацију „Пигмалиона“ у којој лажни рабин поучава неискусну богаташицу духовностима живота. За филм „Узми новце и бежи“ (1969) написао је сценарио, режирао га и глумио, ради се о још једној пародији, овог пута на гангстерске и биографске филмове.

Комедије које су уследиле биће такође без чврсте фабуле, али зато пуне анархистичког духа и гегова, као „Банане“ (1971) који исмева америчку политику и медије. У сличном стилу је рађен и култни „Све што сте одувек желели знати о сексу (али сте се бојали питати“ (1972), пародија истоимене сексолошке књиге у којој Ален, између осталог глуми сперматозоид са егзистенцијалистичким дилемом (‘Где смо и куда идемо?’).

Иако нису били блокбастери, ови Аленови филмови су довољно зарадили да му омогуће да као сценариста, режисер и глумац оствари потпуну контролу над послом којим се бави и почне стварати филмове унутар холивудског система, али уз ауторски приступ својствен независним филмским ствараоцима. Научно-фантастична комедија „Спавач“ (1973) и пародија на руске филмове и романе „Љубав и смрт“ (1975) и даље забављају публику, но у њима Ален почиње проблематизовати и нека озбиљнија питања.

Први ‘велики’ Аленов филм је „Ени Хол“ (1977) који спаја велике Аленове теме: љубав и смрт, Њујорк и уметност. Вуди се више не ослања толико на гегове већ изграђује ликове и озбиљно размишља о феномену живота преко свог алтер-ега, Алвија Сингера, њујоршког интелектуалца и комичара. Аутобиографска нота је очигледна у многим сличностима Алвија и Вудија али и Ени Хол и Дајане Китон (којој је право презиме - Хол). Алви је, као и Вуди, писац-комичар који психоаналитички преиспитује разна

озбиљна питања, а смисао тражи у уметности, паметна жена са којом је у вези његова је животна љубав са којом ће пропасти веза, али остати пријатељство - то ће постати и пророчанско аутобиографско дјело. Филм је освојио одличне критике и многобројне награде укључујући и четири Оскара - за најбољи филм, најбољу глумицу (Дајана Китон), најбољег режисера (Ален) и најбољи сценарио (Ален и Маршал Брикман). С Брикманом је написао сценарио за свој тада најпрофитабилнији, а по многим и најбољи његов филм, „Менхетн“ (1979) са одличном црно-белом фотографијом и бриљантном глумом неизбежне Дајане Китон. У то време баш је и прекинута љубавна веза са Китон а у међувремену је изашао и још један њихов филм, „Интериорс“ (1978), који је био изненађење за све јер је надахнут филмовима Ингмара Бергмана, Ален направио озбиљну драму о распаду једне породице.

Осим Бергмана, Ален показује да цени и остале европске режисере па снима „Сећање на звездану прашину“ (1980) који је рађен у надреалистичком стилу па га критичари упоређују са филмовима Федерика Фелинија, а једна од духовитих сцена у иначе озбиљном филму је да режисера кога глуми сам Ален стално запиткују када ће „опет снимати смешне филмове, оне које сви воле“. „Летња ноћна секс комедија“ (1982) је филм најзначајнији по томе што је Ален опет нашао нову глумицу и животну сапутницу, Мију Фароу, која ће глумити у већини његових надолазећих филмова.

Филмски експерименти настављају се са филмом „Целиг“ (1983). Ради се о квазидокументарцу о особи која преузима све могуће идентитете а Ален умеће свој лик у архивске снимке са стварним историјским личностима. У својим раним филмовима Ален се често одлучивао на експерименталне технике које је видео код Жан-Лук Годара, нпр. обраћао би се гледаоцу равно у камеру а у „Пурпурној ружи Каира“ (1985), Џеф Денијелс глуми лик из филма који силази са биоскопског платна да би ушао у стварни свет. Трећег Оскара ће Ален добити за сценарио филма „Хана и њене сестре“ (1986), још једне хуморне драме/романтичне комедије на типичан аленовски начин.

„Бродвеј Дени Роуз“ (1984) је један од оних филмова са којима је и критика била врло задовољна, „Дани радија“ (1987) су Аленов излет у свет носталгије у коме сазнајемо многе детаље из његовог детињства, док бергмановска „Друга жена“ (1988) и „Злочини и прекршаји“ (1989) спадају у оне озбиљне филмове који би били прихваћенији да их је снимао неко ко се посветио искључиво драмама.

Након трогодишње креативно-стваралачке паузе, Ален снима „Сенке и маглу“ (1992) својеврсну посвету немачком експресионизму снимљен у црно-белој техници, а по наслову и тематици и очигледна алузија на холокауст - један од низа све мрачнијих филмова који обележавају деведесете и зрелу фазу Аленовог рада. Неки ту фазу повезују и са болним личним искуством раскида с Мијом Фароу. Баш у време тог скандала изашао је филм „Мужеви и жене“ (1992), драма коју неки критичари због сировог

документаристичког стила упоређују и са Догминим радовима а тема су опет везе и прекиди истих, а главне улоге тумаче управо Вуди и Мија. „Мистериозно убиство на Менхетну“ (1993) је поновљена сарадња са Маршалом Брикманом и Дајаном Китон, комични трилер који је посвета америчком филм ноару. Снима још неколико ведријих филмова са женским главним улогама које ће заслужити Оскара, „Пуцњи изнад Бродвеја“ (1994) о драматичару у свету криминалаца и „Моћну Афродиту“ (1995) о спортском новинару (глуми га Ален) који тражи мајку свог усвојеног детета.

У филму „Сви кажу волим те“ (1996), Ален показује своју љубав према музици 30-их и присиљава на певање и таква глумачка имена попут Алана Алде, Едварда Нортона и Тима Рота. Филм који је уследио сушта је супротност претходном, „Разарајући Хари“ (1997) је црна комедија која улази у мизантропски опус Аленових дела, један од филмова снимљених после општепознате породичне кризе, чини се да фиктивна прича има везе са лично проживљеним скандалом. Светом холивудских скандала наставља се бавити и „Суперстар“ (1998) који преиспитује живот филмских звезда. „Проклетство шкорпиона“ је једна од комедија са почетка новог миленијума која је код многих пробудила сумњу у даљње режисерско умеће остарелог Алена. Те 'мале' комедије (попут „Ситних лопова“, 2000) немају разбарушеност раних или озбиљност каснијих Аленових комедија и не доносе значајније новине у Аленовом стилу. Повратак у воде озбиљнијих комедија су „Холивудски крај“ (2002), „Љубав и све остало“ (2003) и „Мелинда и Мелинда“ (2005), у којима представља многе младе глумце (Џејсон Бигс, Аманда Пит) који се успешно придружују његовој већ провереној глумачкој екипи.

Осим глумачких звезда старог и новог Холивуда, успеху Аленових филмова доприносе и остали квалитетни сарадници; сценариста Маршал Брикман, сниматељи Свен Никвист, Гордон Вилис и Карло ди Палма, монтажери Сјузан И. Морс и Ралф Розенблум. Иако наступ у Аленовим филмовима не доноси милионске хонораре, глумити у Аленовим филмовима ствар је престижа. Нижи буџет његових филмова омогућава му да покрије трошкове и заради довољно да осигура свој следећи пројект, а ради и као глумац у туђим филмовима, па чак и на синхронизацији анимираних филмова („Мрави“).

Вуди обожава цез и пасионирани је свирач, сваког понедељка свира кларинет у клубу са својим бендом па је због унапред заказане свирке пропустио и доделу Оскара 1978. Иако не признаје филмске награде као критеријум квалитете, сам је врло често добивао такве почести тако да је до сад за Оскара био номинован 20 пута а освојио их је три, добио је награде за животно дело Венецијанског фестивала, Кана и Америчког удружења режисера. Често у својим филмовима користи 'старомодну' музику, од цеза и шлагера 30-их година прошлог века па све до оперних арија. Помало бизаран податак је да је и своје две усвојене ћерке (Манци Тио и Бечет) назвао по омиљеним цез музичарима.

Давид Кецман ДАКО

ПУТОВАЊЕМ КА УНУТРАШЊОЈ РАВНОТЕЖИ
(Наспрам слика из циклуса „Конструкције“ Зорана Игњатовића)

Зоран Игњатовић* је сликар са јасном идејом, по свему самосвојног стваралачког концепта, те ванредног умећа да у мисли већ доживљеног света, најпре линијом, а потом и бојом која не поништава функцију линије као основ свему што бива конструкцијом, и другом (посматрачу) предочи/учини видљивим сав свој ликовно дубокомисаони, детињим срцем, дакле, потпуно слободно, без ограничења изван маште, зналачки исконструисани путопис остварен на релацији ЈА – Бескрај и – Назад, у време, можда, будуће (симбол је свемирска летилица), или зовом успомена, географских карти из старих атласа, или, могуће, у време прошло, једино извесно (једрењаци, барке, викиншки бродови, пирамиде...), јер прошлост је доиста простор неповрата који је увек широм отворен будним и знатижељним сневачима, маштарима, а презент само неухватљив, једва доживљени трен.

Већ при првом сусрету са његовим сликама / ликовним путописима, бивамо део / актери велике, иако нечујне, тек у мисли, као у сну, а могуће је и отвореним оком измаштане јаве, само на неком другом месту, тамо негде где нас бродоломне космичке путнике чекају оазе / луке постојане само зарад бродоломних / судболомних, али таквих који се не мире са илузијама / фатаморганама чији је заједнички именитељ коначност, задат / непроменљив, окамењени свет, или сазнање / догма за сва времена.

Тешко је, а готово и да је непотребно разлучивање да ли су то слике (акварел, акрилик, уља на платну), или обојени цртежи. Сликар Зорану Игњатовићу је битно да своју замисао поствари на начин којим се суштински разликује од било кога или „конструкцијом“ могуће сродног, па идеји подређује и жанровску „чистоћу“. Не либи се ни ризичне смелости при остварењу наума да своју апстрактну/мисаону авантуру путовања без икаквих ограничења, о било којем бескрају да је реч, свемирском или микрокосмичком, лавирнитном своје душе, линијом / бојом белином платна реализује користећи све доступно ликовно знаковље. Отуда на његовим сликама са заједничким именитељем „Конструкције“ такво и толико

мноштво, изван слике тешко помирљивих призора, а резултат су дела веома богате, али нимало случајне, него и те како рационалне асоцијативности. Отуд сликом сензација од споја ванредно остварене конструкције саздане од супротности које на путу до нашег ока, а потом и дубоке емотивне доживљености, бивају неразлучива целина, мноштвом остварена једнина.

Реалан или измаштан, апстрактни свет?- незаобилазна је упитност у трену наспрам ових слика. Двојба је, иако природна, ипак сувишна и тренутна. Сликом реалност за маштаре авантуристичког и авангардног духа, какав је и сам сликар Зоран Игњатовић, а апстракција за све оне, у неукости тако бројних, који не знају, па ни чули, за постојаност и моћ интуитивности, или за оне, вероватно још бројније, који не проникнуше у дубину смисаоности, значења и опсега емотивне интелигенције при творењу, креирању уметничког дела изван свих правила, свих ограничавајућих законмерности. Отуда при одгонетању оног заумног што Игњатовић нуди својом сликом и оваква посматрачева мисао: Ево сликара који одрастањем, учењем, потом и свакојаким потврђивањем високог академског образовања, писањем уџбеника, није запоставио дечака / маштара у себи. С тога и таква дела „исконструисана“ тако да сама собом, без сувишног посредника/тумача потврђују и ауторову мисао исказану у аутопоетичном запису „Конструкције?“. „Конструисати заправо означава саградити или бар измаштати за себе, али истовремено и оградити себе. Све око нас што припада тзв. реалном, опаженом свету - на неки начин је исконструисано. Ми пристајемо на наметнуте конструкције, а при том и сами упоредо конструишемо ради уклапања у постојеће и тако настају нове грандиозне ограде. На који начин оживљавамо конструкције је оно што је у ствари питање. Самим гледањем обликујемо илузију. Свесна бића су у потрази (или би бар требало да буду) за истинитим, апсолутним односима, а свако преиспитивање у једном тренутку прераста у потрагу за унутрашњом равнотежом. Идеална конструкција је у равнотежи.“

Слике / призоре Зорана Игњатовића, чији је лајтмотив путовање, могуће је, осим осталог, доживети / примити, односно појмити и као ехо оног што овај уметик носи као духовни пртљаг из света свог детињства у Сомбору, одрастања у простору око Галерије „Милан Коњовић“ и у време трајања сомборске Ликовне јесени, вишедеценијске смотре савременог југословског сликарства, али и детиње загледаности у магични стрип, у географске карте обешене о школску таблу, или оне мале мапе које детињим оком, као да је птица/космонаут, при лету или леоновању, посматра са висине, из тачке у свемиру, на атласу, на глобусу...

Готово све што је на слици (континетни виђени као свемирска пловила, отворене шкољке, хиперболичне лобање, старе барке...) међусобно су повезани танком нити, ужетом, небеским стубама по којима, најчешће у колони, хитају људи тражећи спас, исходште... Могуће је слике овакве симболичне садржајности доживети и као одраз сликареве помисли, а у њој и ехо зебње: -Шта би се догодило

ако изнова настане велики прасак, па све што је у космосу бива приморано на путовање као на једину могућност за самоизбављење?

Било како му драго, или како друкчије и не може, све се своди на ауторову мисао – водиљу: Све што постоји, што је само оком видљиво, све је то некад и негде од неког исконструисано! Само то, та остварена конструкција, није илузија. Сликом, дакле, пут ка идеалној конструкцији која је, рећи ће сам сликар, „у равнотежи“. Без равнотеже, зна се, бива хаос. Са хаосом – смак.

Надати се, у добру, да смо од тога, од смака далеко. Али и у злу веровати: није згорег, да је то (хаос, велики прасак, смак...) иза нас, али све то болно толико би да и сами, задуго, у леп исход дуго сумњамо. Јер, сећањем лебди, струји трајни непребол.

Сумњом се, да не заборавимо, и свака друга мелемна упитност зачиње. А без творачке, заумне визије, вере у спасење стварањем/путовањем, без покретачке сумње, ни ове слике с таквим складом, бар и са симулакрумом хармоније, не би биле остварене. На радост неибрисиве, свеопште упитности о смисаоности људског живота у бескрај хаотични дубоко виром / вртложником бездане јаве поринути.

*Зоран Игњатовић, академски сликар, рођен 1961. године у Љубљани. Дипломирао је 1990. на Академији ликовних умјетности у Сарајеву, одсек сликарство, у класи професора Миливоја Унковића. Излагао на више од 60 групних изложби у Србију, Јапану, Шпанији, Румунији, Немачкој, Мађарској, Мексику... Више од 20 самосталних изложби (Сарајево, Приштина, Крагујевац, Аранђеловац, Смедеревска Паланка, Београд, Нови Сад, Пожаревац, Петровац на Млави, Сомбор... Учесник је многих ликовних колонија. Аутор је уџбеника Ликовна култура за више разреде основне школе.

Слика из циклуса „Конструкције“, о којима је реч у овом ликовном есеју, рађене су комбинованом техником (акварел, акрилик и уље на платну), а настале су у период од 2006-2009. године.

Живи у Крагујевцу и ради као ликовни педагог.

Буро ВУЈАСИН

АНУШИЋЕВА РОМАНЕСКНА ТРИЛОГИЈА

(Анђелко Анушић: *Прозор ошворен на висибабу и кукурек*, Завод за уџбенике и наставна средства, Источно Сарајево, 2010)

Роман *Прозор ошворен на висибабу и кукурек* је трећи роман пјесника и приповједача Анђелка Анушића из Бање Луке. Као и у претходним својим романима (*Силазак Сина у сан*, и *Агресар из љубљених душа*) аутор, са својим ликовима, наставља “путовање”, како он то каже, са сјеверозапада на исток.

На почетку романа *Силазак Сина у сан* (Бања Лука, 2001) налазимо се негдје у Словенији, гдје се главни јунак опоравља од несреће коју је доживио у рударском окну. То је вријеме само годину-двије пред велике и страшне догађаје који ће се одиграти на простору бивше Југославије коју су почели да нападају и руше са свих страна. “Збивања” се брзо преносе, макар у сјећањима, у родни крај његовог јунака. И ево нас већ у селу *Зборанима* гдје су муслиманске усташе у љето 1942. године запалиле цркву Свете Петке у којој је изгорјело 120 мјештана. Ткиво романа расте хранећи се сјећањима на она стара времена. И *Сшокан Ромић* “био је само корак до сапунског казана”, што нас подсећа на логор *Јасеновац* и оно што се у њему давно догађало...

Ускоро стижемо до новог времена које у много чему наговјештава понављање оног старог, јер, чим се смрачи, “*ноћни позивари*”, “*злокудим гласом сове*” питају: “*Шта чекаше, што не одлазише? Знаше ли у чијој земљи живише?*” И онда долазе оне добро познате ријечи: “*Понијети не можеше ништа, осим прашину на ојанцима*”. Стизаће и поруке: “*Најоле из свеће земље! Најоле из нашег језика! Најоле из историје! Из животи!*”

Јунак романа се послије тога нађе у рову негдје на Уни, а када му је влага продрла у кости, помишља да некако стигне у Сингидунум, ако успије да пређе и савлада више граничних “визита”, прими неколико вакцина и обезбиједи специјалну пратњу, и тако несвјесно испоштује жељу “ноћних позивара”. Већ у овом роману стижемо до *кукуријека* као *стилеме* и *семантеме* која ће тек у трећем Анушићевом роману добити своје пуно значење.

Други роман *Адресар изгубљених душа* (Нови Сад, 2006) је “књига о посуђеном животу у двадесет и двије приче које ће се једном причати”, како стоји у његовом поднаслову. И оно што се у њему збива почиње негдје у Дежели, у колони до тада заједничке војске која се, осрамоћена, повлачи према југоистоку. Главна личност *Милутиин Нейодобни*, троши своје вријеме као једино благо које му је преостало – у прелиставању старог адресара са телефонским бројевима. Овим бројевима не може се више нико називати нити дозвати, јер су сада сви ти људи из *Нејостојеће Земље, Међуречне Атлантиде, нејознајтог боравишта, грађани Н.Н., лица са светске поштернице, а “Неке је прекрила прашица шуђеџ завичаја”* - прича Милутин своје приче које се све завршавају некако овако:

“Некима се замейнуо сваки праџ.”

“Боџ зна џдје је сада кайеџан Дајић”

“Суџану више нисам видео.”

“Преселио се у неку сџаринску реч”.

“На койну сам био, био је и Косџа, он је сад у лудници, ја у избеџлишџиву, сива нумера међу немим бројевима...” И тако се одвија цијела галерија изгубљених људи, разорених живота, нестајање једног народа, истјераног из завичаја...

Роман *Прозор ошворен на висибабу и кукурек* у много чему је наставак претходних романа, јер аутор прати судбине Срба послѣ изгона из завичаја, како оних из Републике Српске Крајине, тако и оних са Суве међе, у Републици Српској. Овдје се већ назире крај рата и несреће која је захватила народ. Аутор биљежи: “*Бежџи народ и рџда као у Библији, расуџи гроџци из сџарозавейноџ завежљаја; јаяк сџиџе клеџиву, суза сџоџу пресџиџе. Бежџимо и ми, до јуче славни раџници, расуџи из џесмарица...*” (...) *Уорџачили се Селак и ја. Сџиџемо на џраницу након џеџ-шеџџ дана. На џраници је саниџарни реџим. Прџресају од везица на обуџи до зубне закрџе...Муџкарце до шездесџџ и џеџџ, сџособне за фрџниџ...мере и џроцеџују од ока, џијачарски,...и враџају назад...*”

У другом поглављу романа нашег јунака (*Саву Сџијељу*) налазимо, негдје тамо на Сувој међи, у селу *Аову*, које се послѣ егзодуса његових старих становника зове *Ахово*. Неки нови житељи нешто прослављају, највјероватније некакву побједу, пекуџи нешто налик печеници, ложеџи ватру *књиџама* које су остале иза несрећних бјегунаца. Ускоро видимо нашег јунака како путује завичајем који се скоро и не препознаје. И чини му се, док иде уз ријеку некада широким путем, сада зараслим у шевар и шибље до непрепознавања, као да “гази по окросталој рани.” Или “...мало даље, с наше леве сџране, на блаџим џадинама, из џрновоџ џрмља и шумарака дивљих воџака, с нама се жмурке иџрају бивше куџе. Куџе без џеме-на. Без удова. Обезначене. Куџе слеџице...” И ту сад почињу сјеџања и привиџења. Преплићу се, у души, људи из историје, антике и ренесансе, из поезије народне и умјетничке, али и оне библијске. Једна слика дозива другу, као ова, веома упечатљива: “*Орна џудска звер-ад из џуџџе невоље, да са оном друџом, џроџивном, чине меџдан...И сад се џонекад може чуџи, само џреба добро сџиралу уха извиџи, на*

џрадинским ѿрџинама однекуд из земље, сѿирашна цвилеж звери којој се брђанин уѿлео у судбину...

Иако је аутор, на тренутак, из прозе отишао у поетско и пјесму, из епике у лирику, остао је у својеврсном лирском грчу која прати његово приповиједање, пуном асоцијација, разбокорених реминисценција, напетости и ломова. Или, на примјер, друга слика гдје на обали ријеке сједи онизак и крупан човјек, збијен као пласт сијена, са брадом као у познатог старозавјетног пророка и са сламком забоденом у воду *“...ѿије реку. Брише џранице међу људима..”* И сљедећи дијалог који прати ову слику, је необичан, надреалан, као из сна:

“Али он је умро”.

“Није, он је жив у ѿвојој свестѿи. Заѿио џа и видиш. И увек ћеш џа видеѿи.”

Или трећа слика: *“Сѿиоѿињак меѿара ниже наиђосмо на човека високоџ, исѿиоѿиеноџ, са очима као у рѿса...”* На Стијељино питање “ко је овај”, његов “службени” водич одговара: *“Шамѿион из Јасеновца. Оѿисан је у књиџама. Заѿио џа и видиш...”* И тако у ходу поред те митске ријеке раскрилиће нам се страшна галерија ликова из Јасеновца, који живе или су одскора оживјели у свијести и памћењу ауторовог главног приповиједача, ликова као што су Ноџар, Гробар и многи други. У петом поглављу романа налазимо нашег јунака како у некој *Дрџавној канцеларији* стрпљиво чека да га макар уочи службеница која својим танким прстима удара бескрајно дуго по тастатури неке машине, и он већ у том бескрајном, монотоним и упорном топоту “чује”, у позадини, галоп ратничке коњице, крсташке или варварске, свеједно, која “јури” долином Мораве. “Допиру” до њега урлици прогонитеља и врисак прогоњених, а он дотле чека своју *црну судбину* пред “занесеном и усуканом женом...сѿиѿноџ, исѿијеноџ лица, џрбава, са цвикерима јаким *диоѿѿирија на носу*” која претипкава/преписује некакво мучно историјско штиво (*о Млеѿачкој Републици и живоѿиу Срба у њој...*).

Јунак романа, послѿије бјежаније и лутања, нашао се поново у једној другој, али опет *Дрџавној канцеларији*, са још тридесетак њему сличним “покајника”. Дошао је да на званичном мјесту пријави свој повратак у домовину! И при томе размишља: *“Да ли сам жив, ѿо не знам. То не моџу да џаранѿујем. Преѿуѿѿам службеним лицима да ѿо уѿврде...”*

Довео је и свједока са собом – себе самог! Премишља и домишља шта би још требало да учини па да они тамо у оној *Канцеларији* повјерују да је жив, и да је преживио и ову *ћеранију*! *“...Да крикнем. Јаукнем. Залелечем...”* Да био на крају чуо глас, са званичног мјеста:

“Саво Сѿијеља!”

“Да!”

“Нема џа у евиденцији! Мораће ѿоновѿи ѿроцедуру!”

(...) *“Разљућен ѿѿио ме ни ѿо ѿрећи ѿуѿи нису, наводно, нашли у књизи рођених, у дрџавној канцеларији за реѿаѿиријацију, ѿао сам у јаросѿѿ, осуо ѿсовке и ѿоџрде на рачун чиновника и њихових ѿслодаваца...”* (на

стр. 66). И тек сада се, до јуче пасивна, умртвљена државна машинерија муњевито покреће, без оклијевања! Неко је овај “инцидент” пријавио полицији и она долази, и Саво Стијеља се, (нео)чекивано, нађе у затвору. У његову ћелију стиже и државни адвокат, Домагој Окан, који му, онако с врата ћелије, на “маргини” његовог *повратничког случаја/удеса* који је добио и судски епилог – исприча *знаковитиу* причу о несрећном *Сави Мркаљу*, Стијељином земљаку, који је, прије нешто мање од два вијека, тамновао у истој ћелији... За чудо, Окан на суђењу говори све најбоље у одбрану свога браћеника:

“...Зар мој браћеник може бити крив само зато што је као *стариосједилац најприје прогнан са свога божичеџ биљеџа, а онда, на вошебан начин несјао из матичних и административних књиџа? Двоструким ореолом жртве крунисан, прије него што је дошао у својство окривљеноџ... (стр. 80). (...) “Зар ћемо жртву кажњавајући и збоџ њених ваијућих ријечи...”* (Напросто је овдје тешко повјеровати у ријечи државног адвоката. Да ли је ово судска фарса или иронија која се догађа у животу нашег повратника?) Но, узалудне су биле Оканове ријечи, узалудни апели. Ништа није помогло, чак ни то да се на суду умјесто три најављена свједока, појавио само један, муцави и тепави Миљурко Груић. Стијеља је окривљен и осуђен, што је на јавном мјесту клеветао и вријеђао државу, на двомјесечни изгон на *Пастирско острво*, са принудним радом “од опште користи”.

На улазу у *Пастирско острво*, Стијељу и његовог несрећног друга, Птицокрадицу, који је осуђен зато што је, неовлашћено, убијао, али и ловио и у Италију продавао птице пјевнице. (Касније ће он Стијељи објаснити зашто је то чинио: “Зар мислиш да земља која је *побила и проћерала онолики народ, у оном светском и овом домаћем рају, заслужује да у њој певају птице?”*)

Њих двојицу на *Пастирском острву* које помало подсећа на Орвелову (постисторијску) слику свијета, дочекује човјек који се представља као *архипастир* по имену Астрахан. И притом им даје до знања да њихови животи, док буду на Острву, неће бити важнији од живота црнорунке овце чију слику носи на капи, и истиче још да је на Острву “*демократско друштво и људска права су им као ваздух, вода и сунце заједно*”. Новопечени становници Острва брзо ће схватити да је на њему некада живио народ “*који се није снашао на ишту у будућности*”, како подсећа Анушићев приповиједач.

Астрахан води Стијељу и Птицокрадицу по Острву и они виде слике пустоши и остављености (зарасли воћњаци, израсле живице, уски и закоровљени путеви, куће које је начела људска рука, а зуб времена добро оглодао) слике су то које их јако подсећају на бивше становнике, виде и доста стоке, али нема људи. *Стока се сама чува*. Људи су одавде нетрагом нестали. Астрахан им на крају ове “шетње” каже:

“Ево, ово је ваша нова адреса”. И додаје: “за *посрнуле, ма у чему, нема бољеџ мјеста на земљи од овога*”. Астрахан новим становницима Острва даје и задужења. Стијеља ће бити пастир и чуваће *Каракуле*,

сто и једну црну овцу и учиће мужу и шишање, а Птицокрадица ће бити козар и бринуће о деведесет коза и “једанаест мрких а набуситих јарчева”. Добиће они и Острвску посланицу коју ће читати свако јутро и вече, у себи. Чији почетак: “*Вама које је живој избадио на ово Острво, као поводањ на ријечну обалу, комад тврдог дрвета, или какав цивилизацијски отпадак...*” довољно казује новим становницима гдје су дошли...

Нова острвска власт се труди на све начине да избрише трагове некадашњих становника Острва. Село Ануше од сада ће се звати Висибабе, а Острво је прекрштено у Кукуреково, “*јер висибаве и кукурек радо расту на згаришћима, кућинићима, црквишћима и гробишћима*” (на стр. 107). И тако долазимо до оног Анушићевог њрозора који пружа поглед на висибаву и кукуријек. До краја овог невеликог романа испред нас дефилију многи ликови, кратко и јасно окарактерисани (*Шкољеник, Гавро Гароња, Јосиф Броз, Стейнац, Љубан Једнак, Петар Пеција, Гаврило Принциј*). Чудна је искреност једног од њих, по имену *Дунде*, када говори о својој мржњи према Шизматицима: “*И тужио сам их, одлучије и више него што је домовина то од мене тужила...Жео сам их, мало је ко тако, чујао из коријена, да им жиле више никада сјеменом не замину...*”

Чудни су путеви асоцијација и сјећања у овоме роману. Иде тако наратор дубоко у прошлост: призива неке хајдуке, ускоке и устанике (*Стојан Јанковић, Петар Пеција*), одлази негдје на почетак прошлога вијека и видимо Сарајевски атентат и његове учеснике, и скоро “чујемо” халабуку и потјеру за, не само неким људима, већ и цијелим једним народом, а затим видимо и војводу Степу Степановића, како на челу ослободилачке војске, улази у Сарајево и сада његовој побједи “кличу” и они који су некада били потпуно на другој страни. А онда се поново враћамо у наше вријеме, деведесетих година прошлог вијека, на једну ријеку у Крајини, како свако, као некада, држи и чува своју обалу, и довикују се, не више толико непријатељски, колико на неки други начин, чудан начин, који више говори о сличности него о разликама...На крају смо поново на Пастирском острву. Птицокрадица одлази са Острва. Помилован је. Великодушно. Опроштена су му три дана од казне! Заслужио је то својим владањем и корисним радом! Стијеља остаје скоро сам. То му тешко пада. И још једна новост: у Острвском билтену управа објављује понуду да свако ко жели може да остане у Кукурекову и послуже истека корисног службовања...

Од појаве романа као књижевне врсте запажен је његов значај и утицај на осталу литературу, али и цјелокупну културу. Отуда и многи пјесници и приповиједачи, у некој фази свога стварања, пожелеле да нађу, и често успију, свој нови израз у овој форми. Роман је увелико надмашио еп, из кога је настао, и уједно већ одавно постао најомиљенија књижевна врста. Писање романа омогућава његовом писцу, да према својим склоностима и жељама, понире у дубину тематике коју је изабрао, да се слободније служи језиком и из њега узима она средства која ће му најбоље омогућити да оствари идеју коју жели, да би што успјешније истакао одређену

тему, догађаје и личности. Нема овдје оних ограничења која се јављају у поезији, као што су стих, рима, краткоћа. Романописцу грађу широко нуде најприје савремени живот и збивања у њему, рат и оно што он носи, и многи други историјски догађаји, али и приче и легенде, биле оне из књижевности или свакодневног живота.

Аутор романа *Прозор ошворен на висибабу и кукурек* везао се за рат који је недавно буктао на овом подручју, и кога он добро познаје, јер га је посматрао из непосредне близине, и на неки начин, био учесник у њему. Аутор је рођен у оном дијелу Босанске Крајине који се зове Сува међа, а највећи дио свога живота провео је на другој страни, на коме ће се, у рату, формирати Република Српска Крајина. Емоционално је везан и за једну и другу страну. Добро познаје избјеглички живот, јер га је и сам доживио и преживио. Све се ове одлике добре читују у самом роману.

Трилогијом својих романа *Анђелко Анушић* остаје на простору на коме су започели ратни сукоби и најдуже трајали. Снажно слика све мијене које настају у таквом друштву и посувраћеним приликама, преображај људи, њихову психологију и оно до чега она доводи. Он пушта да испред нас, или скоро упоредо с нама, дефилују поворке унесрећених и оних који су их унесрећили, да се пред нашим очима руше неке старе државе и стварају нове, “демократске” или квази државе. Главни ликови овог романа (*Прозор ошворен на висибабу и кукурек*) Саво Стијеља и Птицокрадица, су ратни губитници, а поратни покајници и повратници, који ће своју жељу за повратком у завичај, и жељом да докажу да су живи и преживјели, отаљавати на Пастирском острву, које веома подсећа на једно друго острво, које је постојало у раном комунистичком систему.

Начин на који аутор повезује ликове и догађаје у роману су, најприје, стварни, реални и логични, а потом асоцијативни. Он успјешно слика многе споредне личности, обликује карактере, уочавајући битне особине, добро изабраним језичким средствима. Роман је специфично компонован. Епизоде из стварног, објективног живота, брзо се замјењују оним из субјективног, који је некада и негдје можда постојао, сада највјероватније само у ауторовој свијести или души. Нису занемарљиви, напротив, ни *џризори* и *џризиви* живота из давних историјских времена, који су добро “уримовани”, стилски и тематски, са ауторовом фокусацијом савременог (ратног и поратног) живота. Језик романа је богат, израз разноврстан и прецизан и пун емоција као у доброј лирској поезији из које аутор и долази.

Жарко БУРОВИЋ

ВРИЈЕМЕ ПРОЖЕТО ИСКУШЕЊИМА

(Стеван Тонтић: *Светло и њроклето*, издање *Мајице српске*,
Нови Сад, 2009)

Свијет живота је свијет узрока. Иако су њихови полови физички дислоцирани, не могу се замислити без унутрашње спојености. На то их упућује дијалектичко начело о јединству супротности. У њему се откривају енергетски потенцијали како опште тако и личне егзистенције. Пјесничка мисао је увијек на трагу да их удваја и множи, дакако кроз призму својих дубинских рефлексја. Сам наслов Тонтићеве збирке пјесама *Светло и њроклето* настао је из поларитета: *врлине и казне*.

Чини ми се да ова друга одредница (казна) има премоћ над првом (врлина). Казна по свој прилици сувереније влада одређењем бића од других фактора, јер човјека стално походе неодмрсиве силе зла. Није Адам грешан што је загризао јабуку (јабука је да се једе и дијели), него су грешни они што су њега и Еву окружили дрветом отрована плода. Загризом јабуке озваничен је њихов први преступ. Послије њега грехови се у јатима роје. Највише је на удару страст бића, за коју Балзак каже да је најживотнија човјекова пустоловина.

Тонтић је у збирци пјесама *Светло и њроклето* страсти дао сличну егзистентну парадигмичност. То не мора бити еротска него и свака друга страст. Чак и страст у чињењу зла. Нашла је узрочност клијања у генетској или некој другој шифри. Оно што је настало, било је гоњено да тако буде - усклично или дијаболично.

Поета се хвата за обје удице. Ова друга је у предности, будући да има више мамаца за хватање плијена. Усклик је једнородан и кратковјек. Зна се угасити и прије зачињања искре. Отуда Тонтићево чврсто везивање за теме резигнантног слоја. Јаче пулсирају у доживљајном крвотоку. Брже освајају магновени валер. Он се код овог пјесника заснива на некој врсти анегдотске "пиратерије" која се вјешто метаморфира у чаролијски флуид. То се чини путем притајене афекције и особеног чулног меморисања. Они сеизмографишу, у пуном сјају, жељене и нежељене посљедице живота.

Најчешће путем ретроспективних диспозиција, нудећи обиље доживљајних станишта. Међу њима фигурира удес као окоснички атрибут. Пјесник га обликује тако што га изнутра прозрачује и нијансира. Рекао бих са осјећањем пуне нарацијске фреквентности. И када се спори са несувислостима живота и када призива његове ведрије стране. Најчешће симболизоване у лику похотне љубави. Обраћајући се господу, поета није остао без упитаности чуђења: *јер ишћа би ја о свему знао / без овог погледа са друже стране*. Та друга страна намеће субјекту да "дијагностикује" спознају и да је оживотвори путем лирских визура и вишезначне симболике. За симболику можемо рећи да је очувала алузијске репере као модерне преноснике поетског кореспонденса. Пјесме таквог садржаја добиле су пуно умрежење у другом циклусу. Међу пјесмама алузијске конотације издвајам пјесме *Срећа љувонијемих*, *Скица за слику уљедног злочинца*, *Нико и нишћа*.

Естетичарима није страна мисао да свијет који се мисли је свијет који се ствара. У том смислу треба уважити и охолост онога ко твори верс. Тај је привржен чину артикулације. Привржен је због њене омамљиве отпике и свега онога што иде уз њу. То се у првом реду односи на трансцедентност исказних ентитета. Они сложеније структуре теже се читају. То се обично дешава када се аутор служи смјелим комбиновањем мисли и језика. Тонтић обраћа посебну пажњу прожимању темата и језичких нивоа, укључујући у то и саму конструкцију поруке. Тонтићеве пјесме у збирци одликује њихово брижљиво моделовање и емитовање. Срећа је што се у класичној интонацији стиха јављају необични обрти. Наводим примјер из пјесме *Љубичица*, који испољава наведени манир: *Гле - ойей у овој / сјаљеној земљи / процвале љубичице!... / Гле - дјевојчица!... / сакрила пред њима / своје од плачас / нагрђено лице*.

Поезија се све више ослобађа ограничења у усказној сфери. Посебно кад је у питању коришћење нових синтагматичких оса у стиху. Поета његује употребу "стишане" метафоре. Довољно је да се двије ријечи нађу једна наспрам друге, истина значењски сучељене, па да метафора стекне важење лирског субимата. Препознатљиве су у многим Тонтићевим пјесмама, а највише онима краће дужине - *Ослобађање душе*, *Метафизика варварства*, *Видјех новорођенче* и др.

Тему страдалништва поета перманентно експлоатише, уводећи Бога као невидљивог коректора мјерења. Највише мјерења људских престапа. Бог чини своје, а људи своје. На обје стране глуп о д з и в. Зло које се нашло између њих потире сваку изгледност за добро. Дјелује као присвојена грешност са рецидивом понављања. Понављање може да значи и провјеру виталитета. Страдање је поета везао за конкретни случај у Власеници, али га ваља прихиватити и као поруку да је зло укорјењено у бићу као генски конституент неуклоњиве коби. Примјер Каина и Авеља на то нас упућује. Никако да се биће човјека повинује божјој вољи, што ће навести пјесника да каже да је Бог неефикаснији кад је зло у налету; *Тешко Богу с нама какви смо*.

Од дара аутора зависи како ће ријечима осигурати

значањску дејственост. Како ће је хијерархизовати. Укрштањем или неким другим узансама, гдје се њихова флукуација не одваја од мелодијских и других конзумирања. Успоставити *равноијежу* међу ријечима, значи њима владати.

Често гласовна понављања успостављају њихову додатну везу и појачавају семантичке агенсе. Не морају да буду плод унапријед предвиђеног манира, већ спонтане искрслости. Кад се оконча стиховање, увиди се предност овог искрснућа. Као у пјесми *Види ти се из рукојиса / види чим зинеш, мада ријетико ошвараиш уста*.

Стваралаштво не признаје *удаљености* било које фиксирани теме. Па ни вријеме тројанског или неког другог рата. Чином трансценденције укидају се временски интервали и успоставља спона са предметном материјом. Резултат лежи у моћи стваралачког казуатитета, који се јавља и као продукт искуства. Кад је драма у питању, вријеме је свако *нейрошло*. Опсједнутост злом таквим га чини. Отуда бојазан да зло опет не хрупи: *Ускоро ће ошети / шврди мој сусјед / шпресак и шљусак / шраисторијског мрака... шмуша из мозга, / крви и меса / Кроашиа, Србова / и Босниака*.

Тонтић поетски именује посљедице зла. И вријеме које га рађа. Вријеме није ситуирано у алгебарски колико у психо-медиј. Очекиване осунчаности могу се наћи једино у љубави, која се у стиховима овог поете пројектује са мјешавином среће и страха. Прва се стиче у чулној плими, а друга у њеном измицању у вихорју живота. Снажна пјесникова интуиција продјенула је кроз транскрипцијски систем обиље слатке лудости за женом одабраницом. Слично рјечном току који надлази: *Хвала ти шито си изашла / ше суморне вечери / Бјеше шо дјело Сјаса / које и невјерника / враћа вјери*.

Ако је пјесма настала као озрачје успомена, као њихов љековити ехо, подсјетом на њих поета је ширио лепезу екстазе на вријеме младовања и прокључале страсти, да би је, у вријеме старовања, огрнуо пелерином жала и зебње: *Сад бих да несшанем, / ошлувим и ослијејим / у сјају швога лика, / уз шум швоје крви / ошјони мирис / и дах / Мирис / и дах*.

Сјећање служи пјеснику као излазак из празнине у коју је запао вољом узрока. Слично је буђењу које припрема биће да удахне нешто чега није свјестан. Нешто што лелуја између јаве и сна. Можда је такво стање лелујавог духа условило да се љубав схвати као напитака тајанства, гдје је и ћутање говор. Оно слави омамљујуће присуство тренутка више него други чиниоци. Тренутака је ујам спознаје. Царство чулног блаженства које се најдубље рефлексира у љубави, ако је у њеној милости. Зато се поета и пита: *Кома да вјерујем у овој шмуши!*

Вјеровање изостаје ако се живи под стрехом уклете судбине: рата и несанице, личне распетости и удеса. Чак и Бог, који "надгледа" силе и трвења, не може да се снађе у хаосу земаљских чуда. Ту изгнанство представља најгрђу казну. Једино се мишљу може прижељкивати "кревет од бесмртног бријеста". Њега је машта застрла у изгнаниковој (под)свијести.

У избору многих слика одабира се слика "бесмртног бријес-

та”, у чији ће ковчег уморно тијело лећи. И ритам пјесме прилагођен је брзећем ходу смрти, коју је умјетник оваплотио у ”ортаклуку с материјом” горке сатворивости. Са мишљу да спаси *од ѿмица, / Од ѿрулелџи и расула.*

Ништа као зло не прибавља моћ упамћења. Упамћење је вид његовог идентитета, одјевеног у трајуће рухо. Тонтић нас кроз збирку суочава са злом, али ће у видно поље уздрмане егзистенције уградити, у виду бај-паса, право на постојање, које је одувјек у жижи човјекове знатижеље. Такво осјећање је неодвојиво од бића које мислећи сања, а сањајући постоји. У тај широки простор овоземаљске упитаности пјесник смјешта своје слутње и надања. Неке под плаштом Бога, који је спор у лишавању чемерних животних збитија!

Збирка је творена у три тематска круга, међусобно сродна и различита. Сродна по жанровској врсти, а различита по обликовном поступку. Дуже пјесме су елџијске интонације, са особеним фабулацијским разграњавањима. Мелодичне и са иронијским засјеком. Краће су засноване на контрасту и упоређењу слободније версификације.

Тонтић припада оном типу версичара који са једним стихом ствара бројне асоцијације. Наведеним врлинама обогаћује босанско-херцеговачко пјесништво. Кроз привидност историјске теме маркира суштинске проблеме човјекове етике, држећи се максиме да је човјек увијек на губитку. Залихе етике ”појео” је мргодни живот и сабласна индиферентност окружујућег свијета. Кад се изближе сагледа све оно што је Тонтић створио на пјесничком плану, може се рећи да је оформио сопствени израз, давши му, специфичан колорит.

Ако поезија оцртава природу њеног творитеља, ако се путем тога оцртавања препознају многе еманације, па и она која се манифестује као неприлагодљивост искрслим ситуацијама, неће ли то оставити дубље озледе у пјесниковој души. У пјесмама су озледе добиле снажну унутарњу транзитност и као свједочење и као лирска пројекција. Свједочење има арому оптужбе на починиоце зла у ратном караказану. Мајсторски је лиризовано, а у тренуцима градацијског повишења стекло власништво добро сведених аксиома.

Кад говоримо о злу као главном јунаку збирке, рећи ћемо да је тај јунак подвргнут суптилној иронији и гротексном наплаву. С мишљу која се у народу одомаћила: *десило се, не ѿвратио се.*

Тема зла овдје је густо ткана. Не изостају ни сатирички дискурс ни меланхолична обузетост.

Без патетике. Искусствено и стваралачки мудро просијано.

Анђелко ЕРДЕЉАНИН

ПУТ У СВЕТЛОСТ

(*Раша Перић*., *Берба Светлости*“, изабране песме поводом седамдесет година песниковог живота; Народна библиотека „Србољуб Митић“, Мало Црниће 2008)

Раша Перић је необичан случај у српској књижевности. Оригиналан и симпатичан, у сваком случају. А има одличних песама, добрих и предобрих књига, племенитих намера и поступака. У књижевност је ушао као један од наших сељака песника. Одмах је запажен његов таленат и подржана је његова осећајност и искреност. Те особине (уз оне друге, такође добре) остале су трајно обележје његове поезије. Устрајношћу и љубављу према животу и поезији, за око пет деценија створио је значајно и обимно песничко дело. После више десетина објављених књига, поводом седамдесет година живота, изашла је и књига изабраних песама (у избору аутора) под насловом „Берба светлости“, у којој се налази више од три стотине песничких остварења, а у додатку и избор одломака из критика и есеја 35 аутора.

У наслову је тачно изражена симболика највећег дела Перићевог песништва. Светлост је заиста доминантан појам, и у језичком и у мисаоном погледу. Већ у насловима песама, у овом избору, често се јављају светлост и сродне речи: „Земна сјајка“, „Прављење свеће“, „Млади пламен“, „Младо Сунце“, „Зрак“, „Свитац“, „Бели свитац“, „Светла пратиља“, „Олтарско кандило“, „Родна жишка“, „Зарна жудња“, затим „Светлина“, „Светилник“, „Пут у светлост“, „Берба светлости“ и (другим речима) још десетак песама из циклуса под тим насловом.

Раша Перић слави Светлост. Феномен светлости има и биолошко, и духовно, и митско значење. Сунце, Сунчица мила, светилник, светлина, светла душа, Младо Сунце, Анђео зоре... То су кључне речи, симболи и метафореове поезије, у којој, напоредо тече и лексика и симболика супротности, претњи и сенки: мрачило, жеља мраћна, све што мутно је ноћник сково, Тамни вилајет, мрачне одаје, страшна ноћна лудила, итд. Али светлост је доминантна увек, уз

помоћ Бога, окрепљујућа. Песник према емоцијама обликује речи. Од трајног глагола ствара тренутни, радни-сјајнути. Даје нови род и облик именицама: светлост – светлина, сунчица; сјај – сјајка; итд.

Светлост је и у чедности детињства. Дечја лица су „радост васељене“. У песми „Младо Сунце“ дечје лице „иде смејно“: „Без тог смеја свет је на самрти“. У песмама о љубавним емоцијама мешају се просјаји светлости срца са пригушеном светлином животне мудрости и божанског заноса. Из песме „Плави уздах“ зрачи строфа : „Светлост јеси / зрак у загрљају. / Светлост бићеш, / бићеш у бескрају!“ .

У сонету „Недеља „ стоји стих :“Храм. Недеља.Светлина.“ Постојано је и искрено песниково православно осећање, подупрто смерним ставом и изразом. Али, у обраћању Богу има и нечег паганског, истинског, што је, у суштини, ипак у сагласности с вером, јер је људско и природно.

Величанствено је јутро у песмама Раше Перића. Зрачи ведрином, радошћу, лепотом. Јутро је „драг гост „и“ васкрс нов“, кад га објави „кућна птица зоројавна“, ноћница сова, птица мудрости и „милосна звезда јутра“, јутро је чудо. Песник кликће: „Чујеш ли језик зоре-Светлост говори!“ . А најлепше је „разуме се „јутро у Гареву, завичајном, рођеном селу песниковом. У песми под тим насловом, „Јутро у Гареву“, посебно су израшајни стихови:“У Гареву прво зора падне на црквени торањ“ и „Срећан је сусрет Сунца и ока. Загрљај два света!“ . А потом „дан улази у песму“, средишњи део животне обданице доживљава се „пунином ока“. То је доба пунине светлости. Све буја и блиста под светлом небеским, а песник жели да се поистовети с природом, да буде „зимзелен“ или сунцокрет бар,“ тај нарцис у пољу с круном биљног свеца“. И вече док сумрак пада, има своју светлосну раскош, доноси праву „бербу светлости“.

Љубав је у блиском сродству са светлошћу. Циклус изабраних песама љубави носи наслов „Мило сродство“ али љубав се, као и светлост, јавља и у другим песмама. То је чиста љубавна поезија, чиста у етички узвишеном смислу, и кад је младићска љубавна врелина, касније, кад је продуховљена љубавна зрелина. У песмама позне („цветне“) љубави, песник се вољеној жени обраћа старински смерно: „богињо моја-заветна“. Кадикад промине сећање на ране љубавне заносе: „Ти глумица млада / а ја твоја сцена“. Или у песми „Глумица“: „Жена, моја жена , у паклу ил рају / аплауз и цвеће... пољупци на крају“. У тим је песмама већ исписана, већ у подтексту, биографија жене којој пева, недостаје само име и презиме. Јасна је то љубав , искрена и дубока, према једној жени, Жени за цео живот, али која истовремено симболизује оно вечно женско, телесно и страшно, што песник (Људац, Човечац) воли да именује као-Човечицу. У годинама зрелости и мудрости љубав добија одговара-

јуће облике. Овде је то најбоље изражено песмом „И то је љубав“, у стиховима „Урани, урани / да дочекамо јутро – и то је љубав“, итд. И та, баш таква љубав, купа се купа се у светлости или бар „светлим сенкама“, јер је све ближа Богу: „Љубавници сродни и Небу су драги“. И та је љубавна поезија све више мисаона него чулна.

Песник Раша Перић је велики српски родољуб и ходочасник. Четири пута је походио Свету гору („да чујем Хиландарска звона“), али је био и у Венецији („да видим *Лазину* Санта Марију). Био је у Сентандреји (и другим местима у Мађарској где још има Срба), у Грчкој (Крф, Видо, Зејтинлик), у многим местима где су српске светиње. Читао је песме, палио свеће, молио се и забрављивао освежавао сећање (песме: „Бивак на Крфу“, „Видо“, „Парастос на Зејтинлику“, „Сентандреја“, „Грачаница“, „Дечани“, и друге).

С великом љубављу песник гради „завичајне слике“. Те песме су на почетку избора („Завичајни траг“). Оне кипте од занос младих (биолошких), домаћинских (обичајних) и духовних (православних, светосавских).

Раша Перић је Земник, песник на земљи, загладан у небо. Своју осећајност снажно исказује у песмама о земљи и са земље, у којима се уживљава у свет природе, кад тражи душу у живинкама за које се мисли да немају душу. Он им заправо уступа своју душу. То је очито у песмама круга „Земни живаљ“, где је душу „позајмио“ петлу – „Зоројавнику“, зецу – „анђелу пољском“, пужу – „Божјем миљенику“, а међу којима је и једна од најлепших његових песама – „Ромулијански паун“.

Истинска је песникова оданост Богу и верским светињама. Он монашки смерно захваљује Богу за све што је доживео и што ће да доживи, за веселост јутра, за подне у зрењу, за пропут Сунца и вечерњи сутон. У многим песмама струји извесни молитвени тон, израз захвалности пра-Оцу. Богу се обраћа и у тренуцима љубавне жудње и сласти, и кад узноси националне светиње, и кад слави све око себе, и кад излива горчину због неправде (има неколико изразито сатиричних песама) и неумних сила које сеју страх, и кад се радосно смеје и кад оплакује патње народа. Могло би се рећи да је то један од најбитнијих састојака Перићеве поетике, коју, кадикад, и сам покушава да прикаже, као у изврсној „Песми о песми“. У њој наилазимо на карактеристично „упутство“ (намењено пре свега себи, Раши Перићу): „А у песму заиста треба ући смерно и чедно као Монах у Храм или као Онај Свети у Јерусалим“.

Радомир МИЋУНОВИЋ

ВАТРА, ВОДА И - СИПАЦ

(Радомир Стојановић: „Похвала ватри“, песме, Панорама, Приштина 2008)

Као да је кренуо од народне изреке *Село хвали, а у ѓрагу живи*, песник Радомир Стојановић, *хвали ватру, а води се диви*.

Све тумаче завела је и опчинила „Похвала ватри“, како му се зове збирка, па су похитали да се огњу посвете, наводећи његов значај за људски род. Са обе стране се прилази, смело или опрезно, свему што представља усијање, јер у томе су и светлост и топлина, неопходне људском роду и земаљском живљу уопште, али ако се пламена стихија отме контроли, спашавај се ко може.

Супротно онима који су се повели за главним Стојановићевим насловом и неколиким његовим песмама на жарку тему исписаних, опредељујем се за стихове из петог циклуса ЖЕЋ, о извору, бунару и води. Најпре, песма „Бунар“: *Предосјећам / да се ближим бунару / који неће угасити моју жећ, али ће ми помоћи / да лик свој прекознам*.

На песничку бајку подсећа „Жећ“: *У шуми постоји извор / жећ шито иттицу раћа*.

„Вода“ затвара тај круг: *Вода итче у вријеме ван времена / жубори из ријечи из пробуђеног леса / ситија је себе ја ватру ојонаша / у њој је сан рибе, бјелушка, небеса*.

Наводно је живот из воде настао. Земља и људи су пуни елементарне текућине. С друге стране, од галаксихних експлозија су, научно гледајући, свемирске породице - звезде и планете.

Било да се приклонимо и поклонимо ватри или води, морамо се присетити народне мудрости, да су обоје добре слуге, а зли господари.

Када се у пожаре и поплаве извргну, катастрофа је неизбежна.

Почео сам од елемената, због континуитета. Наиме, претходну Стојановићеву збирку „Другачији говор“ пропратио сам текстом „Прерасподела елемената“. Том приликом рекох да његов другачији говор мудро успоставља једноставан а човеку подобан

песнички инвентар, који се заснива на четворобитности. Од земље, ватре, воде и зрака, настаје неки будући преуређени поредак као сасма приличан азил изгнаннику.

И сада, у новој збирци, изгнанник спомиње, посредно или непосредно, ватру и воду, не заборављајући зрак и земљу - напуштено косовско тло, ни ваздух метохијски. Знано му је да само сила већа од овосветске велесиле може помоћи обескућеним и обесправљеним невољницима и потомству да се домогну правде и крова свога. Стога је на челу збирке, молитвена и химнична „Захвалност творцу“. *Захвалан сам Ти Творче на њределима светилим / које у срцу носим кад њадам и кад лејим*, каже песник. Нешто касније, спомиње се станиште, уз проширење тог појма на космичке размере: *Хвала шћо дом њодари на земљи и на небу / шћо нам њрејере срца и шћо нам срца зебу*.

Овом песнику, протераном из колевке српства, и његовим колегама, соба је заменила зграду, а нотес постао уточиште. Зато је, дакле, у првом циклусу СОБА, прва песма «Биљежница - дом»!

Ово му је, иначе, шеста поетска књига.

Добитник је низа вредних литерарних награда, заступљен у бројним антологијама и преведен на више страних језика.

Стојановић је рођен 1942. у Трешњеvu код Андријевице. Живео је и уметнички деловао у Приштини, до 1999.

Између 1996. и 1998. био је председник Књижевног друштва Косова и Метохије, а од 1999. настањен у Београду.

Главни је уредник издавачке делатности НИП Панорама - Приштина и књижевног часописа „Стремљења“.

Многе су заваде и ратови због поседа и отмица. Неспоразуми и нејасноће, похлепа и мржња острашћених, навели су аутора да опише ту линију разраничења доброг и недоброг, па се песму зове „Међа“: *Нијесу њачно одређене међе / између сјасења и смакнућа / шћа је љуљашка а шћа вјешало / шћа је збулишишће а шћа кућа*.

Боље је с миром и благошћу бити између четири зида него са худим поривима и циљевима освајати пространства.

Чујмо, шта је песникова соба: *У њу се склањам од ојасносћи / и зосће дочекујем нудећи им / хлеб и со / у њој се рађају моји будући / синови и кћери / у њој се рађају моје њесме*. Већ на следећој страници, у „Саставу собе“, читамо чега у соби нема: *Недосћаје Поље / недосћају звона Поља / да најаве ојело и кришћење*.

Писање је смисао егзистенције и одбрана, то произилази из песме „Дом стварам“, мада се зна да сваки творац, поштујући светиње, стреми томе: *Док сћварам рађа се слика / онај сам шћо враћа ошћети њосјед / и именује заборављени зговор / одређује мјесћо за нови дом / који као храм свијећли на брежуљку*.

У другом циклусу ОСАМА кључна песма је, такође «Осама». С обзором да је минијатура, целу је треба навести: *На сунчаној / њланској њадини / осамили се колиба / и човек // Обоје сћремни / на самоћу и смрћи*. Пажње вредни су и «Виши предели» посвећени оцу:

Низ ове прегјеле / одвели су нашег оца / када имаше доста година / за животи / мало за смрт.

Ред је, коначно, да се вратимо стваралачкој ватри која је избила, песниковом и критичарском вољом, у први план и на корице Стојановићеве књиге. Та ватра заслужује почит. У то име, неколико жупаљивих цитата. У песми „Нови пожар“ којим се отвара, четврти истоимени циклус, поента је на финалном стиху: *Сања ме нови пожар*. Ударни је, ипак, у ауторовој концепцији, четврти и циклус **ИЗВИЊЕЊЕ ВАТРИ**, чија почетна песма се баш тако зове, јер Стојановић, између осталог, вели: *Извињавам се... ватрама којима ја ноново светлим*. Завршна песма те руковети је «Капут» који за власника има други смисао него за случајног намерника или, чак, купца. Непроцењив је!

Окачен о ограду / ствари кајути није одбачен / он носе дује своју вредности / он свијети гледа скривеним оком / из своје крајнуће празнине, обавештава нас песник, који, исто тако, не одбацује ни старе моделе, дајући им нови сензибилитет и актуелније сигнале.

За разлику од песничке сабраће која пишу славопојке о свицу, као летећој искрици лепоте и духа, Стојановић је опевао сипца као метафору пролазности и трошности материјалног (па и нематеријалног) света

Премда се, испрва, бави просторним аспектима и људским стаништима, његова радозналост, опсервација и еманација духа шири се на природу, реке, биље, рељеф, птице, метафизичке сфере. Зато се, „Похвали ватри“ ваља неколико пута враћати. И бити упоран у тој намери, баш као што изгнаници жуде за матичном дестинацијом.

Изражениччавања - Радомир МИЋУНОВИЋ

А. Мујчић - Плазма, комбинована техника

Ђуро МАРИЧИЋ

ПРОНИЦАЊЕ У ЖИВОТ

(Ранко Павловић: *ЖУРКА КОД ЕКЕРМАНА, КОВ, Вршац, 2009*)

Као добар роман, прича или пјесма, као било која врста литерарног дјела, ако је писано надахнуто, ако аутор у њега унесе читавог себе, ако је даровит и радишан, талентован, критика и есејистика могу зрелом читаоцу, истанчаног, профињеног образовања, пружити надасве снажан, врхунски ужитак. Након лирски распјеване, надахнуте, најбоље књиге Милене Северовић, о многим познатим личностима и некима за које шира јавност мање зна или готово уопште не зна, сада се познати српски књижевник, Бањалучанин, Ранко Павловић јавио с увелико другачијом књигом есеја „*Журка код Екермана*“.

Зашто другачијом? Док је књига М. Северовић готово у цјелости преливена ријетко виђеном лириком, у коју се веома често уплиће модеран сликовит израз са бројним прекрасним синтагмама какве није могуће наћи ни у читавим библиотекама савремених пјесника модерниста ни оних који слиједе традиционални приступ писању и обогаћују га модерним елементима, а о шунду да се и не говори, дотле Павловићева књига обилује вриједностима као што су оне код споменуте ауторице и још многим другим. Северовићкина књига одаје високо образованог аутора, Павловићева поред тога одаје и мислиоца склоног филозофском размишљању који пажљиво прати све сфере књижевног живота и не либи се да о свему даје бричке судове.

Није нимало чудно што је Павловић у своју књигу на прво мјесто уврстио есеј *Даљински у Толстојевим рукама*. Ко завири у књижевну продукцију, не треба бити ни осредњи посматрач, у Србији, Хрватској или БиХ, биће ужаснут шокантним метеоролошким пљуском, за који нема кишобрана за одбрану, убиће га страшна продукција књижевног шунда.

„Из књижевних радионица, као тама пред бљеском, повлачи се све што не служи творењу Ријечи и Мисли, заправо – све што није сама суштина тих творачких елемената, тог необјашњивог божанског дара, намијењеног посвећеном поданику Љепоте и

Промисли“, каже Павловић за литерарно стваралаштво, поизивајући се и на дјела Лава Толстоја и Милорада Павића.

Сукус Павловићевог размишљања и полемике са писцима, својим савременицима, у основи је позив да се угледају на Толстоја и Павића, да овјековјече своје вријеме, да сачувају његов дух, да нађу израз тог времена, наравно, ако то могу! Свакако, без великог рада, у којем се из себе циједи и сам живот, није то могуће, категоричан је Павловић.

Књижевној сфери савременог живота аутор је посветио готово све есеје. У творевини *У књиџу или из књиџе* он анализира апсурд да су код великих писаца ликови које су створили потиснули у сјену своје творце, па се више данас зна за Фауста него за Гетеа, за Раскољникова него за Достојевског, за Давида Штрпца него за Петра Кочића.

А шта је с данашњим књижевницима? Павловић каже да писац бар у подсвијести мора имати на уму, тако је „од искона до данашњих дана“, да се пише једна те иста књига, али не смије се „занемарити ни чињеница да сваки редак у тој књизи, заправо свако слово, пулсира печатом индивидуалности“. У сваком времену, па и овом, увијек постоје јунаци који одлучно куцају на врата и хоће „у књиџу“, али без писца они то не могу, његова индивидуалност одлучује о њиховој судбини, и својој!

Павловићеви есеји поодстиичу на размишљање, о свакодневном живоџу, ѿа и у стваралачком. Јачи мислилац – јачи ѿисац!

У сталним анализама свакодневног, свеобухватног литерарног живота, Павловић, наравно, не заобилази ни однос писац- читалац, он инсистира на томе да та веза мора бити толико чврста као веза сијамских близнаца. Он савршено разумије „слатку муку стварања“ и „предавање лагодности читања“. Постоје писци који подилазе читаоцу и они који дубински промишљају живот, та стална двојност, читалац доколичар, љењивац, којем су страни интелектуални напори и читалац који тражи истинску умјетност, остаје да траје заувјек.

Оно што постојаје евидентно, ѿажљивом читаоцу, јестѿ да ови есеји врве бројним афоризмима које би било лијепо издвојити и заједно с онима који су сасвим сигурно присутни и у његвим осталим дјелима, објавити као засебну књиџу, она би била ѿрави мали мајдан врцавих мисли, мудросѿи и љеѿоѿе. Тим прије што је сталним радом, „рударењем“ на обогаћивању језика, његовој чистоти и проналажењу нове лексике, каткад и власитом творбом ријечи, Павловићев израз постао једар, сочан, што упућује на то да се ради о заиста вриједној књизи која обогаћује високо вриједни српски есејистички фондус.

Павловићеви есеји су провокативни, они осим позива на размишљање извлаче из читаоца асоцијације, из критичара можда још и више! Ако овај нема густоћу и дисциплину реченице, казивања, може га ова по опсегу мала књига, стотињак страница, одвести у прашуму, написаће роман о њој, а тражи се кратка прича!

Тешко је наћи, међу ових 29 есеја, неки танак и прозачан,

гурају се пред сладокусног штиоца све бољи од бољега. Као да се такмиче. О Кочићу су писали многи, ко опширније студије, ко кратко. Кочић је многим стални извор инспирације и надахнућа. Павловићев кратки есеј о Кочићу, и његовој причи, толико је увјерљив, занесен, компактан, иако није толико поетичан као неки други, изазива дужну пажњу.

Шетајући по „историји“ књижевности, посјетио је Павловић и Десанку Максимовић. “С мрвицама сна у очима, у свечаној тишини, пењали смо се тога јутра на пети спрат...” Откуда му само оно *мрвицама сна*, како је успио пронаћи ону *мрвицу* да је придружи ријечи *сан* и са само двије ријечи опише душевно стање ученика? Узбуђење набујало им у души, плућа разноси! То је та ријеч за којом се трага, једна једина ријеч коју писац мора пронаћи, јер само она може код читача запалити ватру, да омађијан викне: ето види, то је та умјетност, то је оно што ја тражим да ми књижевник пружи ако хоће да читам његову књигу!

Ранко Павловић прије свега писцима скреће пажњу на важност језика у књижевном дјелу, на оловну тежину ријечи, кад она смјештена у контекст реченице, заједно с њом говори више од читавих страница празног брбљања. Често из Павловићевих мисли излети синтагма која читаоцу својом поетичношћу и љепотом одузима дах, нагони га да стане и ужива, ужива, ужива, прије него што настави читање.

Многе Павловићеве мисли су одраз његовог односа према писању, стваралачком чину, оне имају вриједно теоретско значење. Његов есеј *Суштина сажимања* у бити је теоретско предавање о стваралачком поступку о којем многи књижевници мало знају, никако да им уђе у крв и дјеловањем из свијести и подсвијести оплемењује њихове литерарне уратке. Неки његови изрази су тако сочни као да су управо овог часа извађени из посуде са емоционалном и мисаоном бојом која се са њих, ето, управо циједи пред нашим очима: „... трептај који се може мјерити откуцајем срца, литерарно ткиво, чист супрат језика и живота, сажимање мора бити Дамоклов мач који виси над сваким расписаним пером...”

Не мање занимљив је и Павловићев текст *Писаћи за живу лутку*, у коме каже: „Дијете и писац, нарочито онај који пише за дјецу, углавном једнако доживљавају ствари“... „Зашто када пишем за позориште, лутку сматрам живим створом(?)... покушавам да продремо у њену душу...”

Тек кад се акробатским скоком скакача у воду урони у свијет луткарства, може се доживјети сва његова љепота, чаробнија од чаробног.

У овим есејима наћи ћемо и много аутобиографског, као у напису „Између Јапре и Мисисипија“. Узбуђење дјечака Ранка Павловића било је големо кад му је у руке дошао први буквар, спавао је с њим у рукама, није га испуштао.

Новинари су посебна невоља са својим питањима када у интервјуима траже од књижевника да им наведу ко је од пјесника највећи пјесник свих времена, највећи лик свјетске литературе,

писац...

Говори Павловић и о изазовима који стоје пред писцем кад већ има тему, како је уобличити, “бирање жанра у којем ће се та тема најцјеловитије исказати“. “Мајсторство тог „заната“ (мисли се на писање) слично је тешко ухватљивој племенитој врсти рибе...“, „... будуће књижевно дјело само тражи најподеснију форму и најприхватљивији жанр, тражи простор у коме му неће бити тијесно, али ни сувише пространо...“

Сва размишљања о томе како писати своде се на један једини, прави одговор: треба писати добро! Занимљиво, лијепо, поетично, драматично, са заплетима и са још понеким врлинама, и не треба развличити као гуму! (*Фрак на нудистичкој њлази*).

Дакако, упушта се Павловић и у расправу чији је ко писац. Каткада је врло тешко дати одговор на то питање, али најбитније је од свега, треба бити добар писац, ако си добар онда си свачији, треба да будеш у антологијама, читанкама, у изборима, свугдје гдје се тражи добар писац. Добар писац повезује људе свијета! И зато, он не може бити само нечији! И поједини изванредно извајани ликови прелазе границе свог завичаја и своје земље, као Коћићев Мрачајски прото, они лако налазе мјесто свуда тамо „гдје се гнијезде патња и мука“, каже Павловић.

На удару његовог есеја *Провинција духа* је „погубна слаткоћа осредњости“ у којој њени креатори и заштитници „страхују од било каквог таласања жабокрене у којој се једино пријатно осјећају и у којој једино нешто значе.“

У есеју *Безочно мешешарење језичних алхемичара* Павловић сецира данашње вријеме нових вртлога, појаву стварања босанског језика, присвајања писаца.

Изванредан је есеј *Умијеће слушања*, препун афористичких мисли, права поетска ода вјештом говорнику и пажљивом слушаоцу. “Ријеч пажљивог слушаоца, ријетка као зрнце злата у ријечном пијеску, у својој тихости громко одјекује“.

Овај есеј је у бити прерастао у поетичну прозу у част пажљивог слушаоца, готово у најљепшу оду човјеку који зна слушати брбљивог говорника и супротставити његовим празним брбљаријама зрелост и једрину голе мисли изречене у двије ријечи која брда ломи.

У свом размишљању о многим проблемима који тиште савременог нашег малог – великог човјека, Павловић на афористичан израз надограђује дубину мисли и луцидно проналажење мале – велике ријечи која, смјештена управо тамо гдје треба у реченици, а ова у тексту, једним јединим потезом изражава све.

Аутор је најлуциднији када пише о друштвеним појавама, о девијацијама и тежњи малог човјека да игра велику улогу, о тежњи оних који су нико и ништа да буду неко и нешто, ако је то икако могуће, без труда и муке.

„Дрво је најсличније човјеку“, каже Павловић и даље развија своју теорију и доказе о тој сличности, у кратком есеју *Дрво* донијеће двије потресне приче о емотивној вези човјека и дрвета. Врло

занимљиво, пронашао је податак да дрво *орџан* живи „на једном ограниченом подручју сјевера Африке“, ендем којег није могуће пренијети из тих оскудних услова ни у једно друго подручје земаљске кугле. Подсјећа то на ствараоца који изван своје средине остаје без даха, губи тло под ногама.

Кад говори о болу, Павловић каже: „Нема црње и дубље провалије од понора душе.“

Постоје људи који су нас задужили, а кад оду с друштвене сцене затуримо их негдје у сјећању као да их ни било није, утону у „магму заборава“... „као да их је прогутала дубока мрачна ноћ“. Учитељи!

„У Ирану је по шеријатском закону сурово кажњен осмогодишњи дјечак ухваћен у самоуслугу у крађи хљеба насушног... осуђен на ломљење руке“.

У *Бајци о Високом* Павловић износи како код нас високи представници тзв. међународне заједнице, својеврсни протектори, вјежбају своју бахатост, моћ и арогантност. Они су моћнији од царева. Суровост западне цивилизације над једном другом цивилизацијом која је морално на много вишем нивоу.

Павловић је сасвим у праву када протестује против назива ресторана „Канибал“, сасвим је у праву када на тај назив гледа својим очима, културног цивилизованог Балканца, али гледа ли тај проблем имена очима човјека са Запада, којем је име бизнис, који ће све предузети да дође до што боље зараде, којем је профит једини бог, онда није могуће не уважити и оно друго мишљење.

Као у свакој књижевној творевини, и оној најкраћој, хаикуу, и у есеју се тражи умјетност високог нивоа, и есеј мора красити мисаоност, умјетничка снага и естетски осјећај, сви елементи нужни умјетничком дјелу. Павловић је остварио ове строге захтјеве, читалац сладокусац може уживати у његовим есејима, они подстичу машту и стваралачки нагон.

Момчило ГОЛИЈАНИН

ТРЕПТАЈИ ДУШЕ

(Дара Радојевић, „Јасика у храстој шуми“, „Жировац“, Пожега, 2008)

Најновија збирка пјесама Даре Радојевић, са симпатичним насловљењем - „Јасика у храстој шуми“ је издашан излив сензибилне душе, поезија њежних трептаја, књига која се не прочита, него се чита. И памти. И доживљава.

Збирка је подијељена у шест циклуса, уз уводну пјесму-„Посвета“, и свако поглавље, односно циклус, има своју тематику, своју посебност. Наиме, већ на самом почетку првог циклуса „Химна љубави“ сусрећемо се са алтруистичком поруком поетесе, њеном жељом и потребом да премости провалију која све више зјапи међу људима у савременом свијету. Чини то без интереса, „збратимницом око врата / без рачуна –ка човеку“. Анафорска понављања, усто удвојена, ваљда да нас увјере у искреност исказа, слика су пјесникињине љубави према човјеку.

Пјесникиња је химнички расположена. Она се уклапа у пантеистичко буђење и рађање природе у којој „птићи кљуновима разбијају ноћ“ и гдје „у гнезду освиће сунце“. Наступи ли замор у том походу према животу и љубави, опхрвали нас туга, излаз је опет у љепотама природе у које ће нас одвести крило сокола. Али, нисмо ли и ми обавезни да дамо ударје таквом животу. Ту је пјесма „што несан ноћ је исплела / од месечеве кудеље“.

Ако је „Слово љубве“ деспота Стефана Лазаревића уистину слово, ријеч о љубави, онда је „Слово о Слову“ Даре Радојевић химна љубави. Пјесма је писана, поетично, са лексиком која надраста обичност, са неологизмима који су ванземни, астрални, са сликама које су више од метафоре („И не би чедније кошуље/ у коју би се свељубав огрнула“), са персонификацијама које надгорњавају живот („Не гасе се бдејна кандила/ кад вера уље долива“). То је својеврсни молебан Светопоети да препозна уморне и приподигне посрнуле. Спознаје самоће и сићушности у овом животу је најсигурнији пут до Господа и до виђења његовог лика. Зато су нужна честа преиспитивања себе, својих мисли и поступака како бисмо чисти иступили пред праведног судију. Нужна је стална борба против

тешког порока- гордости, борба за смиренољубље, за кротост.

„Кошуље душе“ су пјесма метаморфоза кроз која вјероватно пролазимо сви, али да ли смо и прочишћени да станемо чисте душе (чију невиност симболизују дјечије пелене до којих још нису доспјели људски гријеси). Пјесма је изузетног ритма, са дуплим катренима и са веома успјелом римом четвртих стихова.

Циклус се завршава захвалношћу Богу и молбом да нас сачува „зла од људи, коби од небеса, и од нас самих...нас највише“.

Уводна пјесма циклуса „Усамљена бол“- „Објавила сам књигу“ ставља у први план бојазан од испуњења оне животне истине да људи најтеже подносе успјех пријатеља, али и жал што поезија, што књига нема нема мјеста у нашим душама. Рефреном. „Објавила сам књигу / и усамљенија сам него јуче“ истиче се привидна „испражњеност душе“, ослобађање пјесама из тјелесног кавеза, послје чега се јавља тиховање, самоћа, али и мир, помирење с природом. Природа и тиховање у њој су нам надокнада за све оне пакости, лицемјерства, зависти којима смо били окружени. Узалуд је глувом шапутати. Зато пјесму треба вратити у душу из које се истићила, вратити је у њено топло гнијездо („Пред пјесницима“).

Карактеристична је пјесма „Узалудно“. Сва је у персонификацијама, у сликама које понајбоље представљају суровости у којима се нађе једно њежно, емотивно биће. И управо те искуствене суровости и поучиле су срце да стави унутарњу резу, е да не би у њ провалиле спољашње лажи. Но, утјеха постоји. Иако смо сјетни и тужни, иако нема одзива нашем унутарњем зову љубави и пријатељства, утјеха ће доћи. Ненадно и у мимоходу с болом који ће однијети затегнути небески конци.

Свако давање тражи уздарје. Колико је праведно жртвовати се, а да нам ту жртву нико не види. Је ли то бајроновска судбина? Може ли и пјесник да одговори неблагодарној публици попут Бајрона - „Ако је истина то што ви кажете за мене, онда ја нисам за вас, а ако није истина, онда ви нисте за мене“?

„Где сам ја?“- оправдано се пита пјесникиња. Гдје смо? - сви се питамо који смо ишчупани из коријена, који смо нешто свето, топло изгубили, а нисмо нашли замјену. Враћања у успомене не пружају утјеху. Она отварају ране, она боле. Боле напуштена огњишта, зарасли гробови наших драгих, боли тишина која се настанила на цвркутишту дјечице, на празним шталама и порушеним торовима, боле зарасли путељци и испали звечак из звона овна предводника.

Јесу ли узалудна настојања да поново саградимо преошћења од човјека до човјека, од садашњег тренутка до оног минулог из кога смо изништали. Сузе су, чини се, недовољне да саставе неспојиво.

Да ли ће јесење магле и мразови спарушити заостављена сјећања и још зелене жеље: „Киша ми гране повија,/ ветар ми лишће покида,/ а још зелено у мени.“

Пјесникиња ће понекад кроз парадоксе показивати животну философију коју је усвојила - незадовољство одсуством потре-

бе да се промијени нешто боље. Па, ипак, самокажњавање долази као одузимање могућности другима да нас кажњавају. Понекад ће пјесникиња, посебном игром ријечима, у дистиху показати антагонизме који се јављају на релацији *ја-ми*. Или, можда, *ја-наше наја*.

Радојевићева раздваја свијетове жена и мушкараца. Први су њежни, воденоталасasti, са изданцима младица. Други стамени, попут храстова, ватрени. Бијег звјериња од планинске ватре је према води. Символика је очигледна, јер се у друштву жене разбуктавају, али и гасе запламе мушкараца.

Анафорском временском одредницом пјесма „Јачина успомене“ показује нашу немоћ да се вратимо успоменама, јер је ту бол прејак.

„Почетак краја“ је пјесма која има елемената Попиног утицаја. То је оно присуство одсутности („Љубав силази / низ степенице / тихо, / да не избуди / твоју одсутност“). Ту су и благи утицаји Десанкине поезије („Не остављај ме никад тако дуго“: „Не остављај ме никад саму, никад саму кад неко свира“).

Пјесма „Мој драги ћути“ је особена по успјешној употреби језичких средстава (анафора, градација, рефрен, симбол...). Подударност непарних строфа (1,3. и 5) је привидна. Свугдје се, у ствари, јављају новине : он је снажан- ја слаба; он је храбар- ја немоћна; он је себичан- ја не желим. Парне строфе (2. и 4. су терцине а 6. катрен) градацијском симболиком одсликавају унутарње реакције тих спољних, вањских антагонизама.

Честе су халуцинације, привиди мрака, остављености и изгубљености, напуштености од свих. У таквим тренуцима пјесникиња тражи прибјежиште у руци небеској, јер је крајње неизвјесно – ко сам последије буђења из ноћних мора („Ноћ хладних руку“). Нешто невидљиво, нека невидна рука стално стеже омчу живота. Зато ништа необично што се у таквим ситуацијама јављају вапаји за помоћ. Или бар разумијевање. Јер некад је довољно да нас неко разумије, да нас саслуша, да нам каже ријеч утјехе. Ријеч је некад највећа помоћ. Но, као да ријечи утјехе касне.

Пјесма „Није важно“ једна је од најдирљивијих у овом циклусу. Можда и у збирци. Мала пукотина између *њега* и *ње* прерасла је у провалију коју више не прелијећу птице чежње. Очито, „срећа је лепа донде док се чека“, како би рекла велика српска поетеса. Анафорским понављањем „није важно“ потиру се, чини се, све оне чежње, они лијепи снови, они призови љубави, јер се, ево, расплићу „сенке наших живота / случајем укрштене“ И, ослобођени свих тих емотивних набоја, пријатних или болних, као да се осјећамо растерећени и сигурнији у самосталном ходу.

Дара Радојевић је показала изузетну емотивност и луцидност духа у љубавној поезији. Истина, засметају нам понекад они мрачни тонови у тој поезији, али и то је саставни дио живота. Нема ружа без трња.

Посебно мјесто у овој збирци заузима пјесма „Заклетва отаджбини“. То је болно сведочанство о још болнијем и несрећнијем

времену, poema о кобним диобама (а кад код Срба није било диоба?!), о братоубиствима, о вјерности идеалима са једне, и вјеро-ломству са друге стране. Болне су (нажалост – и узалудне!) опомене које нам пружају бројни гробови крајпуташи. Узалудна су и питања и подсећања и упозорења младићу да ли има оца, мајку, сестру..., да су му они пречи од заставе, али не:

„Имам!“, рече,
Имам! Тако ми Бога,
имам реч задату
мајци Србији,
мом команданту,
овој застави,
овом светом платну,
а је нећу жив из руке дати,
за крст часни и слободу злаћну.“

Судбина тог младића и крај пјесме су више него препозна-
тљиви.

Своје погледе на живот Радојевићева показује понекад чудним сплетом синтагми које би се у другој ситуацији искључивале. Тако се њен *осакаћени народ весели, луди се народ радује, смеје се ућлакани народ*, али се и *нада добри народ и зреје озебли род*.

Несрећна су времена у којима живи пјесникиња. Завладала је општа морална криза и народ вјероватно искајава гријехе, јер нисмо достојни славе предака. Отуда страдања, отуда поробљеност, отуда срушене цркве и манастири. Тужна је констатација да „одавно смо храмове спалили у души,/ сад је дошо туђин да видљиво сруши“.

Циклус пјесама „Бисери“, посљедњи у овој збирци, махом је посвећен некој особи. Распон осјећања у овим пјесмама је различит и креће се од топле сестринске љубави и носталгичног сјећања на дане дјетињства, преко пјесама у којима се изражава захвалност особама које су је нечим задужиле, до сјетних, болних пјесама посвећених мајци која је изгубила сина, о њена два живота: једном пуном радости, љепоте и среће, и другом- скрханом у болу.

Долазак у завичај, за којим носталгично пати, пјесникињу подмлађује. Подмлађује је она момачка ганга, подмалађује је онај пахуљасти дрхтај пјесме дјевојчице-чобанице, подмлађује је пријатно ћарлијање вјетра са Лебрчника... Уосталом, животно начело пјесникиње је задовољавање постојећим („Нећу да имам све што волим, / хоћу да волим све што имам“).

А гдје су границе људских тражења? Док читамо пјесму „За чим би чезнули тада“, присјећамо се стихова пјесника: „Људском срцу увјек нешто треба/ задовољно оно никад није. / Тек што једног циља се довреба, / сто му жеља опет из његж клије“.

Снови и тражења пјесникиње Даре Радојевић су мали, људски. Не овоземни, него они „иза“. Она жели да име, да дјело надживи њено физичко трајање. Настави ли са писањем овакве поезије, ни за тренутак не сумњамо у испуњење њених снова.

Радиша ДРАГИЋЕВИЋ

ПОСРЋУ ЦРВЕНИ ВЕТРОВИ

(Момчило Милошевић / Живко Аврамовић, Босанска ријеч, Тузла, 2009)

Неуком, невичном занату, свако се умеће чини савршенством. А неуконост је, хтели то да признамо или не, одлика већине. Често, на пример, седнемо згранути пред два добро увежбана пијаниста који са исте стране клавира, у четири руке, слију дражесну мелодију таквим сликом као да их свира иста рука, као да излазе из једног срца. Али то је само заслуга умећа да усхит једног ума дочарају уху. Наравно, и читав оркестар, од чинела до благих харфи, дакле много руку и много звукова умеју да се слију у један исти очаравајући тон. Но, то је само у музици, грани уместности где колективни итвођачки чин тек привидно замењује (засењује) овај далеко значајнији, стваралачки, који је, у најчешћем, индивидуални а не колективни.

У стварању свега, па и света, један је аутор: Бог над земљом, сликар над платном, зидар над виском, маестро над диркама, над дивитом писац.

Али седну два тек стасала младића (стасала – у смислу физичког, али не емотивног и имагинативног, стваралачког), седну уз кафански сто на тераси једног хотела у вароши источне Србије, хотела са њеним именом, седну док још сенке надраслих кестенова лутају шареним столњацима који чекају преподневне госте – и, у две руке, у два гласа, стих по стих, тако, исписују поезију, један испод другог: у свакој строфи на стих првог одговара други, онако како деца у игри дописују крстиће, а потом се, у наредној строфи, замене, и пишу не песму већ поему, поему за коју би многимима требали месеци, године, времена инспиративних промакнућа, времена лутања, времена цепања и крпљења, недоумица и сумње.

Пишу са толико слика, да чак и онима који су им блиски и физички и вокацијски, јесте тешко да препознају који је чији стих, а не треба бити уверен да би и њих двојица, сами аутори, данас, када би то било могуће, могли да их „разлуче“.

Уз сву бојазан за њену истиност – стоји тврдња да у српској поезији нема сличног случаја, да се два песника не баш у свему

сличних уметничких равни и опредељења тако упаре и изједначе у исказу, у снази - јер нема изједначености ни у чему.

Тридесет осам година је минуло од тог дана, од часа непоновљивог надахнућа. И нису минуле само године, минуло је много тога што се, нажалост, никада и не понови попут година и годишњих доба. Минуо је, нажалост и један од твораца ове несвадишње поеме: клонула је рука, пресахле су речи – негде далеко, ако је веровати, прхнуо је ум Момчила Милошевића, ум голем и за онако крупну главу и тело у коме се, у земаљском свету, тешком муком, свијао.

У међувремену, многи други стихови, многи каснији стихови оба аутора, претворили су се у углавном успешне и запажене књиге. Оба аутора су, од тог маја 1972, израсла у неке значајне песничке ликове, бар на локалном јер се гласови паланачких песника изгубе некуда по дугим путевима до званичних (престоних) подијума.

Редак је и случај да један рукопис, један овако значајан рукопис, толико чека да буде огрнут корицама. И нису познате чињенице које су помогле овако дуго чекање. Нису бар све: једна је од њих народна милиција, која је поетама, на крају стваралачког чина, а и на почетку амока, одузела личне исправе, књиге и часописе, пенкала и један од примерака (Живков) поеме која је, у процени народне милиције, као безвредна шкработина, вероватно завршила у канализацији или на ломачи. На срећу, друга копија је срећом стигла у руке незаборавног (а сада већ покојног) уредника „Тимока“, Сергија Лајковића.

Попут једне од копија, сличана судбина, усуд, нестанак, задешио је Момчила Милошевића. Тако је други, сме ли се казати и срећнији, Живко Аврамовић морао да се опет, као у стваралачком чину, уздиже на прсте, да посеже за далеким звездама, упркос ветровима који одавно више нису само црвени, иако млађи (није ли прејасно изједначити *млађи са невичнији*), „подари“ двоструком муком.

Тако се, кад су утихнули црвени ветрови (и сам наслов „Посрћу црвени ветрови“ јесте обиље вишезначја), али и утихнуло много другог, појавила књига. Невелика обимом и форматом, невелика и амбицијом или боље рећи ненаметљива; рођена чак у другој земљи (не би се смело казати и у *шубој* земљи јер ниједна земља не може бити туђа ако ми то не желимо), али технички готово савршено урађена. Књига која Вас, чим је отворите, хвата првим стихом, првом строфом:

„Скуиљамо њеџо да из њеџа исцедимо сагорело сунце“

И тако, до последњег стиха: речито, инспиративно, опијено, занесено, до бола јасно (неко ће, злонамерно, можда и казати – до патетике), из крви и са дна срца, у појединим исказима – маестрално. И чини се да ретко у којој књизи има толико поетског надахнућа; ретко у којој књизи има такве снаге, таквог поја, таквог бруја. Поезија овде и овако записана достиже највише стандарде и завређује вишеструко и детаљније бављење но што је у овом скромном и невештом тексту, који и није такве намере ни намене.

Четири деценије је минуло од стваралачког чина, до појаве књиге. Ни у једном њеном слову, ни у једном њеном стиху, ни у ситници једној њеној, не може се видети то време. Ових осам певања је, једноставно, премостило то време, прекрило (да ли је прејако рећи својом величином, умећем), уписало знак једнакости између оног и овог доба. И има ли веће снаге у једном писању од чињенице да га време не избрише или, у најбољем случају, да време нешто од њега не одузме, окрњи.

Тешко је оцењивати, и тешко је у уметности поредити ствари, и не би било ни умесно (још понесено усхићом скорог читања) сврставати међу највише поетске домете на нашој шароликој књижевној табели, а заслужује – али на њиховој личној, ауторској лествици, ово јединствено и непоновљиво, *вредно дивљења* заједничко певање треба рангирати у сам врх: код Живка Аврамовића (ма како се то могло разумети и тумачити) и без дилеме.

М. Тубић - *Mother*, акрил на папиру

Претплатителите се на
ТРАГ

часопис за књижевност, уметност и културу

Часопис ТРАГ излази 4 пута годишње у обиму од десет штампарских табака по једном броју.

Годишња претплата износи 800,00 динара за физичка, а 1.000,00 динара за правна лица.

Претплата се може улажити на жиро рачун број 840-98664-83 код УП са знаком „за часопис ТРАГ“.

Чим се пријави уплата, ми ћемо вам слаћи часопис „Траг“ на адресу коју нам пошаљете.

Све информације можете добити путем телефона: 021/707-566.

CIP - Каталогизација у публикацији
Библиотека Матице српске, Нови Сад

82+7+008

ТРАГ : часопис за књижевност, уметност и културу / главни и одговорни уредник Небојша Деветак. - 2010, бр. 22 - . - Врбас : Народна библиотека „Данило Киш“, 2010 - (Нови Сад : „Будућност“). - 23 цм

Тромесечно.
ISSN 1451-9437

Cobiss.sr-ID 202214407